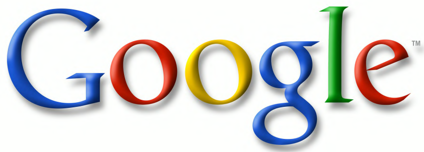

AUGUST BRUNIUS

HUS OCH HEM

STUDIER AF DEN SVENSKA VILLAN OCH VILLASTADEN

ANDRA UPPLAGAN

STOCKHOLM - P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

Pris 3 kr. 75 öre

HUS OCH HEM

STUDIER AF DEN SVENSKA
VILLAN OCH VILLASTADEN

AF

AUGUST BRUNIUS

ANDRA UPPLAGAN

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1912
[121224]

FÖRORD.

Författaren ber att få påpeka att denna bok icke är en teknisk rådgifvare för husbyggare utan en öfversikt och en kritisk granskning af idéer, sträfvanden och faktiska resultat i afseende på villabyggandet i Sverige. Den är frukten af tio års studier i den särskildt på engelska redan rika litteraturen i ämnet, af egna funderingar och iakttagelser vid vandringar i svenska och utländska villastäder och slutligen af ett års praktisk kontakt med ett eget hems byggande. Två artiklar äro förut tryckta »Möbeln som konstverk» i »Arkitektur» och »Carl Larsson och en nationell möbelstil» i Svenska Slöjdföreningens Tidskrift. Författaren gör icke anspråk på fullständighet utan har gått till väga med ovetenskapligt godtycke; och den enda märklighet han finner hos sitt arbete är dess egenskap att vara det första i sitt slag på svenskt språk — en egenskap som han hoppas icke alltför länge komma att bestå.

Härmed också ett tack till dem som genom råd och lån af fotografier eller på annat sätt hjälpt arbetet framåt; främst arkitekterna af hvilka hr Ivar Tengbom haft vänligheten läsa ett korrektur på boken. Redaktionen af »Svenska slott och herresäten» har ur sin storartade fotografisamling lånat en exteriör och två interiörer. Mr M. H. Baillie Scott har slutligen tillåtit reproduktionen af ett par bilder i hans stora verk »Houses and Gardens».

Lidingön 25 september 1911.

August Brunius.

FÖRORD TILL ANDRA UPPLAGAN.

Denna andra upplaga är i sina hufvuddrag oförändrad men har blifvit reviderad och tillökad med en del detaljer. I några fall har jag dessutom mildrat och modifierat omdömen och uttalanden dels af egen drift, dels föranledd af den välvilliga och ingående kritiken i dagspressen och fackorganen, för hvilken jag här ber att få uttrycka min stora tacksamhet.

I fråga om *en* anmärkning har jag däremot låtit bero. Det gäller uttalandet i kap. Planfrågor om de få gamla inhemska förebilder vi äga för en nutida svensk villaarkitektur. Detta synes ha uppfattats som likgiltighet för den svenska herregårdstypen i allmänhet men gäller naturligtvis *uteslutande* planformen, hvilket kapitelbegränsningen och sammanhanget tydligen visa. Hela frågan om den borgerliga bostadens utveckling i Sverige kräfver ju för öfrigt sin särskilda behandling.

Det har vidare klandrande anmärkts att boken röjer icke blott engelska sympatier utan afvoghet mot allt tyskt. Detta är sant, men afvogheten beror inte bara på personlig fördom utan är i detta fall verkligen resultat af studium och eftertanke. Och jag tror att jag med Haenel & Tscharmann och Muthesius i hand skulle kunna öfvertyga mången att den moderna tyska villan icke är någon förebild för oss vare sig praktiskt eller estetiskt. Här är icke platsen att gå in i detaljer, men den tyska bostadskulturen rymmer så många sväfvande begrepp att den äfven frånsedt mycken arkitektonisk smaklöshet föga lämpar sig till internationell pedagogisk verksamhet. Det storartade arbetet på den tyska folk-

smakens höjande har jag icke helt förbigått. Muthesius är citerad på ett par ställen och använd i ganska stor utsträckning; hans originella insats är ju icke betydande, då han har sitt mesta från England! Däremot var det en brist att icke Lichtwarks epokgörande bok »Palastfenster und Flügelthür» omnämndes, och jag har nu i andra upplagan, ehuru ofullständigt, sökt fylla luckan. Men funnes det än flera och svårare försummelser, skulle de ändå lämna mitt samvete tämligen lugnt. Hvad vi svenskar än kunna förebrå oss, icke är det afvoghet mot Deutschtum; i en tid då Walter Paters redan lite gammalmodiga men klassiska »The Renaissance» recenseras i *tysk* öfversättning, som först fört den inom den häpne recensentens synkrets, då Unwins ståtliga bok »Townplanning in Practice» regelbundet citeras i sin tyska upplaga, som om författaren vore en Herr Unwin aus Berlin — då är det sannerligen ingen fara för att vi skola glömma Tyskland och tysk kultur. Hvad vi länge lidit och ännu lida af i stor utsträckning det är på nästan alla kulturområden *tyskeri*.

Lidingön 6 april 1912.

August Brunius.

INNEHÅLL.

I. **Bygga och Bo**

Godt och ondt 1

Planfrågor 11

Solen och fönstren 25

Värme och ljus 30

Huset och landskapet 44

Interiören 66

Taflan 78

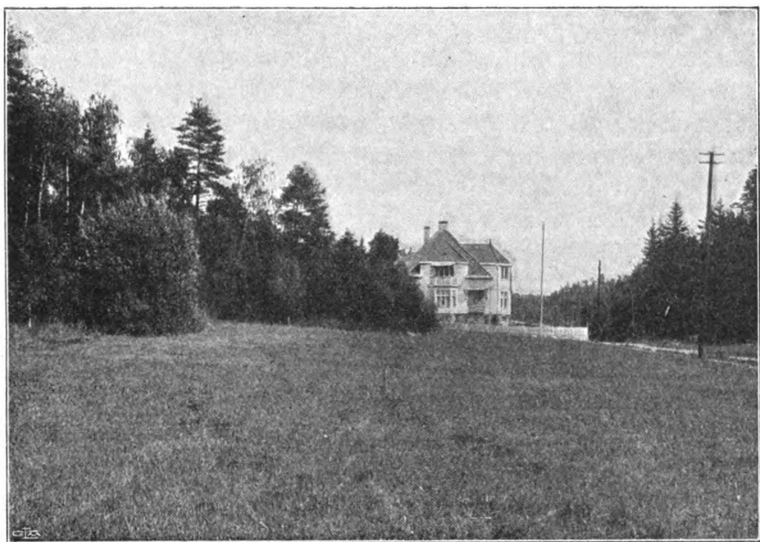
Ett råd 85

II. **En blick på Stockholms villastäder** 87

Några moderna svenska villor 95

III. **Möbeln som konstverk** 149

Carl Larsson och en nationell möbelstil 155

Ett modernt hus med vackert läge.

BYGGA OCH BO.

Godt och ondt.

Vill man säga något godt om vår egen tid — och det kan behöfvas emellanåt till omväxling med häcklandet —, så bör man inte glömma ett stort och nytt kulturdrag: renligheten och den yttre förfiningen. När allt kommer omkring, är det kanske just detta drag som stämplar oss nutidsmänniskor djupast vid jämförelse med äldre tiders män och kvinnor. Vår gaturenhållning, våra badrum, våra W. C. och vår sanitära köksinredning äro utan motstycken, om vi söka århundraden tillbaka. Äfven den tidsålder, som i historien gäller för den mest förfinade, rokokotiden, är jämmerligt underlägsen i dessa afseenden; dess förfining, granskad

med våra skarpa ögon, skulle nog te sig som något yttre, påhängt, oorganiskt, sminkets, pudrets och klädernas förfining, hvilken icke hindrade naglarna att bära sorgkanter, tänderna att vara oborstade och kroppen att vara sällan tvättad och badad. Det är alltför sannolikt att vår Jonssons händer och ansikte och framförallt fötter — trots korpulensen — äro mera rena och tvåldoftande än hans eleganta farfarsfars i tiden voro. Det lider intet tvifvel att hans bostad är mera vädrad, tvättad och i köksdepartementet snyggare inrättad än hans farfarsfars. En enorm kulturvinst är därmed gjord, och vi kunna med en viss stolthet känna oss knyta fast utvecklingen vid den klassiska grekisk-romerska forntiden, hvars badväsen och W. C.-anstalter godt skulle stå sig vid en jämförelse med nutidens visserligen tekniskt mera fulländade sanitärinredningar. Det är som bekant den medeltida germanska ursmutsen, som följt nordeuropéerna genom tiderna, så att den ända in i våra fäders dagar stuckit dem i näsan. Paris var ännu på 1700-talet en pittoresk, orenlig, medeltida stad. Stockholm år 1850 var ännu i stort sedt Bellmans stad, utan vattenledning, utan kloaker, utan ordentliga rännstenar, med en förfärande hög dödlighet. »Man plägade säga, att Stockholm liknade Konstantinopel i skönhet och snusk»,[1] skrifver en förträfflig skildrare af denna föga aflägsna tid.

Hvad fordringarna på luft, ljus, renlighet gjort våra hus till, det veta vi alla. De ha vunnit enormt i beboelighet. Men därmed är icke allt väl beställdt. Det brukar vara så i denna ofullkomliga värld, där framstegen ske nyckfullt, ensidigt och ryckvis, att man får betala fördelen med en förlust. Solidarifvern har gjort mycket godt och kan göra ännu mera i vissa afseenden, men den har redan slagit öfver. Om renlighet, praktiska anordningar och tvättbarhet, om fönster och ventiler bli det väsentliga i ett hus, så kan man med tämlig tvärsäkerhet antyda, att det inte längre har förmågan att hysa

[1] O. A. Stridsberg: En gammal stockholmares hågkomster från stad och skola.

ett *hem.* Ha vi inte redan kommit därhän, att icke blott hemmen i städernas hyreskaserner utan de egna hemmen börjat förlora en väsentlig del af sin karaktär — på samma gång som de i sitt yttre söka anlägga en tillkrånglad originalitet, hämtad från arkitekturens väl sorterade stilmagasin? En modern individuell smak framträdande i hela hemmets anläggning och detaljer är något ganska sällsynt i Sverige. Den typ af landtbostad eller förstadshus, som breder ut sig i Stockholms omgifningar, är inte vacker, inte svensk, inte ens fullt rationell. Den har i stort sedt uppkommit på följande sätt. En ny bostadsform har under trycket af nya förhållanden i slutet af förra århundradet arbetat sig fram och funnit sitt uttryck i storstadens hyresvåning, en abstrakt, opersonlig, typisk bostadsform utan trefnad och smidighet. De som befolka våra villastäder äro f. d. invånare i hyreskaserner och f. d. sommarnöjesgäster. De ha en obestämd förkärlek för »landet», men deras vanor, fordran på komfort och trefnad äro präglade af åratals vistelse i en schablonmässig, färgfattig storstadsomgifning och af sommarvistelse i ett skjul eller wigwam att försöka sofva i under kvafva nätter och sitta och huttra i under kulna regndagar. De ha byggt en »villa», som det heter, utan att veta hvilken ansvarsfull och intressant uppgift de rört vid, utan att göra klart för sig i detalj hur den bostad, *som passar just dem* i motsats till alla andra, skulle ta sig ut. Eller också ha de — hvilket är ännu vanligare — köpt en spekulationsvilla färdig, lockade af ett eller annat drag: utsikten genom det väldiga salongsfönstret, eller den rymliga ljusa källaren med praktiska anordningar och en slöjdkammare, där aldrig någon människa kommer att slöjda, eller de många balkongerna, där ingen kommer att sitta, men där vinterns snömassor skola lagra sig så behändigt och trefligt. Så döpa de huset med dess otaliga takbrytningar och brokigt blaskiga bemålningar till Villa Fröjdenborg eller Villa Muspelhem eller i bästa fall Villa Skogshöjden, flytta in där och bjuda sina vänner att komma ut och se »hur man har det». Vännerna tycka »det

är förtjusande trefligt, kära ni», ty de se endast detsamma som de sett förut: små rum, där väggarna äro upptagna af höga fönster och dörrar, där det myckna storformiga bohaget står midt på golfvet och hindrar all rörelse fram och åter, där det glimmar emot dem samma granna röda tapeter med hårda grofva mönster som i deras egen stadsvåning.

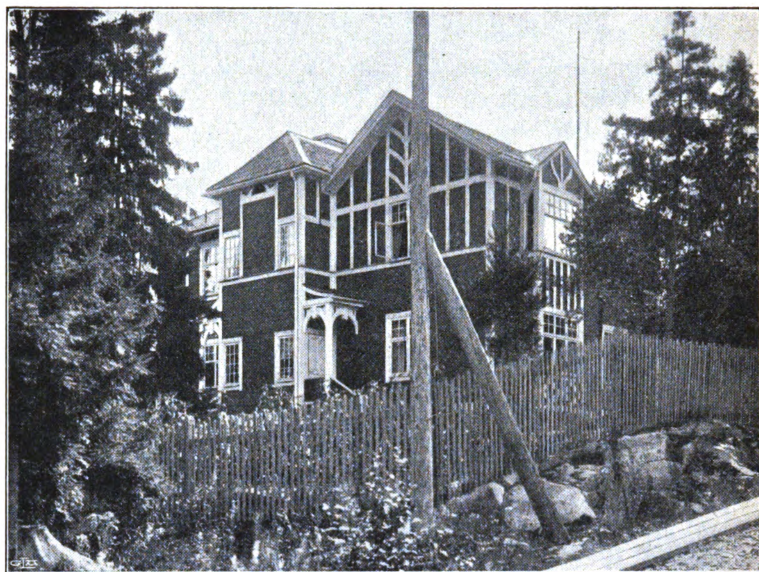
Det är med ett ord alltför ofta som den moderna villastadsvillan, byggd på spekulation och köpt eller hyrd af en svensk medelklassfamilj, är ett slags hybrid eller kroasering af stadsvåningen och sommarnöjet. Den är kall på vintern och varm på sommaren; rummen äro otrefligt belysta genom glasrutor stora och grinande som butiksfönster, hvilka husmodern om sommaren måste hänga för med markiser eller tjocka förhängen för att inte få sina mattor och tapeter urblekta; den är renlig med sina linoleummattor öfver de fula

En hemsk kvarlefva.

ojämna golfven och sin oljemålning öfver allt träverk. Det kan hända, att köket ligger mot väster, så att tjänstflickan i juli och augusti »inte vet sig någon lefvande råd», men matsalen mot norr, så att en solstråle hittar dit bara vid de tillfällen, då rummet inte användes. För öfrigt är husets yttre betäckt af verandor, förstukvistar och balkonger, där som sagdt man sällan sitter, emedan de äro oskyddade och antingen öppna sig mot ett kallt och blåsigt väderstreck eller mot den näraliggande vägen, »så att man aldrig kan vara ogenerad». Villan ser vanligen besynnerligt smal och hög ut, beroende på att rummens storlek och höjd inte stå i rimlig proportion till hvarandra, och dess läge på tomten, vanligen i en ojämn och backig terräng, bidrar ännu mera att öka det rankiga, ostabila utseendet. Hur annorlunda än de gamla svenska stugorna och gårdarna, som alltid ligga förträffligt på sin tomt, breda och trygga, och liksom vänligt smyga sig till terrängen! Man invänder: tiden har gjort mycket för att sätta de gamla byggnaderna i harmoni med deras omgifning, blekt och mjukat upp deras färger och konturer och låtit det växa upp en förmedlande vegetation kring dem. Men var säker på att den snälla tiden inte förmår att göra fult till vackert, trasigt till jämnt, klumpigt till fint! Människan får också besvära sig en liten smula.

Detta är naturligtvis en svartmålning. Det finns ju en mängd förstadshus och villor, på hvilka beskrifningen passar in; men det skulle vara dumt och orätt att förneka, att det äfven finns förnuftigt och vackert byggda och att deras antal för hvarje år gudskelof blir allt större. Vi ha, kan man säga, börjat lämna den villatyp som skapades i slutet af förra århundradet och som var ett ogästvänligt, hemskt bemåladt plåttäckt plankskjul; den för ännu en ogenerad tillvaro som sommarnöje vid Saltsjöns och Mälarens vikar, men som förstadshus afsedt att bebos året om är den redan lyckligtvis ganska sällsynt. Byggnadsmaterialierna äro kanske genomgående gedignare än förr. Den svenska fattigdomen gör visserligen alltjämt att stenhusen äro mera ovanliga, och tim-

En öfvergångsform.

merstugor betraktas nog ännu, oafsedt sin dyrhet, som affekterade Skansfasoner. Men äfven trähusen af stående plank, som bilda den gängse villatypen, äro utan tvifvel bättre konstruerade, solidare och trefligare än förr. Plåttaken ha allmänt ersatts af de både hållbarare och ojämförligt vackrare tegeltaken, visserligen mera sällan i den gammalnordiska enkupiga formen. Schweizersniderierna på gafvelbräder och förstukvistar försvinna och ersättas af svenskt formade, breda skyddande bräder utan fasonering. Målningen är ännu ledsamt brokig och efterbildningen af gamla panelformer ofta missförstådd och på tok. Men framsteg ha gjorts i de allra flesta fall med afseende på husens yttre.

Det finns dock ingen anledning att jubilera och brösta sig för det. Den angelägna frågan är: har den svenska allmänheten följt med utvecklingen och drifver den själf fram för-

bättringar och nya framsteg? Och på den frågan måste man svara obetingadt *nej*. Den svenska allmänheten, både den bildade och den obildade, har förvånande litet förstånd på byggnader. Man hör nästan aldrig någon glädje öfver ett vackert placeradt hus, öfver beräknade proportioner, enkla mustiga färger och gammaldags trefnad. En vacker bostad är oftast arkitektens och byggmästarens förtjänst, icke byggherrens. Det goda är gjordt *i trots af* den dåliga eller vacklande genomsnittssmaken hos allmänheten, det är sålunda icke ett verkligt lefvande uttryck för folkets bostadsideal. Man ser det bäst på den del af bostaden, som närmast angår familjen, nämligen möbleringen och inredningen. Optimisten säger gärna sig själf, att vi gjort ett storartadt framsteg sedan 70-talet med dess vedervärdiga och absurda möbler och husgeråd, ett förfall som väl aldrig kan återkomma. Möblerna äro numera obestridligen vackrare, redigare än förr — det är det upplifvade konsthandtverkets förtjänst. Men har människornas förmåga att möblera och inreda sina egna hem ökats och vidgats i jämbredd därmed? Jag tror: nej. Äfven de bästa bland oss, de verkligt smakbegåfvade, till och med åtskilliga fackmän och konstnärer, ha teoretiskt mycket grumliga föreställningar om nationell möbelkonst. Det anses ganska allmänt hos oss, att det angelägna är uppmuntrandet af en ny medveten stilbildning, skapandet af nya mönster i oändlighet och nya former för gamla behof — allt i den fromma tron, att vår tid måste vara kulturellt underlägsen, om den inte liksom föregående stilepoker gör sig själf en ny och originell rock. Men det är säkert inte detta som är det angelägna. Formerna betyda mindre i jämförelse med det nutida ordnandet, praktiskt, bekvämt, vackert, af vår omgifning, så att den verkligen ger uttryck för det moderna lif som föres. Men detta kan icke genomföras radikalt, ifall våra bostadsförhållanden äro provisoriska eller oordnade. Så länge hvar sak icke är bestämd för en viss plats, så länge funktionen hos hvarje rum, hvarje inredningsdetalj icke är klar, så länge föremålen i första rummet icke äro nyttighets-

föremål — så länge kunna vi icke heller möblera rätt. Stadsmänniskan, som reser omkring från hyresvåning till hyresvåning med sitt oföränderliga möblemang, vet i ordets fulla mening icke hvar skåpet skall stå; hon får passa in det ungefär hur som helst, där det icke är alltför mycket till besvär och förfång. Hennes fria val är reduceradt till den storartade möjligheten »att få välja tapeter». Och till detta inskränker sig ofta nog själfbestämmandet äfven hos den som bygger sitt egna hem utan och innan. Resten göra arkitekten och möbelfirman.

Det är därför inte underligt alls, att våra genomsnittshem se så opersonliga ut. Smaklöshet är inte den värsta försyndelsen numera, men osjälfständighet, slentrian, banalitet. Vår tid är möbelutställningarnas tid, det färdiga i en viss igenkännlig stil tillagade möblemangets, som ser bäst ut uppställdt till beskådan i butikfönstret — inte användt och fylldt af människor på sin slutliga plats. Gif akt på den värdiga pompösa verkan af Laxbrostugans gästabudssal och tänk på de små af möbler och bric à brac fyllda rummen i vår egen tid! Allt det smånätta prydnadsväsen, som omger oss på alla sidor, fyller sin plats i dubbel mening i stadsvåningen, som ser förfärande tråkig och halfsmutsig ut, innan allt mobiliet kommit till; men i ett förnuftigt byggdt landthus skola rummen se vackra och inbjudande ut, äfven när de äro tomma, ty där behöfver den rörliga inredningen icke på långt när spela så stor roll. Där behöfvas inga stora gardiner för att utestänga det kalla ljuset från gatorna, inga granna tapeter »för att lifva upp», inga massor af prydnader för att dölja rummets liflöshet och tråkighet. De afvägda proportionerna i strukturen, väggarnas, golfvens och takens rena och praktiska behandling — matthvit puts, saftigt mörk panel, breda dörrar, breda, låga fönster, stora rediga väggfält, inga ornament — dessa enkla elementära egenskaper hos det färska boningshuset sätta den uppmärksamme i en behaglig stämning, äfven om det ännu icke kommit något personligt till. En vandring genom ett obebodt hus är det bästa profvet på dess art.

Ett mönsterhus, ett idealhus är naturligtvis icke tänkbart annat än som den lösaste abstraktion utan rot i verkligheten. Det är de snart sagdt oändliga möjligheterna till olika lösningar af det friliggande landthusets problem som ger denna bostadsfråga dess charme i motsats till dubbelhusen i förstaden och de stora hyreshusen i staden. Det finns dock ett komplex af egenskaper som kunna karakterisera ett mycket stort antal sådana hus utan att därför göra dem enformiga eller schablonmässigt lika. Den engelske bostadsarkitekten M. H. Baillie Scott som just praktiserat i det lilla landthuset ger följande karakteristik af hur det bör te sig: Sunda förnuftets kraf framträda i dess plan, och alla rum äro ordnade så att de ge invånarna en bekväm bostad och reducera underhålls- och rengöringsarbeten till ett minimum. Rummen äro vidare icke öfverfyllda af onödiga och tillkrånglade möbler. Det är en rymlig och bekväm stuga, icke ett palats i miniatyr, medan det å andra sidan under gynnsammare ekonomiska förhållanden kan nå den verkliga värdigheten hos en herrgård som icke bör apa efter stugan. Dess ägare har ingen lust att öfvertrumfa sin granne i fråga om modern möblering och modernt lefnadssätt. Han har en rotad öfvertygelse att den enklaste lefnadsformen är den värdigaste och förnuftigaste och att verkligt framsteg inte består i att mångfaldiga och komplicera husets utrustning utan att förminska den så långt möjligt. Han betraktar inte sitt hus som ett utrymme för att utställa sina möbler och bric à brac, utan främst af allt som ett hus för människor, planeradt för deras trefnad, behag och nöje. Han begär af sitt hus utom praktisk bekvämlighet det slags skönhet som är inneboende i själfva strukturen, som i stort sedt beror på proportionerna och som inte fordrar möblering för att göra verkan.

Sådana hus af en ofelbar praktiskhet, smakfullhet och ädel enkelhet äro ännu ganska sällsynta i vårt land. Det fordras mycken självkännedom och ett frivilligt gladt afstående från strunt, grannlåt och merkantil konst, innan vi kom-

ma därhän. Men då är också den solida grunden lagd till en verkligt svensk bostadskonst som icke är bara ytligt prydnadsväsen utan *anda*. Då ha vi realiserat den äkta romantik, som aldrig så tvättbara solidarhus aldrig kunna ge och hvarom Baillie Scott talar i följande rader:

»Ett hus måste äga en obeskriflig, outgrundlig egenskap: äkta romantik. Icke tomt, grant och pretentiöst som de flesta moderna hus äro, utan fullt af ett stilla lugnt allvar. Ett sådant hus är den största möjliga konstskapelse: bättre än den största tafla, därför att den icke är bara en dröm utan själfva drömmen förverkligad — en ständig, hvarje dag förnyad inflytelse och njutning.»

Planfrågor.

På de sista åren har frågan om byggnadskostnadernas orimliga höjd i Sverige kommit allt oftare på tal. Främlingar, som studera vårt byggnadsväsen, uttala sin förvåning, och vi bli följaktligen själfva förvånade. Hur kan det komma sig, att vi bygga så dyrt? Hvarför behöfver det bli så, då vi dock ha tillgång på alla sorters material, från grunden till takteglet?

Frågan i hela dess vidd är väl ännu icke utredd, och jag skall här bara röra vid några sidor af den. Orsakerna till det bedröfliga förhållandet kunna emellertid uppdelas i två slag: å ena sidan fullt naturliga, oöfverkomliga hinder och olägenheter, å den andra bristande erfarenhet och slöseri från byggherrars och arkitekters sida. I fråga om det förra slaget af fördyrande omständigheter få vi till exempel icke glömma vårt ogynnsamma klimats och våra terrängförhållandens inverkan. Jämförelsen med byggnadsförhållanden och byggnadskostnader i England blir sålunda alltid haltande. Engelsmannen lägger i vanliga fall sitt hus direkt på marken endast med en tunn betongkaka som skyddande mellanlag och placerar ekonomirummen — för kol, förråd o. d. — i en liten utbyggnad intill kök och renseri. Han äger sålunda icke den ringaste motsvarighet till svenskens rymliga, i många fall onödigt rymliga källarvåning. Vi måste gräfva oss ned under tjälgränsen för vinterfrostens skull och i allmänhet vid konstruktionen af hela byggnaden tänka mera på bevarandet af värmen inomhus och skydd för kölden utomhus än andra klimatiskt mera gynnade folk. Detta betyder en direkt utgift som icke får förbises.

Men äfven om man räknar med dessa oundvikligt fördyrande omständigheter, kan det icke nekas, att våra små landthus, villor och stugor bli onödigt dyra. Härtill bidrar en oekonomisk organisation af arbetet, de uppdrifna lönerna, men äfven bristande förtänksamhet hos dem som bygga. Byggherren, som beslutit lämna den bekväma men banala storstadsvåningen, vill ha mycken pittoresk trefnad till motvikt mot de besvär och kostnader han underkastar sig genom att bli sin egen husvärd, och arkitekten, som helst vill göra en egenartad byggnad, går gärna till mötes hans önskningar i detta afseende. Redan vid planens uppgörande begår man sålunda många ohjälpliga fel genom alltför mycket invecklade och konstiga påfund. En fackman, ingeniör Axel Andersson, har i en tidningsartikel påpekat att det är alls icke ovanligt »att en villabyggnad på 5—6 rum har 20 st. ytterhörn och att taket består af 36—40 olika takplan». Det finns exempel på, säger han, att villor med samma rumsantal och volym kunna skilja i pris ända till 1,000 kr. pr eldstad beroende på olika konstruktion. Och han anger till sist i följande punkter de förenklingar som vid villabyggnadens konstruktion i allmänhet kunna komma i fråga utan att nämnvärdt inkräkta på rimliga bekvämlighetsanspråk:

»att vid planernas konstruerande i största möjliga mån undvikas flyglar, utsprång och burspråk, då de flesta plananordningar torde kunna lösas inom en rektangulär figur;

att vid inredningen sparsamhet med väggar och dörrar iakttages, då dessa inkräkta å det nyttiga utrymmet och afsevärdt öka kostnaderna;

att utrymmen sådana som vindfång och serveringsrum samt en del garderobs- och toalettutrymmen kunna i mindre och medelstora villor undvaras;

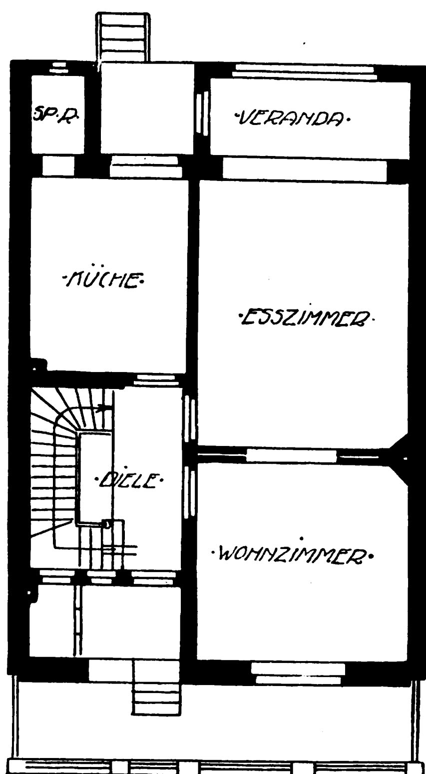
att där grundförhållandena äro svåra, källaren ej göres större än behofvet påkallar;

att där flera rum äro afsedda att kommunicera med hvarandra värmeapparaterna kunna vara gemensamma;

att undvika öfverflödiga detaljarbeten, såsom bildhuggerier

och sniderier, samt att inredningen i allmänhet göres enkel och praktisk».

De flesta af dessa regler äro värda att hålla i minne för hvar och en som sitter försjunken i grubblerier öfver den idealplan han vill åstadkomma för sitt blifvande hus med minsta möjliga kostnader. De flesta, men inte obetingadt alla. För att göra klart hur långt de ekonomiska hänsynen icke böra gå trycker jag här af en plan för ett hus i Duisburg i Tyskland, som hr Andersson synes betrakta som ett slags ekono-

En tysk ekonomisk plan.

misk idealplan. Vi konstatera då först, att huset är utan vindfång, d. v. s. det lilla mellanparti vid ingången som hindrar drag och kylans inträngande. Tätt invid ytterdörren ligger trappan och midtemot köksdörren. Så fort en besökande ringer på, öppnas köksdörren till hallen och lämnas på glänt — i bästa fall — och draget suger ut matoset som behagligt sticker den inträdande i näsan. Å ena sidan en isande vintervind, å den andra matos — situationen är icke angenäm! Men icke nog med det. Genom slopandet af serveringsrum måste serveringen försiggå via hallen, och olägenheterna däraf vid olika tillfällen behöfva icke understrykas. Man kan tryggt våga påståendet, att en ordinär svensk medelklassfamilj aldrig underkastar sig sådana förhållanden; det bär emot inte bara dess fordran på komfort utan dess känsla för snygghet och trefnad. Tyskarna behöfva icke så ängsligt stänga ute kylan som vi, och de finna sig gladeligen i mindre prydliga och komfortabla förhållanden, hvilket tydligen framgår af ett studium af deras mest vanliga villaplaner. Tanken på att isolera köksdepartementet är mycket sällan framträdande i medelklasshemmen, och köket ligger ofta som här i omedelbar kommunikation med trapphallen. Att observera, men *icke* att imitera ens för billighetens skull.

En annan olägenhet är det i detta fall med hänsyn till väderstrecken rätt ogynnsamma läget. På planen står inget väderstreck angifvet; men då man inte gärna kan förutsätta, att skafferiet förlagts åt solsidan, måste man sluta till att matsalen, som ligger åt samma håll, får bara en obetydlig solglimt vid en tidig morgontimme. Men solmöjligheterna äro ytterligare inskränkta genom en stor veranda, som lagts framför matsalen, och det hjälper föga, att fönstret som vetter mot verandan tagits till i ofantliga mått. Det vill säga: för Tyskland kan detta vara ganska lämpligt, men hos oss skulle det göra matsalen till ett under alla årstider och vid alla slags väderlek grått och ogästvänligt rum. I tyskt klimat kan det väl också gå för sig att ha ett gemensamt värmeelement för två rum, men det är svårt att tänka sig att i Sverige icke ett

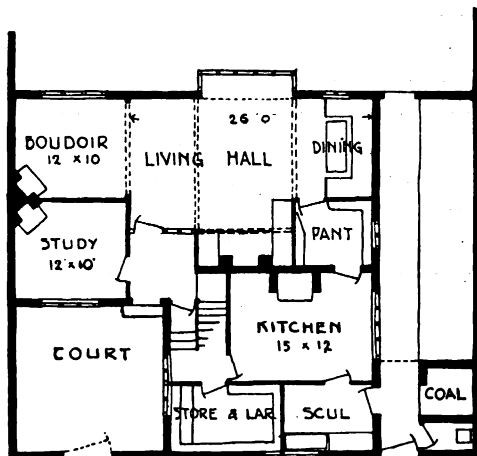
af rummen eller båda två skulle bli lidande i afseende å temperaturen.

Det är två allmänna lärdomar man skulle kunna draga af denna lilla planundersökning. Först och främst duger det icke för oss att drifva billighetshänsynen fullt så långt som de goda tyskarna. De äro ett förträffligt folk, för all del; men vi behöfva bara se dem hos oss under turistmånaderna för att märka hur lyckligt okunniga de äro om vissa slags prydligheter, Life's niceties, som engelsmannen säger. Villaproblemet har dessutom en helt annan ställning i Sverige än i Tyskland; det är ingen direkt nödvändighet att få tak öfver hufvudet, hur det nu än blir, som tvingar svensken att bygga eget hus i storstadens omgifningar: han kan ha det ganska bra i en stadsvåning, och han flyttar visst inte till en villa för att få det billigare utan för att få det trefligare, rymligare och lugnare. Det vore besynnerligt, om han under sådana omständigheter skulle draga in på en del bekvämligheter, som han vant sig att anse nödvändiga.

Men naturligtvis bör man gå så långt som möjligt för att understödja sträfvandena till en förenkling af bostaden. Vi ha hittills endast rört vid planens utanverk, vid ekonomirum och vindfång. Låt oss nu gå öfver till de egentliga boningsrummen. Äro de i de flesta fall förnuftigt planerade? Den frågan gjorde sig för nära tjugu år sedan några unga engelska arkitekter, Raymond Unwin, Barry Parker och M. H. Baillie Scott, och efter samvetsgrant betänkande måste de svara: nej. Det lilla landthuset, sådant det bygges i England men äfven i Sverige, motsvarar icke logiskt förhållandena hos den medelklassfamilj, som bebor det. Man planerar det i samma form som den stora och komfortabla villan eller herrgården; det skall innehålla samma rum, matsal, salong, herrrum, hall, men då huset är litet, bli alla utrymmen orimligt tillstramade, och man finner följaktligen ofta rum, som mera likna garderober än något annat.

Det logiska uttrycket för en ordinär familjs vanor skulle tvärtom — säger Baillie Scott i en af sina artiklar — vara

ett centralt rum, en hall eller ett hvardagsrum, som skulle göras så stort som möjligt för de befintliga medlen med en duktigt tilltagen golfyta. Där skulle göras en stor eldstad med kringbyggda breda och låga bänkar och för öfrigt endast möbleras med de få ting, som äro verkligt nödvändiga, hvart och ett det synliga uttrycket för ett verkligt praktiskt behof. Utgående från denna idé om ett centralrum skulle man därefter kring detta gruppera de andra rum, som behöfvas,

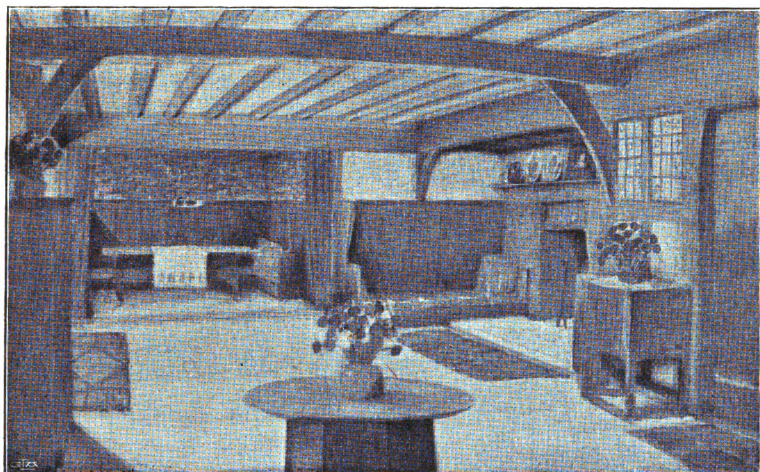

En typisk Baillie-Scott-plan.

men gärna i form af utvidgningar och tillägg, utan att låta dem uppträda själfständigt och pretentiöst. Salongen eller frustugan (»ladies bower») blir sålunda endast en afbalkning i hallen, afsedd för tedrickning och musik och i material och dekorering behandlad med en feminin finess, kontrasterande mot den manliga enkelheten i hallen. På andra sidan ligger en annan afskild vrå, matvrån — ett välbekant svenskt begrepp i parentes sagdt —, skild från hallen genom ett förhänge, bakom hvilket dukningen kan försiggå utan att nämnvärdt störa sällskapligheten i hallen. »Och när middagen är serverad och förhänget drages undan, afslöjas effektfullt det

dukade bordets hvita och glittrande innehåll, och familjen intar sina platser på de mörkbonade högryggade bänkarna, liksom i ett gammalt refektorium.»

De sista orden i den citerade meningen visa, att Baillie Scott är synnerligen angelägen om återställandet af den gamla arkitektoniska poesien i boningshuset. Han jämför gärna sin favoritanordning, de små öppna rummen eller vråarna grupperade kring en stor hall, med kapellens gruppering och rela-

Interiör från samma hus.

tion i en katedral. Men han skrifver och bygger för engelsmän och betonar därför med eftertryck, att denna anordning också är en praktisk lösning af ett praktiskt problem. Det sparar städningsarbete och det förenklar värmeförhållandena, i det att bokstafligen under dagens lopp hela huset kan samlas vid en och samma härd, hvarigenom man undgår det obehagliga alternativet att antingen hålla ett oftast oanvändt rum — salongen — eldadt eller låta det stå dammigt och oeldadt i hvardagslag. Det ger i ett litet hus känslan af rymlighet och armbågsrum, hvilket vid festliga tillfällen är särdeles önskvärdt,

och — som Baillie Scott till sist formulerar det i en ypperlig mening — det ger dess invånare den behagliga förnimmelsen att befinna sig »i ett stort hus af ett litet slag, i stället för i ett litet hus af ett stort slag».

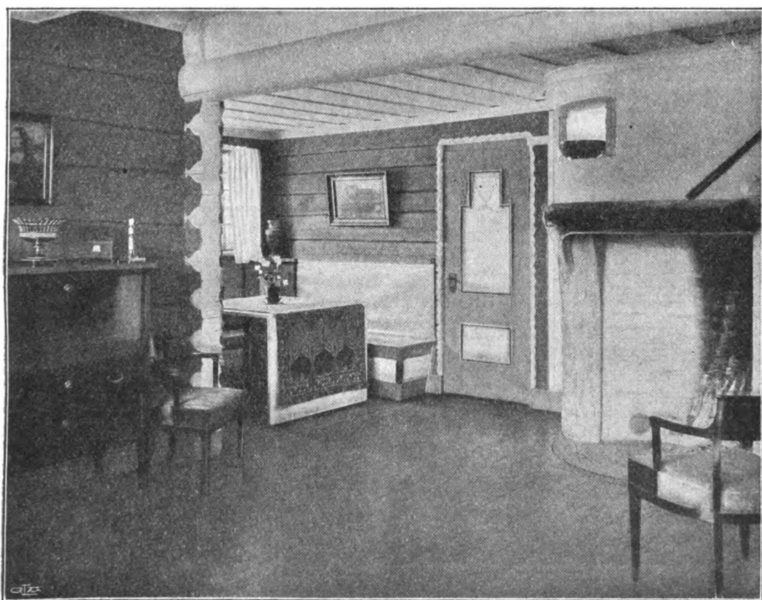
På samma sätt har Alfred Lichtwark i sin väckande bok »Palastfenster und Flügelthür» erinrat sina landsmän om den gamla sachsiska hallens förtjänster både i det mindre och det större landthuset. Han framhäfver i allmänhet det enda stora rummets gynnsamma inverkan på sällskapligheten, medan ett fördelande af ett stort sällskap på flera smärre rum säges skada det otvungna och naturliga i underhållningen. Men trots dessa uttalanden har planprincipen satt få märken i den tyska bostadsarkitekturen, därför att ingen praktiserande arkitekt gjort den till sitt rättesnöre med ensidig öfvertygelse. Vi ha därför skäl att allt fortfarande i denna fråga hålla oss till engelsmännen.

Det skulle vara af intresse att följa Baillie Scotts och Unwins tankar tillbaka till deras ursprung — ty de ha nog icke självfva skapat dem, endast fört ut dem i verkligheten. Utan tvifvel skulle man finna detta ursprung hos Ruskin och Morris, de båda jättar som kanske mer än några andra makter redan transformerat industrialismens England till något renare, gladare och enkelt skönare.

När jag skrifvit dessa rader, har jag i en essaysamling af den irländske skalden W. B. Yeats och i ett helt annat sammanhang funnit en egendomlig bekräftelse på denna förmodan. Han berättar, att han en gång hört William Morris säga: »Jag dekorerar moderna hus för andra människor, men det hus, som skulle behaga mig själf, skulle vara ett enda stort rum, där man talade med sina vänner i en vrå och åt i en annan och sof i ännu en och arbetade i ännu en.» Som man ser, idéer på en gång radikalare och mera reaktionära än Baillie Scotts, därför att de resolut gå tillbaka till den primitiva och genuina bondstugan. Men en dylik undersökning skulle endast ha ett teoretiskt värde, och vi äro ute för att finna praktiska mål. Liksom i fråga om den tyska

idealplanen kan det vara skäl att underkasta denna engelska planform en närsynt kritik utan att låta oss genast ryckas med af dess obestridliga poetiska förtjänster.

Först och främst: är det alldeles säkert, som dessa idéers förkämpar framhålla, att planen passar som typ? Motsvarar den med andra ord *majoritetens behof?* Man inser lätt, att det finns familjer, för hvilka den passar, ungt nygift folk till exempel, som äro innerligt bundna vid hvarandra och inte bara tåla men önska den ständiga samvaro, som ett sådant gemensamt dagligrum för med sig. Men dessa konstituera knappast majoriteten. Det låter tänka sig att långt flera skulle känna sig störda i stället för stimulerade af gemensamheten, ty denna anordning gör obestridligen ända på allt självständigt privatlif. Går dessutom husets enda trappa upp från

En svensk dagligstuga med matvrå.
(Arkitekt: L. I. Wahlman.)

detta rum, kan icke därnere ens ett förtroligt samtal föras, utan risk att bli aflyssnadt från trappan eller galleriet ofvanför. Och sammanförandet af matrum och sällskapsrum medför lätt oangenäma komplikationer. Ett förhänge stänger icke inne matoset så som en dörr, och dukning och afdukning ge icke just något välljudande ackompanjemang till ett samtal.

Baillie Scott har icke förbisett en af olägenheterna med matvrån, men han bagatelliserar den. Matos kan naturligtvis förekomma, säger han, men låt oss hoppas, att den tid icke är aflägsen, då människorna upphöra att äta sina medvarelser och då en måltid sålunda endast sprider aromatiska dofter. Ett betänkligt argument, som visar faran af att en arkitekt också är vegetarian! I en sådan punkt tar samhälls- och lefnadsreformatorn vid, och den praktiske arkitekten är för tillfället satt ur funktion. Det finns naturligtvis ingenting, som tyder på att mänskligheten i en nära eller aflägsen framtid kommer att helt byta om näringsform, och en hänsyn till den allra svagaste sannolikhet i den vägen har ingen som helst beviskraft.

Men — låt mig bekänna det — trots påvisbara olägenheter är det icke utan saknad jag skiljes från dessa epokgörande engelska reformidéer, som synas tendera till en gedignare och mera poetisk byggnadskultur. När man suttit gång på gång i studium af Scotts planer i hans stora »Houses and Gardens», märker man hur själfva planerna äga en proportionernas afmätta skönhet, som inte bara hänsynen till det logiska och det praktiska kan ge. Mannen är en banbrytare på sitt område, och jag skall i det följande mer än en gång återkomma till andra hans idéer. I vårt land ha vi en arkitekt, som är af ett likartadt skaplynne, L. I. Wahlman. Liksom Baillie Scott tagit de gamla engelska farmhusen och gårdarna till utgångspunkt, har Wahlman trängt in i den svenska timmerstugans väsen, innan han började bygga villor. I fråga om planen hyllar äfven han oftast ett centralrum, ehuru han mera synes lägga an på småtrefnad och pittoreska påfund af många slag

än den storformade sakliga enkelhet, som är Baillie Scotts signatur. Han har därjämte större svårigheter att möta än sin engelske kollega, i det att timmerstugan har en mera arkaistisk och egendomlig karaktär än den engelska hvitputsade landtgården och icke så lätt som denna kan öfvertaga moderna funktioner utan att samtidigt förlora något af sin monumentala enkelhet. Men Wahlman betonar att hans intresse för timret som byggnadsmaterial och konstruktion icke tillkommit »af något romantiskt behof att sätta sig tillbaka i tiderna för att finna frid för det jäktande nuet». Han har likasom Baillie Scott byggt på förenklingens princip i plan och konstruktion: förenkling af vanor, anspråk, umgängeslif, hemlif, husgeråd m. m., af konsten i hemmet som skall utfylla i lifvet möjligen uppkommande brister.

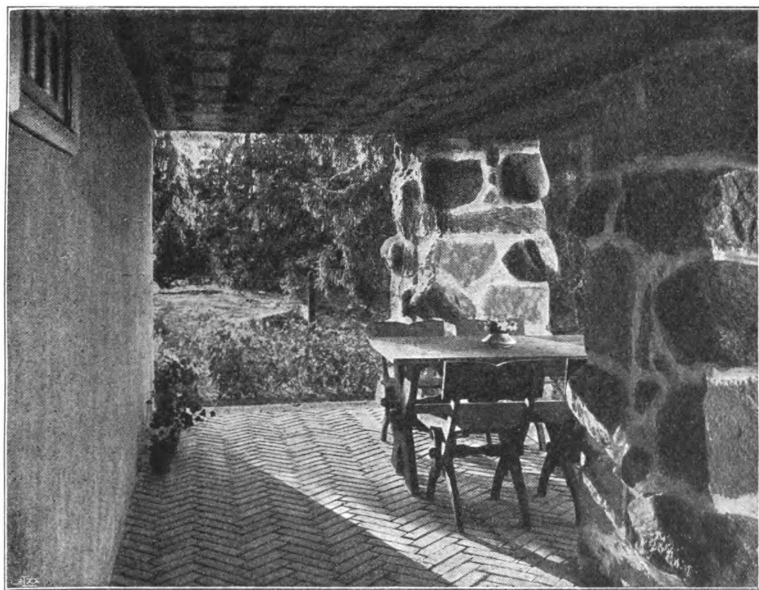
Vi ha nu sett några af de försök, som i utlandet gjorts att skapa ekonomiska planer, som på samma gång innebära en reform af bostaden. Vårt resultat är nog mera negativt än positivt: hvarken de tyska idéerna med sin torra logik, som ofta åsidosätter både skönhet och verklig trefnad, eller de engelska, som till förmån för en gammaldags intimitet offra vissa moderna fordringar, kunna utan vidare antagas och tillämpas hos oss. Ett teoretiskt planstudium, som tar i betraktande *alla* faktorer: de ekonomiska, de modernt praktiska och de trefnadsestetiska, har ännu icke företagits i Sverige, där medelklassens villabyggande tagit fart först under det senast förflutna årtiondet. Olyckan är, att vi ha så få inhemska förebilder, och de få som finnas stå i en rätt skarp kontrast till hvarandra. Jämför Laxbrostugans eller Blekingstugans planform med den minsta af våra herrgårdars: den ena är kargt nordisk, den andra nästan sydländsk, den ena är för liten och blygsam, den andra för magnifik att ge oss verkliga hållpunkter och idéer. En förebild skulle kanske erbjudas i de gamla prästgårdarna, alltför litet studerade, som åtminstone i storlek skulle kunna tillfredsställa de flesta medelklassfamiljer. Men i alla händelser gapar det i vår

byggnadskultur ett svalg mellan stort och smått, fint-utländskt och fattigt-inhemskt, som just det nutida medelstora men bekväma och trefnadsfulla landthuset skulle ha till uppgift att utfylla.

Men äfven om det är svårt eller i det närmaste omöjligt att ange en rent svensk bostadstyp — så rotfast nationell som den danska, den engelska och den holländska —, finns det ändå drag och egenheter som, rätt förstådda och sammanfattade, skulle kunna leda till uppväxandet af en svensk bostadsstil. Hvar och en som roat sig det allra minsta med att studera våra äldre hus' grundformer och planer får sålunda gifvet ett intryck af klarhet, lugn och öfverskådlighet. Svensken har en påfallande förkärlek för rediga, enkla rum utan alltför mycket småpittoreska detaljer och påhitt. Den engelska smaken för utbyggda fönster (bay-windows) med sittplatser, som ha sitt poetiska värde lika väl som den kringbyggda eldstaden, har få motsvarigheter i Sverige utom i nyuppförda spekulationsvillor. Det brutna oregelbundna i de engelska planerna har sin förklarliga grund i den engelska byggnadskroppens större rörlighet: innerväggarna äro tunnare, dubbelfönster förekomma icke, takbeläggningen af små tegelspån (tiles) är så mycket lättare och liksom mera modellerbar än vårt mäktiga, djupräfflade tegeltak. Våra lefnadsvanor gå också i en helt annan riktning: våra fruar tycka om blommor i fönstren, och deras plats är i soffan eller den bekväma karmstolen på ett lagom afstånd både från draget i fönstret och den stekande brasan i kakelugnen. Men icke förty finner man i nya »pittoreska» svenska villor hvartannat fönster utbyggdt utan något egentligt skäl. Engelsmannen afser med sin stora fönsterutbyggnad antingen att fånga solskenet vid en tidigare timma än annars vore möjligt eller också att öppna rummet för en viss utsikt. Han har en bestämd afsikt med hvad han gör, äfven om han icke är ett arkitektoniskt geni.

Det gamla goda svenska huset iakttar vidare en berömlig sparsamhet på verandor och balkonger. Jag har redan flyktigt rört vid den frågan och vill endast tillägga detta. Den

svenska svalen är öfverbyggd, antingen den befinner sig i en undre eller en öfre våning; den öppnar sig vidare endast mot ett eller två väderstreck. Detta innebär, att svalen rättar sig efter klimatet, som äfven vid den gynnsammaste årstiden kan göra skydd ofvantill eller åt sidorna till en trängande nödvändighet. Den sydländska öppna utskjutande balkongen ha vi en jämförelsevis liten glädje af i vårt barska land. Hvarpå beror då denna plötsligt påkomna verandalust? Den har flyttat in i Skandinavien som en bacill med de tyska missförstådda imitationerna af schweizerhuset, som blefvo 70- och 80-talens byggnadsstil. I en förträfflig bok af norrmannen Harry Fett, »Fortids og nutids Huse», finner jag en klagovisa öfver samma motiv: hur verandahögfärden i Norge vandaliserar de gamla präktiga husen och gör de nya odrägliga att se på och bo uti. Möjligen är eländet på återgång i Sverige liksom plåt-

Svale med paneltak och tegelgolf
(i stället för veranda).

taken redan äro; men ännu kan man i våra villastäder, de finare lika väl som de enklare, se alldeles färska spår af denna besynnerliga verandasjuka eller verandahögfärd.

Det finns en annan egenhet hos svensken, som kanske icke är så nationellt betecknande men dock må nämnas i detta sammanhang. Han sätter ett orimligt värde på att se en mängd rum i fil, det ena bortom det andra, förmodligen därför att det ger honom en så slottsherrelik känsla. Detta behof anfördes ofta på sin tid i pressen, då Lärkstaden planerades, som ett skäl hvarför Stockholmaren aldrig skulle vänja sig vid en bostad fördelad på två eller tre våningar, där den magnifika vyen förminskades; han skulle, sade man, alltid föredraga kasernvåningen, äfven om han hade råd att bygga sig ett eget hus inom eller utom stadens råmärken. Denna fördom eller rättare denna pretentiösa ovana är emellertid numera inte så synnerligen framträdande och motsäges ju af det allt lifligare villabyggandet; men jag har fört den på tal, därför att man skulle kunna tänka sig den förädlad från prakt- och skrytbehof till rent estetisk känsla. Jag tror att det i den inre byggnadens väsen spelar en stor roll för trefnaden, om arkitekten vid planeringen äfven tänker på vyerna inomhus och inte bara utåt genom fönstren. Det behöfver icke alls innebära ett tillkrånglande af planen eller ökade kostnader för flera dörrar, utan målet kan väl ofta vinnas inom den en gång gifna ramen. Den fria blicken genom flera rum, som icke öppnar dem på vid gafvel men når en karakteristisk glimt af deras olika funktion, olika belysning och olika detaljer, är ett stort behag och bidrar i någon mån till den känsla af öppenhet och rymlighet, som de engelska arkitekterna afse med sitt centralrum. På detta sätt skulle uppnås ett slags kompromiss mellan denna planform och den vedertagna, som går ut på slutna smårum, och intrycket skulle ytterligare förstärkas, om på lämpligt ställe den enkla dörren utbyttes mot skjutdörr eller dubbeldörrar af ansenlig bredd.

Solen och fönstren.

Den som i åratal bott i stadsrum, som vetta mot norr eller nordost, vet icke hvilka njutningar han gått miste om. De vackra dagar, som bjudas under den kallaste årstiden oktober till april, existera helt enkelt inte för honom. Han vaknar en morgon och känner sig lättare till mods än vanligt; det ligger en mildare dager in i hans rum; och när han rullar upp gardinen, ser han husväggarna midt emot en nyans gulare än annars. »I dag är det solsken», tänker han, men faktum berör honom inte synnerligen. Och just dessa dagar, som äro sällsynta afbrott i vintermörkret, borde dock tagas till vara som något dyrbart. Senhöstens solglimtar, som spela darrande in på väggen, skygga som om de kommit galet, de höga kristallklara vinterdagarna, som sticka oss med sina guldspjut i sömnen, det flödande ljuset öfver frukostbordet, den eggande iakttagelsen hur solen dag för dag dröjer längre i rummen och stiger in tidigare — ingen artificiell värme kan ersätta dessa erfarenheter. Den människa, som inte har sinne för sådant, som knappt märker det, om man också gör henne uppmärksam på det, saknar något väsentligt i lifvet och måste beklagas, liksom man beklagar den fullständigt omusikaliske.

Det är svårt att säga, om de äro få eller många. Men här i Sverige har man tänkt förvånande litet på solen, då det gällt att bygga hus, i staden eller på landet. På Stockholms hela stadsplan och på hvarje kasernhus från senare delen af 1800-talet framträder en fullständig likgiltighet för hänsyn till väderstrecken. Ännu in i våra dagar ser man hur tanken på

en »utsikt» slukar alla andra mera rationella beräkningar. Baillie Scott, som gjort en liknande iakttagelse för engelsmännens räkning, lägger ironiskt skulden härför på den ledsamma rumsbildningen och den trefnadslösa inredningen i nutidens hus. »Den enda möjligheten att härda ut i en sådan omgifning för en sund och naturlig människa är att ihärdigt och envist stirra ut genom de ofantliga fönsterrutorna», säger han. Men naturligtvis är det mest ett låt vara abnormt utveckladt men romantiskt sinne för vackra utsikter som är att anklaga. Våra förfäder saknade totalt detta romantiska natursinne, men de hade i stället så mycket starkare känsla för hus och hem, för kulturvärden, som vi ju icke alldeles glömt bort men gärna se öfver eller förbi.

Ingenstädes har nödvändigheten att rätta byggnaden efter solen insetts så väl som i England, där den nuvarande arkitektgenerationen är skolad och drifven i alla sådana frågor. Det har ju sin naturliga förklaring, invänder någon, i den omständigheten att England är det typiskt sollösa landet, dimmornas och fuktens egen ö. Ja, äfven om man öfverdrifver något det engelska klimatets vidrigheter, är nog denna invändning riktig; det är naturligtvis därför som alla människor, byggherrar och arkitekter, känna vikten af att draga in i huset det lilla kvantum sol som bestås. Men vi böra tänka på att svenska folket icke heller har förmånen af ett italienskt solklimat. Vi plågas kanske icke så mycket af dimma och regn men få finna oss i långa vintrar med nästan ständigt grå himmel och en vår, som ända fram i april visar en öfvervägande vresig min.

På en genomtänkt engelsk plan för ett större eller mindre bostadshus, villa eller cottage, kan man genast ange väderstrecken med kännedom om de oryggliga grundsatser, som leda arkitekterna. Kök, skafferi, ingångsport, trappa, en korridor o. d. vetta mot norr, men inga egentliga boningsrum ha detta läge. Sofrum ha alltid utom i villor som endast äro afsedda till sommarbruk, läge mot öster eller söder. Matsalen har också solläge, vanligen sydost; men kan af andra skäl

enbart rakt söderläge komma i fråga, bygger man ut fönstret till en s. k. bay för att fånga solstrålarna in i rummet vid frukosten, hvilket anses mycket angeläget. Slutligen placerar man gärna salongen, the drawingroom, i väster, eftersom detta rum användes företrädesvis på eftermiddagen till visiter och five o'clock tea, då det anses önskvärdt att också ha den nedgående solen till gäst. På detta sätt öppnar sig huset gradvis för solen från dess uppgång till dess nedgång. Intet beror på en tillfällighet, allt är genomtänkt, afsedt och planeradt.

Hvarför skulle icke dessa grundsatser också tillämpas hos oss, då ett husbygge planeras? I vanliga fall tages det ju alltid någon hänsyn af byggherre och arkitekt till att rummen skola vara soliga, som det heter; men man har, det kan tryggt påstås, icke denna nästan vetenskapliga ackuratess i behandlingen af dylika frågor eller den starka känslan för nödvändigheten af denna hänsyn. Det är enligt min tanke en primär fråga, icke en angelägenhet af sekundärt intresse. Visserligen kan följande berättigade invändning göras: Medgifvet att solläget är det önskvärda äfven i Sverige under den relativt solfattiga tiden oktober—maj! Men vårt klimat rymmer dock starkare motsatser, så att under en del af året, juni och juli, känns solens tryck på ett helt annat sätt än i England; ett läge åt väster eller sydväst på en sluttning genombakad af solen under några torra veckor kan gestalta sig till ett purgatorio, ett olidligt martyrium för arbetande människor, som icke vilja eller kunna förfriska sig med sjöturer eller badresor. Sådant kan inträffa men är lätt motadt genom ett par försiktighetsåtgärder i fråga om *fönstrens* form och läge, som jag nu vill påpeka.

Fönstren i moderna hus vare sig i staden eller på landet äro genomgående för stora. Rummen skola vara ljusa, är den primära fordringen, och därför slår arkitekten ut ett väldigt stycke af väggytorna och sätter glas i stället. Men eftersom människan ibland har en instinkt på hvad som är riktigt och oriktigt, äfven om hon saknar grund och mening för

sitt handlande, upptäcker hyresgästen eller ägaren, att det är någonting på tok i dessa rum med väldiga fönster; och han gör sig mycken möda med att hänga för en stor del af denna glasyta, som han varit så sanitärt och vetenskapligt glad åt. Alla som flyttat in i den genomsnittliga stadsvåningen veta hur otrefligt kallt och glosigt ljus — om jag får använda detta drastiska uttryck — som bjudes, innan gardinerna hängts upp. Låt oss därför komma ifrån den dåliga vanan att försvara de alltför stora fönstren med frasen: »rummen måste vara ljusa», ty vi äro alla fullkomligt ense om att ett obegränsadt kvantum ljus *icke* är önskligt. Det kan kännas skönt att draga in en flod af solljus under den kalla årstiden, men när sommarhettan kommer, bli rummen med de stora fönstren obeboeliga, tapeter och möbeltyg gulna och blekna till husmödrarnas förtviflan. Om arkitekter och byggmästare och byggherrar gjort sig reda för att här finns ett praktiskt problem att lösa, skulle våra hus se helt annorlunda ut och vara komfortablare att bebo. Idealet är ju, att huset skall kunna ge fägnad, ro och behag under alla årstider, vid alla slags väder, tidigt och sent på dagen.

Nu finns det som sagdt några enkla anordningar, som skulle bidraga att neutralisera de svårigheter klimatets omväxling af värme och köld erbjuder. Låt oss till att börja med lämna ur räkningen markiser o. d. såsom hvarken trefligt eller praktiskt. Men förändra formen på fönstret, lämna den traditionellt glåmiga stadstypen som oförmedladt öfverförts på landthusen, och det skall förbättra situationen betydligt. Ett fönster, som sträcker sig på bredden med obetydlig höjd, har mer än en fördel: det är lättare att handtera än det höga fönstret, hvars öfre del endast kan nås från en stol eller en stege, det är mindre dragigt och afkylande, därför att det sitter mindre nära golfvet, men i fråga om solskenets insläppande är det allra fördelaktigast. Vintertiden, då solen står lågt på himlen, dränka solstrålarna hela rummet i ljus; på sommaren, då solen står högt utom under de tidiga och sena timmarna, då dess värme inte kan vara så mördande, förmår den inte tränga

djupt in i rummet utan spelar på ett stycke af golfvet närmast fönstret, och följaktligen bli hvarken tapeter eller möbler illa åtgångna, och en relativt sval temperatur kan uppnås. Goda förebilder i detta afseende äro våra stugor, byggda efter det gamble maneret. De äro svala under den värsta sommarhettan, fastän de ha fönster åt två eller tre väderstreck, och om de inte just äro varma om vintern, är det den primitiva uppvärmningsmetodens fel och inte fönstrens.

Det finns således ingen anledning att, som nog ofta händer i Sverige, då man öfver hufvud ägnar en tanke åt väderstrecken, lägga matsalen åt norr med den motiveringen, att sommarmiddagarna bli svala. Om man lägger matsalen åt sydost, har man ju ingen stekande sol in i rummet vid fyra—femtiden på middagen. Däremot har man under den gråa och kalla tiden på året besök af solen både frukost och middag, hvilket stärker lynne och hälsa. Men det kan naturligtvis, som redan antydts, finnas söderlägen, som trots all byggherrens och arkitektens omtänksamhet skulle medföra odrägliga erfarenheter under sommarmånaderna. För sådana fall äro spjälluckor att rekommendera; i södern äro de som bekant obligatoriska, men intet hindrar, att de skulle få en flitigare användning äfven hos oss. Täta ytterluckor ser man numera rätt ofta på moderna villabyggnader, men spjälluckor, som möjliggöra ventilation, borde vara en välsignelse särskildt för sofrummen.

Det finns i Upp-Sverige en tid på året, då ett fönster åt norr blir särskildt uppskattadt i något af dagrummen. De ljusa nätternas glans vill man ju inte gärna stänga ute ur huset, och det är genom norrfönstren och icke genom västfönstren, som man kan njuta af dem under månaderna maj—juli. Det kan tyckas vara en bisak och är det väl också, praktiskt taget; men då det fästes en ofantlig vikt vid en vacker utsikt äfven af alla icke sentimentala människor, så bör ju äfven en hänsyn till det underbart vackra kvällsskenet om sommaren få sitt märke i husets plan och yttre.

Värme och ljus.

I våra villastäder kan man icke undvara de moderna bekvämligheterna — och man behöfver det icke heller. De flesta husmödrar kunna icke tänka sig möjligheten att inrätta sig på ett genuint landtligt sätt med brunn på gården, kakelugnar i alla rum och oljelampor i tak och på bord. Och äfven om *de* kunde det, skulle aldrig nutidens tjänare försona sig med gammaldags inrättningar, som betyda så mycket ökadt arbete för dem själfva. Redan detta bidrar i hög grad att aflägsna den moderna landtbostaden från äldre tiders stugor och herrgårdar och göra den till ett species för sig. Ett hus, som är genomträngdt af allt slags rörmakeri, vattenrör i alla våningarna, värmeledningsmaskineri, elektriska ledningar, har svårt att osökt anpassa sig till gamla former, och ett omsorgsfullt traditionellt byggnadssätt får därför lätt karaktären af en anakronism, i synnerhet i ett trähus, där de nya anstalterna, rör och element, icke kunna döljas så behändigt som i ett stenhus med duktigt tilltagna murar.

Det kan icke hjälpas att dessa nutidens förträffligheter ha en märklig förmåga att under byggnadstiden störa och trassla till det öfriga lugnt framskridande arbetet. De liksom köra ut genom de gapande fönstergluggarna den stillsamhet och förtrolighet, som äfven under själfva byggnadstiden kunna sätta sig fast i ett vackert planeradt hus. Snickare och murare se ut som fastspikade på sina platser med förtroendeingifvande gammaldags svensk trygghet i sitt väsen — trots all internationell socialism på ytan; men rörmakarna äro fulla af den nya tidens oro, kommande och gående brådt och oväntadt som

Aladdins andar; och ibland längtar man också, att man hade Aladdins bekanta lampa i sin hand för att med en energisk och otålig gnidning kunna kalla dem tillbaka. Man ser dem gärna arbeta i huset äfven ur den synpunkten, att de äro kunniga, klipska och gemytliga människor, som de flesta svenska arbetare. Men det är påfallande hur olika funtade de synas vara än sina kolleger i byggnadsarbetet med äldre anor. Jag vet inte, om det är en absolut allmängiltig iakttagelse, men det har förefallit mig, som om de elektriska montörerna varit de mest vingfotade i rörmakarnas skara, synbarligen delande den elektriska ljusgnistans älflika snabbhet och väsenslöshet.

Det är inte heller roligt att en vacker dag finna den halffärdiga byggnadens trästomme genomborrad på otaliga ställen, i golf, i tak, i väggar; eller att på ett senare stadium finna i alla våningarna deponerade mängder af rostigt järnskrot, som ser föga förtroendeingifvande ut. Är det inte egendomligt, att allt hederligt gammalt byggnadsarbete ser så roligt och prydligt ut, medan det modernt tekniska, så behagligt det än må vara i sina verkningar, ter sig otrefligt och skräpigt. Det är ett stort nöje att följa läggandet af en mur, man kan ha roligt af att se tillkomsten af ett inveckladt snickeriarbete — och hur godt luktar inte färskt träverk, hur trefligt låta inte hyfvelns gång och hammarens rappa slag. Men rörmakeriet har ingen poesi; äfven dess resultat måste döljas eller skjutas å sido, så att man inte märker dem och tänker på dem vid alla tillfällen.

Och ändå kan man inte undvara deras tjänster, de äro numera oumbärliga för de flesta kulturmänniskor. Man har helt enkelt inte råd att umbära dem, så underligt det i första taget än kan låta. Den rike, som älskar gammaldags enkla fasoner på sitt lif, kan tillåta sig lyxen att ha väldiga brasor ständigt eldade i öppna spisar och kakelugnar; på hans bord och i hans takkronor kunna vaxljusen brinna med sina rörliga gyllene lågor, hvilkas lefvande skönhet inga konstfulla elektriska lampor kunna efterlikna. Men för den som lätt ser botten i sin kassakista är detta slags enkelhet för dyrbar; hans

tjänare och han själf ha icke tid att syssla långa stunder med så sekundära ting som ljus och värme; han behöfver en centralhärd för hela huset, och han måste få ljus endast genom att vrida på en knapp och vatten genom att vrida på en kran. En besutten excentriker som Rääf af Småland kan ha råd att åka rapphöna efter häst — de fattiga storstadsborna måste åka efter ånga eller elektricitet eller bensin.

Men man ångrar sannerligen icke de kostnader och besvär, som rörledningarna förorsakat, och man glömmer snart, att de sakna det naturligas behag och poesi. Stockholmaren, som eldat brasor på brasor i väldiga och dekorativa stadskakelugnar, blir alldeles betagen, när han en isande höstdag, våt och blåsig, njuter första gången af en förstklassig varmvattenvärmeledning. Detta är komfort, säger han till sig själf med öfverraskad belåtenhet, och ingalunda det som engelsmannen tror, där han sitter i sitt dragiga rum tätt framför en hög kol, som glöder innanför det prydliga koppargallret. Först nu vet han hvad effektiv värme vill säga och kan skratta åt alla väderleksprofetior om —15° grader och nordan. Man hör ibland talas om att en värmeledning på ett eller annat sätt är förfelad; än ger den för litet värme, än för mycket. Den bör naturligtvis konstrueras af en erfaren fackman och utföras af en ansedd firma och framför allt skötas med omtänksamhet. Men det kan också hända, att huset själft kan vara skuld till den ojämna eller för låga värmen. Säkert är, att den svenska allmänheten alltför litet tänker på rumsformens och fönsterytans inverkan på temperaturen inomhus vintertiden. Värmeledningen kan vara förstklassig och riktigt konstruerad och koksen god vara, och ändå kan det hända, att temperaturen kalla dagar icke kan drifvas upp öfver 14 à 15°. Men om rummen hålla sig med den abnorma palatslika höjden af 4 meter, om glasytan är ofantligt tilltagen och sitter nära golfvet och om två, tre väggar äro genomborrade af stora dörröppningar, då är det den naturligaste sak i världen, att värmen håller sig borta. Rumshöjden bör under alla förhållanden beaktas mer, än som sker

i vårt klimat. Temperaturen kan vara mycket angenäm ett par meter under taket, där den goda och dyrbara värmen är lagrad, medan människorna vandra på golfvet med iskalla fötter och förbanna »den usla värmeledningen», som är oskyldig men inte kan försvara sig, och kasta skulden där den skall ligga: hos arkitekten eller byggherren. Den stora våningshöjden är en dålig vana öfverflyttad från storstadens byggnadskasern, där den kan vara befogad af andra skäl. Man hör den ibland försvarad med motiveringen att rummen skola vara »luftiga»; men det angelägna är i själfva verket att rummen skola vara lätta att ventilera och att uppvärma, och dålig luft behöfver inte förekomma, om man har den goda vanan att öppna fönstren lite oftare än vid morgonens städning. Behofvet af att ha högt i taket är inget naturligt behof utan helt simpelt en fördom, som af tänkande människor borde bortläggas. Dessutom har det låga taket andra fördelar, som äro betydande: fönstren kunna sitta nära taket och det behöfver sålunda icke samla sig under det ett lager af stagnerande luft, hvilket annars kan vara fallet trots all flit med vädringen; trapporna bli kortare och kunna göras bekvämare; husets yttre blir vackrare proportioneradt och smyger sig lättare till terrängen och slutligen: när man öfvervunnit den första känslan af något ovanligt, ger det låga taket en solidare och mera intim trefnad. De små rummen se större ut, när de hålla sig med en höjd, som har den riktiga proportionen till längd och bredd.

Våra inhemska traditioner peka väl i allmänhet på låga rum, om man undantar de typiska rokokorummen, skapade under starkt franska intryck. Alla våra minnen af gamla svenska hus — utom palatsen — äro förbundna med breda låga rum af en egendomligt trefnadsfull prägel. Den nya tiden har förstört denna tradition liksom den förstört mycket annat. I England har en sådan tradition lefvat upp igen eller rättare sagdt aldrig varit riktigt död. Det är egendomligt att höra att en af de ledande arkitekterna i den moderna engelska skolan, Voysey, betraktar 2,75 m. som högsta rums-

höjd, 2,44 m. som önskligt och 2,36 m. som tillåtligt mått. Han är så bestämd motståndare till höga rum att han lär afvisa en beställning, om byggherren inte ger honom fria händer i detta afseende. Det är emellertid inte någon besynnerlig idé just hos honom, ty alla de förnämsta engelska bostadsarkitekterna betrakta 2,45 m. som normalhöjd och 3 m. som den högsta tillåtna. Detta äfven i ganska stora hus på landet.

Jag antydde härofvan att det låga taket kan ha sina sanitära förtjänster. De engelska experterna lära i självfva verket, enligt Muthesius' stora arbete »Das englische Haus», på det lifligaste understödja arkitekternas sträfvan i detta afseende. Denna deras hållning lär till och med ha föranledt att relativt låga rum börjat genomföras äfven i byggnader, där man inte väntar sig dem, nämligen skolor och sjukhus. Det engelska klimatets mildhet som möjliggör en oafbruten ventilering måste dock tagas med i beräkningen som en viktig faktor.

Men för att återvända till värmeledningen efter denna lilla utvikning: dess praktiska nytta och behag äro obestridliga, och de enda rättfärdiga anmärkningarna mot den gälla dess nya, mekaniska och opoetiska väsen. Hvad först nyheten beträffar, så är den dock icke alldeles odisputabel. Liksom vattenklosetten har centralvärmen anor ända in i den grå klassiska forntiden. Jag finner i en bok ett citat från en gammal engelsk författare i bostadsarkitektur, Sir Henry Wotton, som år 1624 i »Elements of Architecture» skref bl. a. följande: »Palladio anmärker, att de gamle uppvärmde sina rum med dolda rör, de där drogos genom väggarna och hvilka (så vidt jag förstår honom rätt) öfverförde värme till olika delar af huset från en enda gemensam härd — hvilket, vare sig det nu var ett allmänneligt bruk eller en privat luxus, säkerligen lände till både trefnad och gagn vida mera än de tyska ugnarna; och jag skulle likaledes föredraga det framför vår egen methodus, därest icke blotta anblicken af en eld förlänte rummet ett visst anseende.» Palladio är sålunda urkällan för detta

intressanta och kuriösa faktum om romarnas bostadskultur, och man får väl tro honom, så grundliga studier som han ägnat den gamla romerska villan. Jag har emellertid inte haft tid att undersöka, om de moderna arkeologerna äro alldeles säkra på att Palladio haft rätt och om man således verkligen har att göra med en urfader till centralvärmeledningen i detta gammalromerska rörsystem. Men osannolikt är det icke: ingenting nytt under solen!

Det bör inte heller i detta sammanhang glömmas att den medeltida borgen i Norden tyckes ha haft en primitiv värmeledning. I Glimmingehus i Skåne har man länge känt tillvaron af två murade kanaler som från en nisch i bottenvåningens kök ledt till de två öfre våningarna, men dessa kanaler ha kallats för talrör. Härtill kunna de knappast ha tjänat, ty de äro svåråtkomliga äfven med tillhjälp af stege. »De ha helt enkelt varit varmluftskanaler, och nischerna innanför rökfånget ha tjänat som värmekammare till den äldsta bevarade värmeledningen i Norden. Det hela har åstadkommit en synnerligen välbehöflig uppvärmning af luften i de ytterst kalla och ogästvänliga stensalarna. Ville man om sommaren afstänga värmen, behöfde man endast lägga en flat stenhäll öfver rörmynningen inne i nischen.»[1]

Nåja, man skulle nog med god vilja kunna finna argument äfven mot de andra anmärkningarna. Den som i egen person skött en värmeledning i sitt eget hus en tid och med djupt intresse och nöje iakttagit dess små lynnen och egenheter kan en vacker dag fråga sig själf: är det verkligen så alldeles tvärsäkert, att denna inrättning är bara opoetisk och konstlad? Tänk på det stora glödande hjärtat nere i källaren som sänder sin varma vätska ut i byggnadskroppen genom smala slingrande rör som blodkärlen i en människokropp! Känn med handen där du sitter och arbetar invid den elektriska lampans svala glimmer under en grön huf — känn med handen hur små ljumma pustar sändas ut ur det låga elementet, milda som

[1] Lektor Otto Rydbeck i artikeln »Glimmingehus», »Svenska slott och herresäten».

En liten eldstad.
(Lagercrantz' bostad, Svalnäs.)

en lefvande andedräkt! Och du skall nödgas erkänna, att detta är en hemmets värmepoesi, nästan fullgod med den gamla traditionella. Kanske skall det ännu taga en half lefnadsålder, innan detta blir alldeles klart för alla; en ny generation behöfver först växa upp och bli fullt förtrogen med det nya. Men

sedan kan det måhända bli till och med poesi af värmeledningen som det i århundraden kunnat bli af brasan.

Men icke ens denna nya generation kommer väl att lämna det gamla helt bakom sig. Värmeledningen fyller sin uppgift bäst på vintern, den hvita vintern, men vi ha också en grön vinter, i maj och till och med i juni. Om man då ogärna söker sätta lif i den kallnade värmeledningen, är det skönt att ha tillgång på ett par öppna spisar eller kakelugnar, där några tillfälliga brasor kunna eldas. Detta spelar en större roll för trefnaden än man kanske tror, då man planerar för sitt hus och anser sig kunna lita på värmeledningens styrka och godhet. Värmeledningen är i själfva verket för stark för dessa mellantider, den sena våren och den tidiga hösten, och dessutom är det att märka, att många människor icke trifvas med värmeledning i sina sofrum. Om alltså skorstensstocken är så klokt placerad, att den berör flera rum i hvarje våning, bör man icke försumma att göra en liten eldstad, äfven den blygsammaste, öfverallt där det är möjligt. Och detta äfven om något omedelbart behof icke genast gör sig gällande.[1]

Så är det den rent estetiska sidan af saken. En flammande brasa kunna vi icke undvara — det må bero endast och allenast på atavism eller det starkaste och outrotligaste mänskliga behof. Hvar känna vi oss så lugnade efter arbetsdagens bråk och obehagliga erfarenheter, hvar drömma vi så vackert och prata så förtroligt som inför brasan? En underbar lättjefullhet, ett lyckligt lättsinne betar oss framför stockvedens sprak och aromatiska rökpustar. Det är, som om vi omedvetet reproducerade en äldre tids sorglösare och mindre nervöst lifliga stämningar, då vi vräka oss på braskuddar eller i bekväma stolar med eldskenet gnistrande i ögonen och rödbrän-

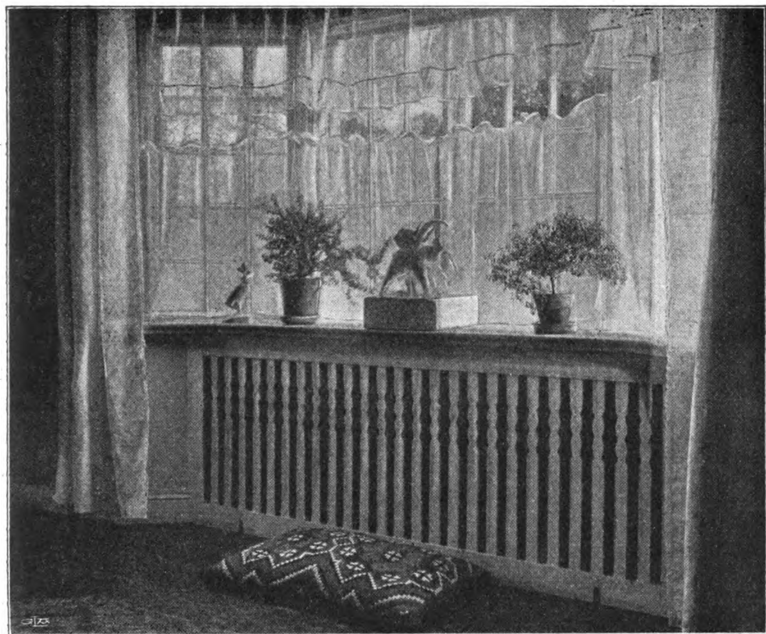
[1] Det finns säkert äfven andra sätt att lösa detta lilla problem. Kapten C. F. Asker, Djursholm, som i sin villa experimenterat med en mängd sinnrika praktiska uppslag, använder i stället för en stor värmepanna två smärre; under vår långa och våta men sällan kalla höst får bara den ena pannan brinna och först då den riktiga vinterkylan smäller till, sättas båda två i funktion. En sådan anordning som är effektiv och förefaller den icke fackbildade enkel och god, lär förorsaka en helt obetydligt ökad anläggningskostnad.

nande kinderna. Men då man tänder en stadig kvällsbrasa, bör man ha klart för sig, att kvällen är tillspillogifven för produktivt arbete och helgad åt intimare sällskaplighet eller ensliga drömmerier.

Den öppna spisen med sin gammaldags väldighet och bredd i formen synes gå till mötes en verklig renässans just i samband med värmeledningen. Där värmeledning icke finns, blir den öppna spisen en praktiskt förkastlig lyx, ty dess förmåga att behålla värme är som bekant mycket ringa i jämförelse med kakelugnens. Dess praktiska betydelse — annat än som kraftig ventilator — bortfaller, då värmeledning finnes, och endast trefnaden och det estetiska värdet stå kvar. Svensken i de högre klasserna har nog icke på länge haft den starka känslan för härden som bostadens centralpunkt, en känsla, som väl är ett germanskt drag och ännu lefver mest oförfalskad kvar hos engelsmannen. För denne är den brinnande och värmande härden ett fullkomligt religiöst begrepp. Engelsk litteratur vimlar af antydningar om denna härdens betydelse, och kanske klarast framträder den hos Pickwickklubbens gemytlige mr Wardle som eldade sina brasor ända in i heta juni för bara trefnadens skull. Hos oss har kakelugnen varit en öfvervägande praktisk pjäs, men har, fastän ofta betydligt prydligare än grannfolkens järnkaminer med deras svarta synliga rör, placerats i ett hörn, som vore den värd skamvrån. Men bonden, hos hvilken de urgamla rasinstinkterna dröjt kvar med en glädjande seghet ända in i våra dar för att försvagas först af nivellerande amerikanska inflytelser, bonden har i alla tider haft vördnad och intresse för härden, som lagat hans mat, gifvit honom värme och ljus och beredt trefnad, allt på en gång och i samma rum. Jag erinrar mig min jungfrus förvåning öfver den öppna spisen i matsalen delvis med teglet synligt, hvilken väl syntes henne mindre passande för herrskapsfolk. Men hon drog sig till minnes sin barndom i Värmland, då hon suttit på härdens låga tegelkant, medan fadern tände stockbrasan, och hon hade inte glömt hur angelägen han var att släcka alla ljus, så att

lågornas lek skulle framträda riktigt vackert i det mörka rummet. En raffinerad estetiker, den värmlandsgubben!

Den öppna spisens form behöfver inte sysselsätta oss länge. Vi äga särskildt i de gamla bondstugorna så många naturliga skapnader, och våra moderna arkitekter ha visat ett synnerligt

Inklädt värmeelement.
(Fru Greta Holmgrens hus, Lidingön.)

intresse för denna husdetalj. Det angelägna är, att spisen verkligen är öppen och nöjer sig med själfva strukturens bredd och skönhet. Arkitekt Wahlman betonar gärna att öppningen skall äga tillräcklig bredd och höjd »för att den ståtliga lågan helt må synas och glädja» och framhåller dessutom det lämpliga i att veden kan brinna på golfnivån med en stenläggning som sträcker sig vidt och bredt. Men sträfvan efter

öppenhet kan gå till öfverdrift, så att följden blir ett otillfredsställande drag och rökighet. Baillie Scott, som är en entusiastisk förkämpe för »the ample ingle fire», går nästan väl långt, då han prisar gamla tiders härd, där man endast behöfde luta sig ett stycke fram för att se en flik af himlen med gnistrande stjärnor eller få några stänk af ett förbisusande regn i ansiktet. Det är ändå inte meningen med en spishärd att ge en så obehagligt nära förnimmelse af utanvärlden utan tvärtom att skapa den inre atmosfären med en artificiell sols värme och ljus.

Men om spisens konstnärliga form i de flesta fall lätt är gifven, har det sig betydligt svårt att i värmeledningens utbyggnad förena teknik och konst. Det är två skilda ting, och man kan med skäl betvifla, att de någonsin skola kunna förenas så intimt, att det tekniska arbetet blir organiskt, blir konst. Under tiden får man nöja sig med att ge det tekniska arbetets yttre en estetisk slöja. Radiatorerna, värmekropparna, äro i sitt ursprungliga tillstånd icke vackra att skåda; lite bättre bli de, när de oljemålats i en färg, som försiktigt öfverensstämmer med väggens, och är det frågan om ett stenhus, få de en undangömd förträfflig plats i fönsternischerna. Svårare ställer sig saken i ett trähus, där väggarnas tunnhet hindrar att de kunna skjutas in i någon fördjupning. Man får draga ut fönsterbrädan öfver dem, och om medlen det tillåta, inkläda dem i någon prydlig skrud af metall eller trä. Tyskarna som ha den största förtjänsten om värmeledningens tekniska och estetiska utveckling ha redan i åratal användt sin kända flit och uppfinningsförmåga och något robusta smak på denna nya dekorationsform, som de äfven hunnit gifva ett nytt tyskt ord: »Heizverkleidung». Denna värmekropparnas klädnad är vanligen utförd i hamrad metall, koppar och mässing, och kan ha en framträdande originell skönhet, som emellertid är litet malplacerad, då den endast gör tjänst som skärm och icke fyller en mera organisk uppgift. Riktigare än att göra värmeklädnaden till en förevändning för sinnrika reliefer eller ornamentala fantasier synes det vara att utbilda den helt

enkelt som ett gallerverk af smäcker konstruktion — trä eller metall. I rätt många svenska landthus har man på de senare åren gjort sådana trägaller för radiatorerna, som taga sig både prydligt och naturligt ut. De draga inte åt sig uppmärksamheten i otid utan foga vackert och blygsamt in sig i rummets ensemble af konstruktiva och estetiska detaljer. Men äfven de ha sin afvigsida, den hygieniska. Ett sådant gallerverk bildar nämligen dammgömmor och hindrar eller försvårar den grundliga rengöringen bakom och under radiatorn, såvida icke gallerverket genom något mekaniskt knep kan tagas loss helt och hållet.

I vår bostads artificiella belysning ha de två senaste årtiondena medfört en förändring så genomgripande, att den väl kan sägas mera än något annat sätta sin prägel på den moderna bostaden. Det elektriska ljuset har vunnit en jämförelsevis lätt seger öfver sina äldre medtäflare gasen och oljan, och ingen, icke ens den mest förhärdade romantiker af reaktionär typ, är väl sinnad att beklaga förändringen. Ty gasen och oljan hade högst få förtjänster om trefnaden, och risken af rök och lukt var i fråga om båda slagen af belysningsmedel ständigt öfverhängande. Fotogenlampans ljus hade däremot ett lugn och en variationsförmåga, som vi nu inför det mera fulländade ljusets styrka och bekvämhet icke böra alldeles glömma bort. Det elektriska ljuset är klart och rent och i ytterlig grad lätthandterligt; men det är svårt att variera ljusstyrkan, och dess glans är kall och död. Det kommer kan man säga att i ett tag utrota all den stämningsmålning som utgått från den mildt lysande, skuggade aftonlampan i våra hem under sekelslutet och sekelbörjan. Viggo Johansens konst, som är en enda hymn till den för öfrigt rätt opoetiska fotogenlampan, förlorar med ens alla rötter i verkligheten, i och med det att elektriciteten öfverallt rycker segrande in. Hos oss är kanske Hanna Paulis tafla »Vänner» den sista poetiska ljusskildringen från det nutida svenska hemmet. Man kan i alla händelser ha sina dubier om att målarna någonsin skola fatta verklig kärlek till det elektriska ljuset, som är

stämningslöst, och med den styrka och de ljusmassor, som vanligen användas, alltför skarpt.

Koltrådslamporna hade ännu en gyllene skiftning, som var vacker; men de alltmer använda metalltrådslampornas sken är blekt hvitt och kritigt, ett typiskt butikfönsterljus, som låter äfven de minsta detaljer framträda med en obehaglig tydlighet.

Detta betyder icke blott som nämndt ett försvagande af de måleriska stämningarna i hemlifvet, det är till och med ett minus i sällskapligheten. Eller förefaller det inte rent af obegripligt att de unga och vackra damerna — och ännu mer de halfgamla och halfvackra — inte reagera mot de ljusfloder, som möta dem i en balsal eller i en salong för några timmars gemytlig samvaro. En liten oskyldig rispa i huden, en fläck eller några kvarglömda puderkorn annonsera på långt håll sin närvaro; hårets färg förråas af ljuset, och de små skuggor som skänka ett ansikte mystik och charme ersättas af ett par starka slagskuggor, som gärna framhäfva hakans skärpa eller alltför stora fyllighet. Inte ens den fulländade skönheten står sig riktigt i denna typiska belysning som möjliggör en anatomiskt grundlig undersökning. Den moderna sällskapligheten är utan tvifvel en blek gengångare af de gamla goda tidernas, och hur kan det vara annat, då några af de yttre förutsättningarna, inklusive belysningen, äro så påfallande prosaiska och brutala. Front mot ljusslöseriet, unga baldamer!

Det har sig naturligtvis ganska svårt att i hvarje fall ange hvad som är lämpligt, vackert och trefligt, men det bör ingå i hvars och ens medvetande att kvantitet icke är det väsentliga. När vi vant oss bättre vid det elektriska ljuset och insett, att obegränsade ljusmassor hvarken är nyttigt för ögonen eller vackert eller skänker trefnad och ro, så skall nog en tid af mera dämpade effekter i rumsbelysningen af sig själf inträda. Som det nu är ställdt i alltför många hem är det rent på tok — tillåt mig säga det, husfäder och husmödrar! Det är naturligtvis bekvämheten och den relativa prisbilligheten

som föranledt det enorma slöseriet med ljus. I den gamla goda tiden kunde man inte gärna ställa upp fem lampor i samma rum utan att skräpa ner och störa sällskapligheten; men nu kan man ha tio starka elektriska lampor tända på en gång, utan att det anses störande eller barbariskt — därför att de ta så liten plats, där de hänga i taket som små ljusglober. Men detta barbari är inte begränsadt till hemmen. Våra kyrkor gå besynnerligt nog i têten med en belysning, som om de vore kafélokaler eller läsrum eller laboratorier. Något orimligare än t. ex. Johannes kyrkas utseende en söndagskväll på vintern kan den knappt tänka sig som minns det vackra kyrkrummets högtidliga ro i den milda gasbelysningen under 90-talet. Man sitter där i känslan af att ha en strålkastare riktad midt i ansiktet och går därifrån med en mördande hufvudvärk och svidande ögon. Det behöfver ju inte framhållas, att dessa ljusmassor sakna skymten af hvarje reellt behof som motiv, då ju vår gudstjänstform består af talande och uppläsande och visserligen gemensam sång, där emellertid till och med psalmerna försjungas den föga sånglystna församlingen från orgelläktaren. Ja, skulle belysningen vara ett verkligt uttryck för det faktiska behofvet, kunde den inskränkas till några starka lampor kring altaret, på predikstolen och på orgelläktaren — så som i de gamla goda religiösa tiderna.

Huset och landskapet.

Hvart man kommer på sin resa i olika länder med gammal kultur, är det ett studieföremål, som för den uppmärksamme har mest att förtälja om landet själft, dess klimat, dess geologiska formation, dess odling, om folket som bor där, från dess hvardagligaste sysselsättningar till dess intimaste karaktärsegenskaper. Detta studieföremål är stugan, bondens enkla hus, sådant det formats efter århundradens långsamma växlingar och påbyggnad. Med en oskuldsfull öppenhet lägger den hela sitt väsen i dagen som vore den skapad af naturen själf, vuxen upp ur marken och icke åstadkommen genom mänsklig beräkning och arbete. Den uppsvenska grå timmerstugan, bred, låg, trygg, med tak af bräder »på lock», ofärgad, allvarlig, sträf; den skånska och danska lerrappade stugan med torftak som börjar grönska om vårarna, en låg huslänga krypande utefter marken, mystiskt hvit och svart i kvällsdunklet; den engelska tegelbyggda med tak af skickligt lagda och bundna stråmassor, prydligt hvitputsad, öfvervuxen af murgröna och klängväxter; den tyska, bred, pompös med brant stupande tak öfver en byggnadskub af korsvirke; den italienska, en fyrkantig stenlåda med vackert skuggande neddragna takåsar öfver den en gång hvita, af solen skönt omfärgade väggen, med en aristokratisk svalkande portik eller en balkong, men med fönster som knappt äro annat än små svarta hål — alla äro de på en gång naturliga och typiska, naturliga som blommor och grönska och typiska och talande som dokument.

En gammal cottage i Sussex.

Hvarje studium af arkitektur borde i själfva verket börja med stugan, som är den enklaste nyttighetsbyggnaden och sålunda ger klart besked både om de konstruktiva, praktiska lagar, som regera byggnadskonsten, och om poesien, som är dess själ. Ingenting kan lättare uppöfva sinnet för byggnadskonstens andliga värde än ett studium af den gamla stugan och den gamla kyrkan. Detta sinne har länge varit på dekadans eller befinner sig rent af i utdöende; den moderna människans intresse för sin omgifning har med en förvånande envishet vändt sig mot naturen, helst den vilda naturen som är orörd af människohand, och en byggnad är icke längre för henne det vältaligaste, innehållsrikaste konstverket. En gammal stuga är ofta i hennes ögon »ett ruckel» och ger sålunda ett pinsamt intryck af förfall; och skulle det råka vara ett behagligt intryck, så är det ofelbart sammanhörande med den billiga romantiska känslan för ruinen, byggnaden som pitto-

resk stenhop, som kuriosum. De gamla, de som byggde stugan och bykyrkan, kunde naturligtvis icke teoretisera om poesi, om andligt innehåll o. d., enkla människor som de voro; men de måtte haft en nästan ofelbar instinkt, stödd af tradition, på hvad som var godt och vackert. De hade icke sett alla stilar och hade följaktligen kvar *stilen,* ett organiskt växande, långsamt sig förändrande och utvecklande byggnadsspråk; de kände bara sitt eget folkliga mål och skulle icke drömt om att taga amerikansk rotvälska eller tyska ord i sin mun.

Det är å andra sidan egendomligt att se hurusom nästan samtidigt med den lokala, enkla, naturliga byggnadskonstens förfall födes det arkitektoniska studiet och teoretiserandet. Dess födelseår skulle jag vilja sätta till 1837, sålunda midt i industrialismens första uppblomstring, nästan samtidigt med rösträttssträfvandena och den engelska reformbillen och de första tecknen till ett modernt proletariats framträdande. Det var John Ruskin, som detta år i ett par tidskriftsartiklar behandlade ämnet »The Poetry of Architecture», ännu försiktigt döljande sig under pseudonymen »Kata Physin» (enligt naturen). Man läser ännu i dag hans sedermera i bokform utgifna arbete med stort nöje och äfven med stor förvåning. Visserligen blomstrar sida upp och sida ned den ruskinska retoriken, visserligen gå hans undersökningar ända till pedanteri -- men hvilken rikedom af träffande iakttagelser, hur väcker han inte till lif en hel värld af skönhet! Han börjar med karakteristiker af olika stugtyper, den engelska, den franska, den italienska, den schweiziska, och på denna empiriska väg når han fram till principer, på hvilka den moderna bostadsarkitekturen främst i hans eget land men äfven annorstädes fotat sin verksamhet. Det är den lokala byggtraditionens upplifvande och fortsättande, materialens och den enkla nytteformens skönhetsvärden och först och sist det intima sammanhanget med naturen. Han gläder sig kanske mest åt den primitiva stenstugan i Westmoreland. »Dess färg är densamma som grunden där den står, alltid dämpad och grå i

tonen men rik och växlande med grupper af skuggfläckar, från djupt rödbrunt och svart till det blekgula och det matthvita i olika slags laf — alla fläckar blandande sig med hvarandra som på en klippa och med samma sköna effekt; dess massa har sålunda på afstånd samma verkan som ett stort klippstycke.» Han påpekar vidare de mjuka konturerna, frånvaron af allt slags grannlåt, dess enkla form och blygsamhet att liksom dölja sig i landskapet. Han slutar med ett starkt betonande af att det icke existerar och aldrig kan komma att existera något »beau idéal» i arkitektur utan att det är den lokala skönheten, som skall vara mönstret. Alla byggnader måste betraktas i relation till det landskap, där de uppföras; och alla landskap äro att hänföra till några få kategorier, som han karakteriserar, såsom skogslandskapet eller det gröna, kulturlandskapet eller det blå, vildlandskapet eller det grå o. s. v.

I en rätt skarp kontrast till detta följer hans värdesättning af den moderna engelska villan, vimlande af välriktade sarkasmer. Hans reproduktion af ett samtal mellan en byggherre och hans arkitekt kan än i dag läsas med nöje, och om det förlorat något af sin aktualitet i England, där den allmänna smaken utvecklats ofantligt under de senaste femtio åren, har det kanske i stället fått en ny aktualitet i vissa andra land, som icke ligga oss så fjärran som Laputa. »Se här, min bäste herre», säger den rike byggherren, »är en liten skiss, som jag gjort på stället: allén till Villa Reale nära Pozzuoli. Dansande nymfer, förstår ni, cypresser, snäckfontän. Jag tror nästan jag skulle vilja ha någonting sådant; klassiskt, ser ni, elegant, graciöst! Så har jag här en skiss gjord af en amerikansk vän till mig: Whee-Whaw-Kantamaraws wigwam, kung öfver Kannibalöarna, tror jag. Timmer, ser ni, skalper och boaconstrictor-skinn. Kuriöst hva! Något sånt skulle se trefligt ut vid porten, eller hur? De nedre fönstren har jag inte bestämt mig för än; men hvad säger ni om egyptiska? Jag tror, jag skulle vilja ha mina fönster egyptiska, med hieroglyfer; storkar och likkistor och sånt» o. s. v. den ena idén absurdare

än den andra. Det hela är en god om än något chargerad illustration till smakbarbariet under 1800-talet.

Ruskins bok skulle man kunna kalla den första tidiga svalan, som förebådade det kommande nyvaknade lifvet på bostadsarkitekturens område i England under senare hälften af 1800-talet. Det var utställningen i London 1851, som först visade engelsmännen det djupa estetiska och handtverkliga förfall som industrialismen framkallat, och på 60-talet började William Morris, arkitekterna Philip Webb och den ännu verksamme Norman Shaw sin verksamhet, visserligen utgående från historiska förutsättningar, Tudor-stilen och den inhemska barocken, men dock med en självständig arkitektonisk uppfattning af de moderna byggnadsproblemen och en ny känsla för det yttres enkla poesi. I Amerika uppträdde ungefär samtidigt Henry Hoban Richardson som var inspirerad af romansk arkitektur och gaf uppslaget till det moderna amerikanska landthuset med dess något cyklopiska, urkraf-

En modern cottage.

tiga, allvarliga karaktär. I Tyskland slutligen har ett medvetet upplifvande af de gamla lokala byggnadssätten och traditionerna satts i gång under de senaste årtiondena med den målmedvetenhet och energi som utmärka våra germanska stamfränder. Fortfarande behålla dock engelsmännen ledningen i fråga om bostadshusets arkitektur och vackra anslutning till landskapet. Hvilken mängd af individuella konstnärsnamn möter oss icke: Voysey som lärt af japaner och amerikaner, Baillie Scott som utgår från det enkla farmhuset, Lutyens och Newton, som äro historiskt-klassicistiskt påverkade men med en förvånande självständighet — för att nu blott nämna de allra mest framträdande. Lutyens och Baillie Scott gå i fråga om exteriörens enkelhet ibland till en spartansk ytterlighet, som skulle vara otänkbar här i landet äfven bland de mest avancerade ungdomarna. De lägga särskildt an på en naturlig helton öfver byggnaden, och för att icke bryta denna ton kan till exempel Lutyens ibland på en grå stenbyggnad lägga ett tegeltak, som är gråfärgadt men för öfrigt traditionellt i form och skapnad.

Hur är det hos oss med intresset för bostadens yttre arkitektur och dess intima samhörighet med landskapet? Det har vaknat mycket sent, kanske senare än annorstädes, i alla händelser icke före liknande ansträngningar i Danmark och Finland. Man behöfver bara taga sig en promenad genom vår äldsta villastad och anställa en liten räkning öfver de få byggnaderna af verkligt god form; det blir icke svårt att hålla dem i minnet, medan snickerivillorna, de exotiska träfantasierna och Gripsholmsimitationerna med svart plåttak tillsammans bilda en summa af vacker storlek. Det är därvid att märka, att denna villastad icke byggts af rika uppkomlingar utan af folk med smak och kultur, en intellektuell elit i Stockholmsvärlden, skulle man kunna säga. Vår främste estetiker under 1800-talets senare hälft bodde i ett hus, som saknade äfven de allra blygsammaste arkitektoniska och ytter-estetiska anspråk. Det är också karaktäristiskt hurusom i några af arkitekter utgifna handböcker med goda råd till den villabyg-

gande allmänheten saknas en enda rad om ansvaret mot terrängen, om byggnadens vackra läge i landskapet. Och likväl är byggnadens yttre formning och läge i landskapet strängt taget icke den byggandes ensak. I den skarpaste form uttrycker Ruskin detta, då han säger: »No one has any right to exhibit his imbecilities at other people's expense or to claim the public pity by inflicting public pain.» Och han går så långt som till att påstå, att exteriörens utseende betyder minst för ägaren själf; han blir van vid den på mindre än en vecka, äfven om den ser ut »som en schweizisk châlet, en wigwam eller en pagod», medan vid synen ovanda ögon dagligen plågas af hans dåliga smak. Husets yttre är enligt detta betraktelsesätt alls ingen privat affär utan angår oss alla, vare sig det ligger i staden eller i naturen, vare sig det är ett slott eller en stuga. Äfven om man icke kan vilja gå fullt så långt som Ruskin i detta fall, måste man beklaga, att en öfvervakande, rådande och ibland förbjudande kontroll i detta afseende icke utöfvas af våra villastäders myndigheter. Det finns ju en kontraktsbestämmelse som tvingar den byggande att underställa villastadsstyrelsen sina ritningar och planer, men denna bestämmelse har i de flesta fall urartat till en ren formalitet. Det är säkert mycket sällsynt att fastställelse vägrats å ritningar på grund af det planerade husets fulhet och olämplighet för den valda terrängen. I annat fall skulle vi sluppit de rent perversa färg- och formfantasier som då och då slå oss med obehaglig öfverraskning äfven i välskötta och välbyggda villastäder; vi skulle sluppit huset i blått och ärtgult, det violetta huset, det sliskigt blåskära huset och huset som skiftar färg som en kameleont eller ett spektrum börjande med grönt och slutande med violett; vi skulle sluppit huset med tornet, som krönes af en ilsket grön plåthuf, huset med de moriska fönstren, huset med den karmosinröda lökkupolen — ja, listan kan fortsättas i det oändliga, och det är bäst att klippa tvärt af.

Vänder man sig från de barocka villafantasierna, som tala om en sjuk punkt någonstädes i Jonssons ingenium, och spörjer man hur de goda svenska landthusen förhålla sig till land-

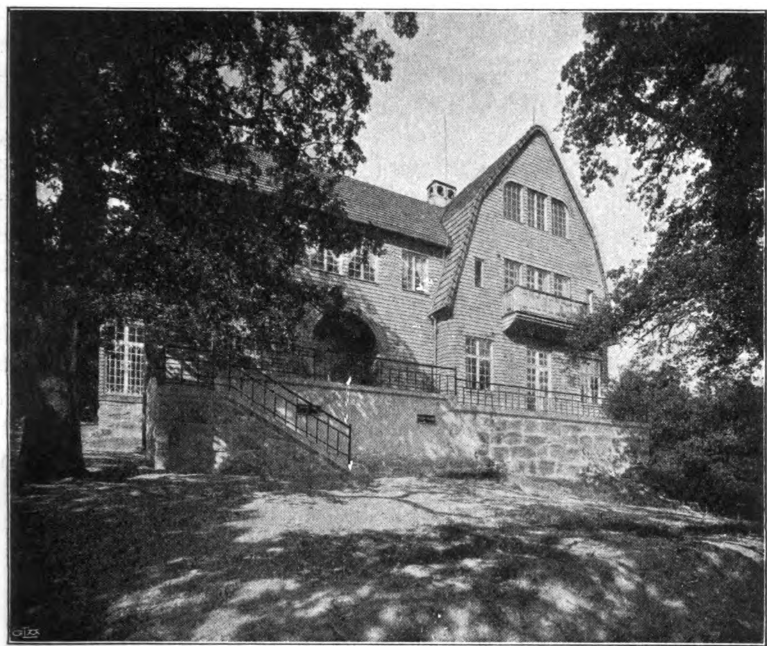
skapet, måste facit bli ett annat än Ruskins i fråga om de engelska. Den gamla svenska stugan kan icke som den engelska cottage ge ett slags geologisk karta öfver landet genom troheten mot traktens stenmaterial — ty den svenska stugan är af trä. Man kan inte heller säga, att dess förnämsta egenskap är behagfull blygsamhet eller att den söker dölja sig i naturen. Tvärtom, äfven om den är ofärgad och sålunda af naturen själf fått sin milda grå ton, har den ofta i sin form och i sitt öppna läge en värdighet som är självmedveten i all fattigdom. Och den saftigt röda stugan annonserar sin tillvaro med samma glada skärpa som smultronet i skogsbacken och är naturlig som smultronet. Vi se sålunda att det blir för trångt att upphöja den ruskinska iakttagelsen om den lilla byggnadens behagliga likhet med landskapet till en allmän lag; man kan med lika stor rätt se i den varma *kontrasten* till naturen en lag. Nya landskapliga och klimatiska förhållanden framkalla nya kombinationer. Det röda kan fattas som en folklynnets energiska protest mot de stora skogarnas mörka grönska och de grå vidderna och klimatets långa hårdhet och korta värme — enformigheten, vildskogsmelankolien, kölden, tystnaden, folkfattigdomen i det svenska landet. I det folkrika England pekar stugan på landskapet med den kärlek till fri natur som följer af liten tillgång på den; i det folkfattiga Sverige demonstrerar den röda stugan: »här bo människor!» med ett varmt eftertryck som kan tänkas riktadt *mot* naturen.

Detta må icke fattas så, som om färg eller icke färg berodde på artistisk beräkning, utan den är naturligtvis ett resultat af instinkt och af tillfällig tillgång på färgstoffer. Och jag tror, att denna instinkt icke är helt och hållet död hos den smakbegåfvade kulturmänniskan, om ock ansenligt grumlad. Är det icke naturligt att jag, då jag bygger ett hem i landtlig ensamhet, i Värmlands eller Dalarnes skogstrakter, gärna rödfärgar det och till och med ytterligare betonar rödfärgen genom glänsande svarttjärade detaljer, gafvelbräder och nockbjälkar? Jag vill se det på långt håll tydligt afteckna sig mot

allt det grå och gröna. Men då jag bygger i ett stort, kompakt samhälle en halftimmes väg från Stockholm, är det icke för mig lika naturligt att ge mitt hus en stark och sjungande färg; med grannar på tre sidor tätt intill vill jag söka ernå så mycken undangömdhet, så mycken privacy som möjligt, för att använda ett oöfversättligt engelskt ord. Det blir då en daglig glädje att komma hem till det och på afstånd endast skymtvis ana dess tillvaro bakom granar, tallar och björkar; och med en viss otålighet väntar jag, att dess grå stenfot skall klädas af mossa och klängande grönt, att den mörktjärade eller alldeles obehandlade furupanelen skall antaga en neutral och naturlig grå eller gråbrun färg och att det bjärta tegeltaket skall mildras och grönska i tonen.

Ett gammalt svenskt hus.
(Oldenburg vid Tidö.)

Bland Djurgårdsekar.
(»Ekarne», tillhör herr Thorsten Laurin. Arkitekt: Ragnar Östberg.)

Den moderne svenske arkitekten bör med en synnerlig glädje kasta sig på alla dessa problem, som i vårt land bjudas af läge och landskap, ty i den delikata sammansmältningen af hus och omgifning har han en rent konstnärlig uppgift, som kan komma honom att försona sig med det myckna praktiska småplocket i ett bostadshus. Det är också en tacksammare uppgift än hans kolleger i andra land ha på grund af de mycket växlande terräng- och vegetationsförhållandena hos oss. Ibland bör en förenande, ibland en kontrasterande afsikt komma till uttryck, ibland böra natur och byggnad liksom gå hvarandra halfvägs till mötes, särskildt där terrasseringar och vägar erbjuda svårigheter att öfvervinna. Den förenande afsikten framträder till exempel i Östbergs hus på Djurgården

för Thorsten Laurin, och arkitekten har själf gifvit uttryck däråt i följande ord: »Stället kallas 'Ekarne', och när de anlagda slingerväxterna väl krupit i höjden och spånen fullständigare grånat ihop med graniten, kan man säkert en sommardag gå där förbi utan att skönja annat än ekarna.» Detta är som man finner precis samma princip som den af Ruskin formulerade i mycket lika ordalag, och den är här så mycket lyckligare tillämpad som nedanför huset går en stor trafikväg och som Djurgården i allmänhet är väl starkt bebyggd åt detta håll. Men den alldeles motsatta principen, nämligen kontrastens, som också kan vara god, har tillämpats i ett vackert hus på Lidingön af Westman. Där är tomten beväxt med en synnerligen graciös lund af björkar, och då björkarnas skönhet alltid ökas af en jämn bakgrund, har huset fått en läcker gul puts, mot hvilket grenverk och löfhängen afteckna

I en björklund.
(Villa tillhörig jägmästare Nils Ringstrand. Arkitekt: Carl Westman.)

sig i skön relief. Låt oss sålunda från början vara ense om att det icke ges bara en enda riktig lösning eller en saliggörande princip i fråga om husets förhållande till sin omgifning.

I detta sammanhang kommer frågan om trädgårdens behandling att tränga sig fram och fordra sin lösning. Det är två olika metoder, som då få tagas i betraktande; den ena, den formala eller artificiella, tar byggnaden till utgångspunkt och fullföljer i det fria den geometriska planlösningen från det inre med raka gångar, som fortsätta det inres korridorer, med fyrkantiga skuggade platser, som nästan ha rumskaraktär, med murar och stenlagda partier; den andra, den naturliga, undviker sprängningar och artificiella planeringar och följer terrängens natur och tar sålunda, omvändt mot den formala, själfva landskapet till utgångspunkt. När den ena eller den andra metoden skall användas, det beror på de förutsättningar, som finnas i tomtens natur lika väl som i byggnadens art och form. Den naturliga instinkten och den odlade smaken hos arkitekt och byggherre få afgöra valet mellan de två alternativen. För öfrigt behandlas sådana frågor, där arkitektur och trädgårdskonst mötas i en punkt, med mycken klarhet i Rudolf Abelins »Villaträdgården». Här vill jag endast i förbigående anmärka, att principer och metoder hittills icke synnerligen besvärat villabyggare och villabebyggare i Stockholmstrakten, men att de ofta på sina ganska små tomter göra för mycket konstigheter och onödigheter. Man har svårt att förstå den envishet hvarmed många tvärt mot naturens egen mening lägga ut gräsmattor under täta bestånd af granar, enar och tallar, i stället för att låta skogsmarken där taga sig och utveckla sig efter eget godtfinnande. En gräsmatta på en sådan plats ser alltid naturvidrig ut, och den hämnas med att aldrig trifvas väl utan ständigt göra vederbörande bekymmer. Det saknar inte sina komiska och på samma gång rörande poänger att se agronomen på några hundra eller tusen kvadratmeter jord om sommaraftnarna möda sig med en stor slangledning och en amerikansk gräs-

I barrskog.
(»Backen», tillhör herr August Brunius. Arkitekt: Ivar Tengbom.)

klippningsmaskin för att pressa en vresig uppsvensk skogsbacke till att ge hvad den hvarken kan eller vill ge. Tacksammare blir det alltid att på tomter, som icke från början ha verklig trädgårdskaraktär, låta naturen taga ledningen och gifva sina anvisningar och att endast söka lyfta upp floran till en högre dignitet genom inplantering af ädlare slag af träd, buskar och örter och genom en kärleksfull skötsel af den växtlighet, som redan vid byggandet finns.

Ett liknande råd kan man ge i fråga om färgbehandlingen af byggnadens yttre — för att nu återvända till det egentliga ämnet från denna lilla exkurs in på trädgårdens område. Husets yttre bör inte ha den bjärt pyntade, oljeslickade fason, som är så ledsamt vanlig i Sverige. Och hvarför inte? Huset är inte byggdt för att stå och se nätt ut under en solig sommar, det skall härda ut alla väder, regn, frost, sol, i åratal, och icke blott härda ut alla vidrigheter utan bli vackrare af dem. Det kan se fasligt nätt ut, om ägaren har smak, med ett prydligt ljusmåladt hus; men det tar sig redan litet halfsmutsigt och grimeradt ut om ett par år, och det kan inte stå i fem år utan att behöfva en grundlig reparation. Det är naturligare, mera ekonomiskt, vackrare och ur alla synpunkter förnuftigare att använda material, som färga sig själfva naturligt med åren. »Hvilka artister vi än må använda för att dekorera det inre, är det lämpligt att kalla naturen till hjälp för att tona ned det yttre, till dess det harmonierar med omgifningen» (Baillie Scott). Icke ens den röda stugan, som dock lägger an på kontrast till omgifningen, gör sig bäst nymålad; den antar med tiden en svagare skiftning stötande i gråviolett, som kan bli oändligt vackrare och delikatare än det färskt röda. Af stor vikt för att uppnå en sådan naturens egen omfärgning är att låta ytan vara grof och rå, vare sig det är trä eller puts. Den saftigaste röda färg blir matt och black på en hyflad panel och allra sämst på den fula billiga pärlspånten, medan en ohyflad plankyta tar åt sig väta och sol och blir mjukare och finare i färgen med hvarje år. Likaså står sig en rent hvit färg inte bra på en putsyta, som blifvit

slipad och glättad med mycken onödig möda; får putsen däremot vara grof och oslipad och till och med ofärgad, är den hvarken till konsistens eller utseende ömtålig för något slags väderlek. Regnet skall inte efterlämna ringlande smutsränder på det blankt hvita utan på sin höjd framkalla mörkare schatteringar i den redan förut brutna och ojämna ytan, och solskenet skall inte ge en bländande kritig glans utan en mustigare och mera ojämnt skimrande på grund af de många synliga sandkornen i putsen.

Detta låter, kan jag föreställa mig, som det rena barbariet för många goda svenskar. Det har Gud vete hvarför ingått i det allmänna medvetandet, att byggnader skola vara så brokigt färgade som möjligt. Det duger sålunda inte med bara *en* simpel färg. Är huset gult, skola fönsterramarna vara röda och fönsterspröjserna hvita och dörrarna kanske blåa eller gröna. Eller det kan hända att undre delen af byggnaden är täckt med horisontalt liggande panel, den öfre våningen med vertikalt liggande panel och öfversta våningen med spån, i hvilket fall den nedersta målas chokladbrun, mellanvåningen grå och den öfversta grön; till detta kommer ett ljust rödt tegeltak och en grå källarvåning — som lyckligtvis inte kan målas! Det värsta är, att ingen af dessa färger är ren och vacker utan blaskig och urvattnad ända till vidrighet. Hur är det möjligt att färgsinnet hos genomsnittssvensken kan vara så på en gång rått och tunt? Han längtar efter brokighet men vågar inte helt tillfredsställa denna längtan med varma, klara färger utan tar sin tillflykt till tunna, blandade, af hvilka en rätt ofta förekommande gråblågrönviolett ton är synnerligen ohygglig. Sedda i och för sig äro dessa färger ledsamma, men hvilken skärande hemsk verkan få de icke, ställda tillsammans med naturens sunda neutrala toner i grått och gråbrunt och djupa mustiga färger i grönt och blått!

I fråga om det yttre materialets former bjuda de svenska träbyggnaderna på en mängd variationer, af hvilka naturligtvis icke alla passa lika bra för alla lägen och omgifningar. Timmer lämpar sig bäst för den sträfvare barrvegetationen

Hus med torftak.
(»Stenåsen.» Ägare och arkitekt J. J:son Gate.)

och ett afsides läge, panel på förvandring (d. v. s. skeft lagda horisontalt riktade plankor) fordrar också en något kargare natur, medan den finare profileringen i panel på lock synes trifvas bra på jämn mark med mjukare vegetation. Det finns rätt mycket att välja på, och det förefaller då ganska onödigt att uppfinna nya efterbildande panelformer. Man förvånar sig med skäl öfver den numera ganska vanliga imitationen af timmervägg genom smala, rundt lagda plankor, som på långt håll kunna ge en god illusion af timrets mäktiga kullrighet men noga synade afslöja sig som »skoj», för att använda ett skarpt ord. De ha naturligtvis inga knutar att uppvisa, och i hörnen flatnar också den pretentiösa kullrigheten helt omotiveradt. Det är inte någon estetisk öfverkänslighet, som opponerar mot detta villamod, hvilket går under den populära benämningen »gammalnordisk stil», ty rent ytligt sedt kunna sådana byggnader vara ganska vackra och imponerande och metoden har också sina praktiska sidor, men det är ett bestämdt behof af att ett hus skall vara hvad det ger sig ut för, icke mer men absolut icke mindre.

Takbeklädnaden är ett intressant och kinkigt kapitel i det svenska landthusets historia. Det finns äfven här rätt många material och former att välja på, äfven om man undantar de af brandstodsbolagen ogillade men vackra spån- och halmtaken. Torftaket har urgamla anor hos oss och kan här och där ses upplifvadt af någon romantisk entusiast för gamla maner. Några praktiska olägenheter lär det icke medföra, tvärtom ger det en god takbeklädnad, om det från början lagts med omsorg. Det är vackert och har en alldeles ojämförlig förmåga att smälta samman hus och natur, men kan naturligtvis en torr sommar förlora nästan all sin skönhet. Den förnämsta invändningen gäller ändå att vi förlorat kontakten med sådana väl primitiva metoder väl icke på själfva landsbygden men i närheten af en stor stad, fem minuter från järnväg eller elektrisk spårväg; och innesluter det dessutom under sitt gröna eller grå täcke »alla moderna bekvämligheter», värmeledning, elektriskt ljus m. m., får det lätt en prägel af

enkel affektation eller onödig kapris — i synnerhet om det som nu är en isolerad företeelse och icke förekommer i massa.

Koppartaket faller utom ramen för dessa betraktelser, då det är för dyrt och magnifikt, och plåttaket likaså men af det skäl, att det är för billigt och dåligt. Moderna påfund såsom den fula eterniten — fulare än den svartmålade plåten — kunna tryggt lämnas åsido, då deras möjliga praktiska företräden aldrig kunna uppväga deras estetiska brister. Det är emellertid obestridligt, att eterniten tränger fram öfverallt, och man har hos oss med knapp nöd afvärjt dess attentat mot gamla vördnadsvärda kyrkor. På resor i Södern, Sydtyskland och Italien, ser man med beklämning dess ilsket glänsande ytor, närmast jämförliga med den hos oss nästan alltid öfvermålade galvaniserade plåten, på sina ställen ersätta

Enkelkupigt taktegel.

de härliga gamla tegeltaken med deras af århundradens sol alstrade färg af mörka drufvor. Dess praktiska företräden har jag trots all reklam vågat beteckna som »möjliga», då ju ett taktäckningsämnes alla sidor, goda och dåliga, först kunna grundligt afgöras efter årtiondens erfarenhet.

Dubbelkupigt taktegel.

Kvar står alltså tegeltaket i sina olika former som det mest önskvärda materialet. Det har också under de senaste årtiondena allt mer undanträngt plåttaket, hvilket är ett af de mest glädjande tecken till en förnyelse och en förfining af bostadens yttre. Redan som färskt pålagdt har det en vacker solid form, fri från enformighet genom den markerade räfflingen, klarast framträdande i de enkelkupiga pannorna. Den i början väl råa färgen mildras snart genom tidens egen pa-

tinering, om teglet är väl brändt och inte allt för glatt på ytan. Men tegeltakets förnämsta egenskap i svensk miljö är dess naturlighet, dess självklarhet; det har icke som i England att täfla med skiffer- och halmtaken, och det är icke heller strängt taget en klass-skiljare som markerar hvar det bor fint eller hvar enkelt folk, ty teglet har i långliga tider krönt både slott och koja i Sverige. Låt oss alltså behålla det och låt oss behålla det i den enkelkupiga formen som är den häfdvunna, denna som i Tyskland kallas »holländische Pfannen», i England »pantiles» i motsats till »plain tiles», den platta tegelspånen. Det har utan tvifvel i forna tider legat en annan lika vacker och kanske ännu äldre tegelform på svenska byggnader, den s. k. munk- och nunneformen som ännu behärskar arkitekturen i Spanien, Italien, Balkanhalfön och de rent slaviska delarna af Österrike, d. v. s. en konvex täckande panna, omväxlande med flat underpanna. Men det har utan tvifvel varit ett af katolicismen förmedladt lån från Södern, och det finns ju inget skäl hvarför vi skulle öfverge den allmänt germanska enkelkupiga formen, som förekommer i norra Tyskland, Holland, Skandinavien och de delar af England, som varit mest utsatta för germansk invasion, nämligen västkusten. Munk- och nunneteglet har i förbigående sagdt arkitekt Wahlman användt på församlingshuset i Engelbrekt, förmodligen af rent personligt intresse för den prydliga formen.

Den runda ofta använda dubbelkupiga formen på det germanska teglet med dess vågliknande kurvor är en modern svensk variation utan några rötter i det förgångna. Den har därför icke samma charme som den ursprungliga och är icke heller ytligt sedt så vacker med sin mera karaktärslösa platta fason. Dess raison d'être är att den ligger bättre på taket, understödd som den är på två ställen. I alla händelser kan det icke bestridas, att den vackra enkelkupiga pannan har sina olägenheter. Dess storlek och djärfva kurva gör, att den icke kan glida öfver de vinklar, som här och där uppstå vid exempelvis ett gafvelutsprång; här bildas en s. k.

ränndal, som måste täckas med plåt för att leda regnvattnet från två stupande sidor ned i en takränna. Dessa plåttäckta ränndalar, som ge ett skärande afbrott i tegeltaket, äro dettas fula estetiska afvigsida. Med hänsyn härtill äro två enkla takfall öfver en regelbunden rektangulär plan den mest önskvärda konstruktionen; och i så måtto mönstergillt är Benckerts tak på villan vid Svalnäs, där inga ränndalar behöfva förekomma. Men det är dock hårdt, att naturliga utsprång och oregelbundenheter i det yttre — som ofta äro resultat af en genomtänkt och rationell plan — skola medföra så otrefliga detaljer. I Tyskland har man börjat konstruera särskilda pannor, som skola täcka ränndalarna, och arkitekt Wahlman har användt sådana på församlingshuset i Engelbrekt, för första gången i Sverige, men jag kan icke säga att deras verkan är fullt tillfredsställande, om än bättre än plåtdalen.

Det bör tilläggas, att den dubbelkupiga formen delar samma olägenhet. Det finns endast en utväg att undgå ränndalen, och det är att attrappera de tyska Bieberschwänze eller allra helst de engelska plain tiles, som äro små tegelspån och som göra taket och därmed hela byggnaden liksom lättare att modellera. De äro den verkliga förklaringen till att engelsmannen kan bygga så pittoreskt och brutet, som han i de flesta fall gör, ty med den lätthandterliga tilen glider han i en vackert rundad sväng öfver alla brytningar och dalar; att binda ihop byggnadens framspringande partier, gaflar och kupor, med ett mjukt rundadt tak är en af den engelske arkitektens triumfer. Invänder man att det är onödigt att importera utländska former, så är det nog en giltig invändning; men hvarför skall allt godt komma från Tyskland liksom det bör komma från ofvan, och hvarför importera då några af våra arkitekter fortfarande tyskt »Idealziegel»?

En giltigare invändning är den, som konstaterar, att det svenska landthuset alltid haft en mera regelbunden, mindre pittoresk form än det engelska och att det tillhör den svenske arkitekten att gå vidare i samma enkelhet och regelbundenhet, därmed adlande tvånget till frihet. Så mycket hellre

som traditionen här sammanfaller med de ekonomiska synpunkterna, hvilka gynna den slutna enkla planen utan många utsprång och oregelbundenheter — såsom jag framhållit i kapitlet »planfrågor». Men detaljen kan vara värd att draga fram, då den trots sin litenhet har ett mycket stort inflytande på byggnadens hela form. I ett svenskt landskap är det ofta takets form eller färg, som först ådrar sig en förbigåendes uppmärksamhet och som genast bestämmer hans uppfattning af hela husets större eller mindre skönhetsvärde.

Interiören.

När man lämnar resonemanget öfver husets yttre och närmar sig det inre, stiger man figurligt taladt på gungande mark. Vi ha sagt, att det yttre angår grannen eller allmänheten nästan lika mycket som ägaren, men inomhus regerar den senare oinskränkt; hans hus är hans slott; och så snart han icke utmanar allt sundt förnuft och all sund smak, har han den obestridligaste rätt att opåtaldt inrätta sig precis så som honom lyster. En alltför långt drifven estetisk noggrannhet blir litet löjlig, när den riktar sig mot nästans bohag och personliga ägodelar och miljö öfver hufvud. Men ändå är kritik äfven i denna punkt en nödvändig angelägenhet, om man nitälskar för hemkulturens höjande och för en naturlig arkitektonisk samstämmighet mellan yttre och inre. Vi kunna nämligen studera äldre tiders svenska hem och andra länders hem och vid en jämförelse med våra rådande genomsnittsförhållanden komma till ett obehagligt dåligt resultat för vår egen tid och vårt eget land. Och det är då fullt motiveradt att stiga in i dessa genomsnittshem och syna väggar, tak och möbler med samma stränga och kritiska min som brandsynemännen anlägga.

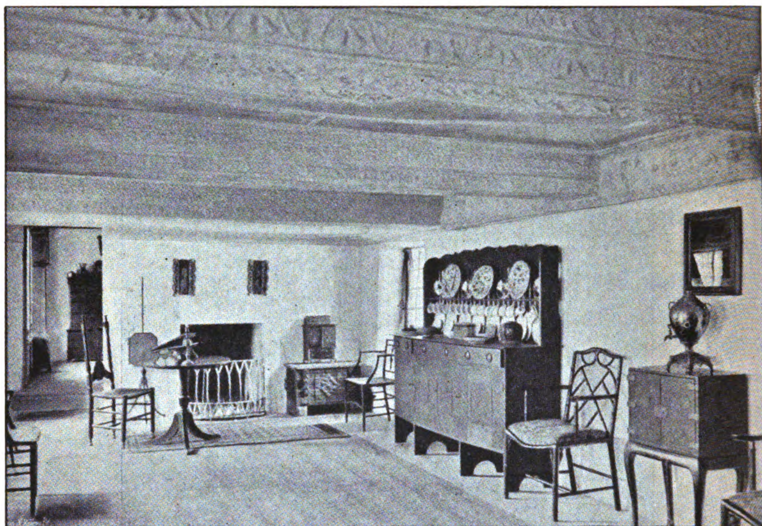
Låt oss då först komma öfverens om att det är mycket gjordt under de två sista årtiondena för att förbättra hemmets estetiska sidor och kanske just särdeles mycket efter Carl Laurins broschyr »Konsten i skolan och konsten i hemmet». Vi ha fått renare färger, en gladare uppsyn på allt, men jag tror icke, att förbättringen sträckt sig till enklare redigare former eller en synnerligen nationell prägel på det hela. Våra inredningar och våra möbler lida fortfarande under en orolig originalitetsmani, som är ett arf från det slutande

En modern entré.
(Carl Milles' hus.)

1800-talets dunkla begrepp om skönhet. En ny af tiden och landet präglad hemkultur blir först möjlig, om människorna underkasta sig en enkelhet, som icke är fattig utan gedigen, om de besluta sig för att använda nästan uteslutande bohagsting, som de ha verklig nytta af, och om de undvika alla mekaniska ornament men se till att de prydnader som göras äro sådana, som en konstnär haft glädje af att framställa. Jag vill inte påstå, att en hvit mur är billigare än en tapet eller att enkla dörrar bli billigare än med en oändlig massa profiler utstyrda. Faktum är, att den engelske arkitekten Voysey

under sin första tid fick betala folket — snickare och målare — för att de skulle *låta bli* sina onödiga fasoneringar och krusiduller öfver alla ytor och lister. Men det är tydligt, att hvar och en som vill ha lugn och förnämhet i sin bostad endast på den vägen — genom att energiskt fordra enkelhet af arkitekt och byggfolk — kan realiter bidraga till att hans

En modern engelsk interiör.

lands hemkultur, som dock är konstens stöd och underlag, effektivt förbättras och höjes.

Den engelske arkitekten Parker har pekat på en orsak till det oroliga intrycket i mången modern interiör. Det är, säger han, rädslan för att upprepa sig. Arkitekter och konstnärer lida under behofvet att ständigt göra något nytt, för att man inte skall kunna säga om dem, att de endast kunna arbeta på ett sätt, att de endast ha en stil. Låt oss tänka annorlunda, säger han. Låt oss icke göra något olika mot hvad vi gjort förut, förrän vi äro öfvertygade om att det är bättre än hvad

vi gjort förut. Detta är den viktigaste förutsättningen för en organisk utveckling af arkitektur och handtverkskonst.

Denna rädsla att upprepa sig framträder i primitiv form äfven hos den som ordnar sin våning och sin möblering. Under 1800-talet ville man ha sin salong i rokoko, sin matsal i barock, sitt rökrum i orientalisk stil. Det skulle betraktats som högeligen obildadt att ge sin våning en grundkaraktär i färg och stil endast med variationer, och det betraktas nog så än i dag af de flesta. Meningen är naturligtvis icke att alla rum skola vara fullkomligt lika, att alla stolar skola vara af samma typ och storlek, att en och samma färg skall användas genom hela våningen. Tvärtom skall man tydligt se på hvarje rum dess särskilda uppgift och funktion: sällskapligheten skall framträda i sällskapsrummet med många bekväma sittplatser, en rik och delikat färgstämning, ljusare och rikare än i matsalen; i arbetsrummet kan arbetets art tydligt framträda o. s. v. Men meningen är att det hela skall fullständigt öfverensstämma med familjens bruk och vanor; och har man sålunda funnit ett favoritmotiv i dekoration, ett favoritmaterial för möbler, en favoritmetod för väggarnas och takens behandling, så skall man i hufvudsak hålla sig till detta som representerar ens ideal.

I sammanhang därmed öppnar sig den intressanta frågan om en man, arkitekten, skall göra allting i ett hus, inte bara plan och arkitektoniska detaljer utan all möblering och all dekoration. Mycket kan sägas för, men jag tror äfven åtskilligt emot en sådan anordning. Det stärker utan tvifvel den konstnärliga enheten i ett hus, att allt utgått ur samma hjärna, men det kan också leda till att huset har mera att säga om arkitektens än om ägarens personlighet och att en viss uniform stilstramhet gör sig gällande öfverallt. Så mycket beror i detta fall på arten af arkitektens förmåga och hans klients vakna smak, att det knappast är riktigt att för alla fall slå fast en princip. Det kan med en viss sanning sägas, att en arkitekt med kännedom om sin klients behof och vanor kan ge honom en inredning och möblering, som fullt

passar honom både praktiskt och ideellt; men det kan också hända, att en arkitekt aldrig riktigt kan sätta sig in i en annans tankegång och lif och att en äfven så smakbegåfvad människa har svårt att ge klart uttryck åt hvad han verkligen behöfver och önskar. Men man får stanna därvid, att arkitekten alltid bör hafva en rådande, öfvervakande uppgift i allt som rör husets inre, praktiskt och estetiskt, så att han icke ställes utanför det hela, sedan han bara gifvit byggnadens skal. Vi böra komma ifrån den populära föreställningen, att arkitekten är en teoretisk och opraktisk herre, som ritar planer och sektioner men på inget vis får lägga sig i det inres detaljer.

Det första intrycket då man träder in i ett rum skall vara ro, hvilsamhet, naturlighet. Det skall ha värde som ett helt och skall uppfattas som ett helt; ingen detalj bör draga till sig uppmärksamheten på bekostnad af andra detaljer och helheten, så att man genast tänker: En så vacker (eller ful) möbel, en så vacker ljuskrona eller — allra värst — en så vacker tapet! I många rum där det för öfrigt råder en god smak i afseende å form och färg når man ändå icke en god verkan, därför att man vill ha »vackra saker» eller »vackra mönster» öfverallt. Ingenting är slätt, enkelt och neutralt färgadt; alla ytor ha en starkt framträdande färg eller ett tydligt mönster. Och vidare äro mönstren mekaniskt framställda och stå icke i något förhållande till hvarandra. Det är konsten för konstens egen skull, placerad där huller om buller, för att man skall ha något vackert, sak samma om det passar eller icke. Unwin markerar energiskt, att hvarje ornament, som man lägger märke till utan att särskildt vilja det, d. v. s. utan att särskildt undersöka ett rums detaljer, är af ondo; och han ger i fråga om tapeter det praktiskt värdefulla rådet att aldrig välja en sådan, hvars mönster tydligt i detalj kan urskiljas från rummets andra ända. Hvar och en som valt tapeter, som har smak och till hvarje pris vill undvika det fula och banala, vet hvilket bekymmer han underkastar sig

En gammal kammare.
(Birgittarummet på Rydboholm.)

och i hvilken ovisshet han kommer att gå, ända tills tapeterna äro färdiga och uppklistrade. Men icke ens då äro bekymren slut. Andra dagerförhållanden, andra rumsproportioner och slutligen andra möbler kunna totalt förändra både mönster och färg i en tapet.

Tapeten bildar öfver hufvud ett ledsamt kapitel i den svenska rumsinredningen. Det är ledsamt, därför att det är så ondt om lugna fina mönster; gå igenom en stockholmsk tapetbods innehåll och bäfva: där finns icke en på tjugu, som visar omtanke eller smak i färgval och teckning. De svenska tapeterna äro värst. De tyska ha blifvit skapligare än fordom just i fråga om färgsammansättningarna, men man kan undra om något enda af dessa hederliga men tråkiga geometriska mönster, tärningar och cirklar och dylikt, uppfyller Unwins prof: att mönstret icke skall kunna tydligt urskiljas

från rummets andra ända. England har odlat tapeten allt-ifrån William Morris med sådant intresse, att de engelska tapeterna nog kunna sägas vara vackrast och bäst. Men var det verkligen lönt besväret, att syssla så mycket med den rumsdetaljen? Hur prydlig en papperstapet än göres, är den ändå en mindervärdig dekoration och ett mindervärdigt material, lätt söndersliten, lätt urblekt, lätt lossnad från muren. Tapeten är en tarflig vara, typiskt modern i så måtto, att den skall vara billig och ändå »se något ut». Rent barbarisk blir den, när den söker härma ädlare och dyrare material, och det är ett dåligt betyg åt den svenska allmänhetens smaknivå, att de s. k. metaxintapeterna, som söka härma sidenets glans och yta, äro så populära. I ett af våra finaste och dyrbaraste hyreshus, byggdt af en förträfflig arkitekt och härligt beläget vid Stockholms största park, kan man skåda hur väggarna i de ståtliga rummen (à 500

Salen på Salnecke.

kr. i hyra) ornerats med dessa fasliga, grofmönstrade, underklassiga sidenimitationer, säkert till arkitektens stora bedröfvelse. Med förvåning frågar man sig hur de blifvande invånarna kunna finna sig i dessa förhållanden; de måste ju märka hur deras dyrbara konstnärliga textilsaker från Handarbetets vänner och från Giöbels slås ihjäl bredvid dessa icke i och för sig smaklösa men hårda, grofva, mekaniska tapetmönster och hur litet deras taflor af Liljefors, Larsson, Fjæstad m. fl. komma till sin rätt. Eller märka de det inte alls? Ho kan sägat!

Felet i sådana elementära fall beror på att man icke gjort klart för sig väggens funktion. Väggen är bakgrund för ett rums mobilier och ett rums personer, ingenting annat. Dess uppgift är helt och hållet negativ, och det är abnormt att låta den fånga uppmärksamheten på bekostnad af viktigare föremål. Förståndet på väggens riktiga behandling finner man i nästan alla äldre konstepoker, om också t. ex. rokokon i utsmyckning gick något längre än som kan sägas vara fullt rationellt. Den gamla germanska uppfattningen af väggen, som kommer fram i renässansens och barockens enkla boningar, är nog bäst som förebild. Se bara på en af de holländska interiörer, som med sådan kärlek afbildats på otaliga taflor af det lilla landets stora och små konstnärer — hvilken fint afvägd smak, hvilket mönstergillt lugn! Väggen är i de allra flesta fall hvitkalkad mur utan några ornament eller grannlåter af något slag. Så långt ifrån att detta ter sig fattigt, gör det tvärtom ett i högsta grad förnämt intryck. Mot denna vägg aftecknar sig med fina linjer en vacker ljuskrona, och dess enformighet brytes af ett par taflor i svarta ramar. Och bäst af allt: där leker en solfläck med ett darrande mystiskt ljus, som solen aldrig får på en grant färgad yta. Jag skulle våga påstå att holländarnas raffinerade känsla inte bara för interiörens poesi utan för solljuset i slutna rum står i mycket nära beroende af denna kyska och rena väggbehandling. Gå och se i vårt Nationalmuseum Pieter de Hooghs båda interiörer, så friska, så stämnings-

fullt romantiska. Se hur solfläcken är sedd och målad på den hvita väggen, se den saftiga mörka panelen och det svala svart-och-hvita stengolfvet, som rama in det hela. I modern konst har man återfunnit denna mystiska känsla för rummets poesi kanske renast och klarast hos dansken Hammershöj, hvars interiörer röja den mest puritanska enkelhet, framför allt i bakgrundens färg. Hos oss äro sådana rumsbilder betecknande nog mycket sällsynta.

Det utmärkande för en svensk interiör i gamla tider har väl just varit den effektfulla balansen mellan neutral, snarare mörk än ljus bakgrund och saftigt färgrika prydnader, målade och väfda. Från bondstugan upp till slottet kan man iakttaga detta. Redan på ett mycket tidigt kulturstadium, i sagotidens primitiva rum med öppet rökfång, har nordbon tänkt på att utstyra och pryda väggarna med en omsorg, som kommer raffinemanget nära. Roliga detaljer därom har Harry Fett samlat i sin stora bok »Gamle norske Hjem»: »Til mandshöide blev væggene skuret, saa de fik træfarvens fine tone, der igjen saa meget skarpere fremhævedes ligeoverfor den övre, svart tilsodede væg. Överst hængde man aaklæder. Mellem aaklæderne og de renvaskede bjelke ristedes ornamenter i soden. Det kaldtes at 'krote' og gjordes med stor kunst. Dygtige 'krotekjærringer' sattes stor pris paa i en bygd.»

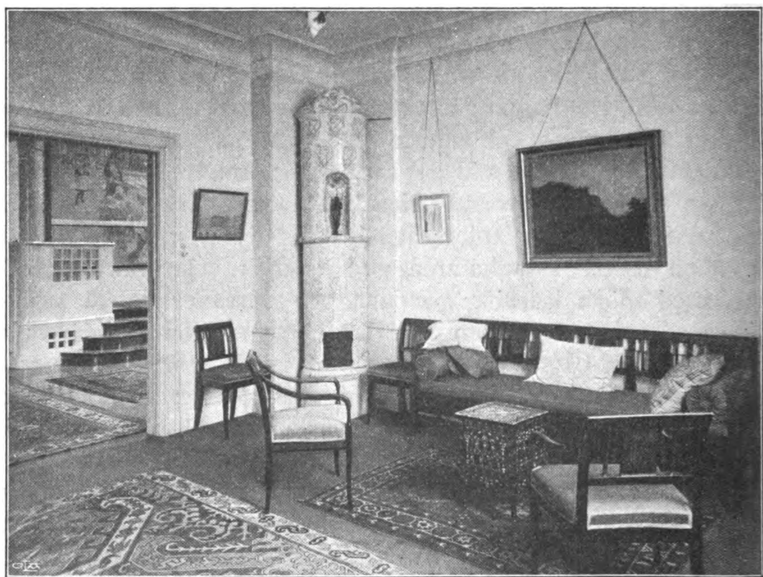
Samma raffinemang framträder i våra gamla bondstugors inredning med de brokiga målade tapeterna eller de varmt färgade väfnaderna mot den åldriga mörknade träväggen. Det textila har i allmänhet spelat en mycket stor roll, både i slott och koja, och det är säkert ingen händelse, att det konstnärliga väfveriet i modern tid nått en så hög nivå och omfattats med ett så allmänt intresse just i Sverige. Handarbetets Vänners, Liciums och Giöbels kvinnliga artister äro vår tids duktiga »krotekäringar». I August Hahrs »Studier i Johan III:s renässans» få vi en inblick i den förste svenske renässansfurstens bostad; det anmärkningsvärda är hur sparsam och fattig möbleringen är, medan den tex-

tila dekoreringen är så öfverflödande rik, att den väcker de främmande sändebudens uppmärksamhet. »De flamländska väfda figurtapeternas klara färger i figurernas dräkter mot en bakgrund af blågrönt i skiftande nyanser, de ornamentala bårdernas lugnare verkan, guldbrokadens gnistrande fyrverkerier i tronhimlar, hyenden, bordtäcken, sammetsdynornas och golfmattornas djupa toner förena sig med de förgyllda och målade takens reflexer till ett helt af en obeskrifligt stark och eggande effekt.»

Vår tid har gått en helt annan väg. Den har lagt an på omväxlande och konstigt snickeri, en fri möblering, som nog stört rummens helhetsverkan, och den har däremot helt och hållet försummat väggens behandling och utsmyckning. Ett rumsmöblemang som kostar 4,000 kr. och en papperstapet som kostar ett par kr. metern — det är betecknande sammanställningar för nutidens smak. Golfvet har fått öfvertaga de textila funktionerna och täckes af ganska dyrbara mattor; därunder linoleum, »konstnärligt» tyskt linoleum, och därunder ett dåligt furugolf; i matsalen vanligen ekparkett. Hur mycket förnämare och rikare effekt ge icke engelsmännens golf af mörkbonade nästan svarta ekplankor med här och där en brinnande varm orientalisk »rug» framför eldstad och soffa. Om ekplankor äro mycket dyra, kan svensken i brist på bättre åstadkomma god estetisk och praktisk verkan med mörk lasering på furu och däröfver några strykningar fernissa. Lustigt nog betraktas emellertid i Sverige linoleum som något fint, medan omsorgsfullt behandlade trägolf i allmänna meningen ha en anstrykning af tarflighet. Ett obehandladt trägolf är en svensk företeelse och kan väl skött och ofta skuradt och bestiget med ängslig försiktighet af värdfolk och gäster se ganska prydligt ut, men det är opraktiskt, ohygieniskt och otidsenligt, med ett ord i modern hushållning den rena lyxen.

Jag har uppehållit mig så utförligt vid själfva rummets infattning, väggar och golf, dels därför att de numera röna minsta omsorg, dels därför att de dock till en mycket stor del

bestämma intrycket af ett rums karaktär. Den allra vackraste möbel kan se obetydlig ut ställd i en miljö, som slukar upp dess form och färg; en gammal vackert inlagd byrå blir till ingenting framför en brokigt mönstrad tapet, en tafla med diskreta färgharmonier ser grå ut mot en eldröd tapetvägg o. s. v. Möblerna, det fria bohaget, borde dessutom bekymra oss minst, och i ett landthus kunna de ersättas och undvaras i en förvånande grad, utan att trefnad eller praktiska behof behöfva störas. Det stora behaget med ett eget hus är just att kunna bygga så mycken nödvändig inredning samtidigt med huset, i fast och stabil form intimt sammanhängande med det helas konstruktion. Inbyggda skåp och bokhyllor, fasta bänkar o. d., hvilkas baksidor icke samla damm och spindelväf, höra till det trefligaste i ett hus och ha en

En svensk salong med gammal möbel.
(Torsten Laurins villa »Ekarne».)

märklig förmåga att ge det en egen stil. Smaken för sådant är nog i stigande äfven bland genomsnittsfolket. Men att möjligheterna till fast inredning icke användas mer än som sker, har väl en naturlig förklaring i den omständigheten, att folk sällan bygger samtidigt med bosättningen; de flesta som skola taga ett nytt hus i besittning äro redan försedda med en aktningsvärd kvantitet löst bohag, för hvilket det gäller att finna lämpliga platser och tillräckligt utrymme. Om förlofvade par kände sig själfva rätt och sina böjelser och sin smak, så skulle de bygga till bröllopet och därmed inbespara många onödiga möbelförvärf.

I detta sammanhang vill jag inte alltför utförligt beröra möbelfrågan. Det är nog att antyda, att de flesta människor ha för mycket af det goda kring sig; de synas ha gjort sina uppköp mindre med tanke på att verkligen förvärfva hvad som behöfs än något som är afrundadt och stilfullt, och sålunda få de med inte bara stolar, bord och skåp, utan alla slags småsaker i möbelväg, hyllor och étagèrer och små vingliga runda bord som fordra småsaker och bric à brac, utan hvilka de sakna hvarje spår af raison d'être. På detta sätt blir ett köp anledning till många andra, som en rullande snöboll. Det gäller att som de gamla kyrkofäderna sade »stå emot i första början»; ty med kännedom om människonaturen är det för mycket begärdt att man skall bära hand på sina många besvärliga husgudar, när de fått år och affektionsvärde på nacken. För öfrigt, låt oss inte vara alltför stränga! Några husgudar, några minnen måste människan ha, äfven om de inte äro så vackra att se på för den kallt blickande främlingen. Våra invändningar få gälla, att de äro så många och så besvärliga. När ett rum börjar likna ett museum af goda eller dåliga, af vackra eller bara kuriösa ting, då är det också på god väg att förlora sina mänskliga associationer, och i stället för att allt det myckna talar om ägaren, talar det helt abstrakt om ägandet, dess glädje och njutning låt vara, men också om dess bekymmer, besvär och otrefnad.

Taflan.

Det starka uppsvinget i svensk målarkonst under 90-talet och det första årtiondet på det nya seklet, den strid som stått kring det frambrytande nya, det hänförda försvaret och det i början förbittrade motståndet ha åstadkommit ett ganska allmänt intresse för tafvelkonst i vårt land. Stora och små utställningar ha aflöst hvarandra, genier och små banala talanger ha fyllt de små och i regeln med en puritansk enkelhet utstyrda konsthallar, som Stockholm förfogar öfver; mycket har sålts, och om det icke alltid varit förstklassig vara som haft den bästa afsättningen, så ha åtminstone få verkligt originella kraftfulla begåfningar fått gå obemärkta genom sina bästa år. Publiken har på dessa få årtionden efter att ha stått på en mycket naiv och för konst alldeles främmande nivå under 70- och 80-talen nått en liberalitet i omdömet och en uppskattning, som äro ganska ovanliga till och med i de stora kulturländerna. Äfven om det någon gång kan hända, att en äldre lidelsefull gentleman brister ut i högljudda smädelser på en ultramodern utställning och återfordrar den utlagda kronan för sin biljett, kan man säga att publiken i sin helhet med älskvärdhet och tillmötesgående mottar äfven ganska vilda excentriciteter. Den har inte ringaste lust att göra »De unga» till martyrer för sin konst, och om den inte genast faller till föga och accepterar de intressanta men ännu icke färdiga experimenten som fullödig konst, så är det både förlåtligt och förklarligt. Med ett ord: den svenska bildade öfverklassen förstår sig rätt bra på den konst som inramad hänger på vägg. Skulptur är det sämre ställdt med, synner-

ligen den skulptur som sträfvar till stora former och enkelt monumentalt uttryck, och allra sämst är begreppet om byggnadskonst.

Man kan därför tryggt antaga att för den moderne svensk, som bygger sig ett eget hus i förstaden och villastaden, skall *taflan* representera ett problem med rätt många sidor och rätt många lösningar. Han hör till dem som med oförminskadt tålamod besöka de otaliga separatutställningarna, och vid några tillfällen har han gripits af begär att äga, ett oemotståndligt begär som kräft och fått tillfredsställelse. Han besitter sålunda ett antal svenska landskap, som det gäller att förståndigt placera med god belysning och i riktig miljö. Det visar sig snart inte vara någon lätt sak; somliga taflor äro mycket motsträfviga och obstinata och bli inte tillgängliga annat än några timmar på dagen, medan de för öfrigt beslöja sig i gråhet; andra tåla inga rivaler i sin närhet och slå obarmhärtigt ihjäl försyntare och blekare bilder. Äro fönstren många och stora och sitta de i flera väggar, ökas svårigheterna betydligt. Och efter att ha vandrat kring i rummen med sina taflor i förgyllda och svarta ramar och pröfvat dem än här än där skall han kanske i ett förargadt ögonblick erinra sig Ruskins försmädliga ord om modern »portativ konst». Det går upp för honom, att det är mycket sällan som moderna taflor verkligen dekorera ett rum; i många fall, trots allt färgdrömmeri, som konstnären kostat på sin skapelse, skall dess värde inskränka sig till samma ämnets och kompositionens förtjänster, som äfven en god fotografi kan bestå sig: ett vackert stycke natur eller ett intressant ansikte — icke mer. Och dock är det, om konstnären är god, för de dekorativa kvaliteterna i taflan som han ansträngt sig; när han målade den, har han sett den i andanom hänga mot en ideal vägg i en ideal dager, och hvarje färg för sig och alla tillsammans ha sjungit för hans öra som instrumenten i en orkester. Ju högre taflan står som färg, ju mindre småaktigt naturefterbildande och ju självständigare den är, desto klarare framträder skefheten i stafflimåla-

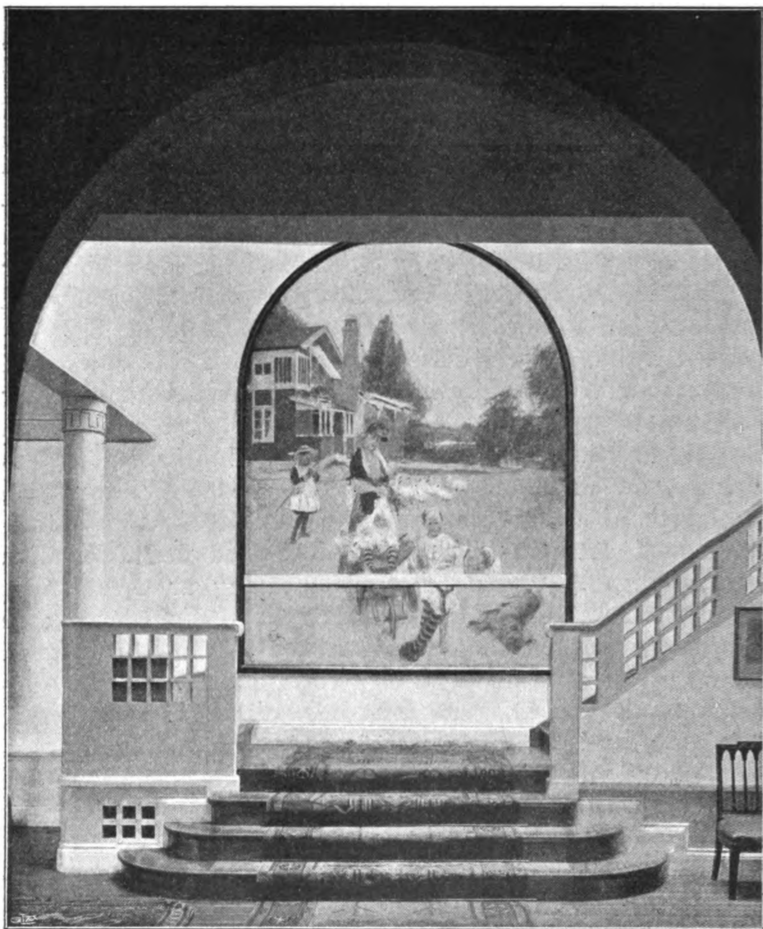
rens ställning. När han målar, vill han dekorera, men han dekorerar i luften i stället för på en viss vägg, i en viss miljö, för en viss person.

Baillie Scott har i ett något chargeradt men intressant kapitel i sin bok »Houses and Gardens» formulerat denna ståndpunkt, då han framhåller att taflan omöjligt kan betraktas som en isolerad konstprodukt. »Stafflimålaren måste vara den förste att medge, att taflans skönhet som helhet beror på det inbördes förhållandet mellan dess delar; men om den ena färgens förhållande till den andra är så viktig, då blir den logiska slutsatsen den, att själfva taflan måste vara beroende af sin plats i en viss miljö. Från dekorativ synpunkt är taflan blott ett mönster af vissa färger och toner. Att den också är något mera än detta, vill jag icke förneka, men hvilket intresse den än kan äga i ämne och idéförbindelser angår icke dess värde som dekoration. Som dekoration skulle den antagligen taga sig lika bra ut, hängd upp och ner. Och det är de dekorativa kvaliteterna som i längden äro att räkna med. För invånarna i ett hus existera i hvardagslag taflorna blott som fläckar af färg med förgyllda konturer. Det är endast genom en bestämd och medveten ansträngning som man emellanåt lägger märke till skönheter i ämne och komposition.» Den dekorativa egenskapen är den konstanta faktorn, menar han, antingen konstnären lagt sig vinn om den eller inte. Och han tar ett exempel: »Om vi tänka oss den uttröttade affärsmannen, som på aftonen återvänder till sitt hem, så får det knappast förutsättas, att han skall vara beredd till den särskilda andliga ansträngning, som ligger i en noggrann beskådan af sina taflor; men den dekorativa skönhet, som de *tillsammans med omgifningen* ge uttryck åt, skall genast sänka honom i en atmosfär, som lugnar och tjusar honom som harmonisk musik. En person kan lämna ett sådant rum utan att förmå ge en begriplig redogörelse för något föremål i det och likväl ha känt dess skönhet i fullt mått.»

Det är tydligt, att denna ståndpunkt är arkitektens, som vänder sig en smula irriteradt mot det tillfälliga, oordnade.

nästan kaotiska i så många tafvelbehängda väggar. Det är också tydligt vid närmare eftertanke, att han rör vid en sanning, om än icke hela sanningen. Han glider för lätt öfver frågan om konstnjutningens sammansättning; den är nog mera komplicerad än blott den naivt omedvetna glädjen åt en vackert stämd färgmusik. Det är ett rent tankeexperiment att dela upp konstnjutningen i en dekorativt uppfattande sida och å andra sidan intresse för ämne och komposition. Det psykologiska förloppet är ett annat. De idéförbindelser (associations), som han skjuter åt sidan — och som väl också i de flesta fall icke heller målaren har sökt framkalla eller ens anat —, dessa idéförbindelser äro af en ofta lika stark som oanalyserbar verkan. Hvem kan säga hur det kommer sig att en melodi, en dikt eller en tafla, som varit oss förtrogna i åratal, en vacker dag kunna få ett nytt innehåll, gripa oss starkare, då vi i en särskild stämning stanna inför dem. Hvad taflan beträffar sammanhänga sådana intryck otvifvelaktigt med det rent bildmässiga, icke med den dekorativa färgställningen. Baillie Scotts resonemang är egendomligt nog detsamma som de ultramoderna expressionisternas; de betrakta båda en målning med inte bara samma intresse utan på samma *sätt* som de se på en persisk matta eller en bysantinsk mosaik eller en illuminerad munkminiatyr. Men det är dock en något för trång vy öfver den rena målarkonsten. Endast under primitiva konstepoker (såsom exempelvis den bysantinska) har färgkonsten haft en så snäf begränsning, och då som naturlig följd af dels oförmågan att ge det bildmässiga innehållet fyllig form och lefvande uttryck, dels materialets särskilda begränsning. Låt vara att man, som Baillie Scott framhåller, inte dagligen och stundligen fördjupar sig i en taflas väsen; men det är långt därifrån och till åsikten, att dess väsen är nästan uteslutande dekorativt.

Stafflimålaren behöfver sålunda icke frukta att med ens se sig degraderad till ett slags finare mönstertecknare — i olja. Bilden, den målade, självständigt uppfattade och oförskräckt återgifna bilden af en verklighet eller en fantasi utöf-

En arkitektoniskt placerad tafla.
(»De mina» i hallen på Thorsten Laurins villa »Ekarne».)

var ännu alltjämt sin förtrollning öfver människorna. Man behöfver inte tro, att förtrollningen skall minskas i framtiden, men man kan hoppas, att det medvetet dekorativa måleriet skall lägga under sig allt större områden och sättas på

den förnämliga plats, som med rätta tillkommer den i konstvärldens rangrulla. Framtiden kommer väl att se färre hus inrymmande museimässigt sammanförda stafflimålningar men flera hus, där en konstnär — eller flera — målat direkt på väggen sin fantasis ingifvelser i samklang med miljön och i samförstånd med arkitekt och byggherre. Det sänker hans anseende och värde endast i mycket okunniga och okultiverade människors ögon.

Ett mål att sträfva till är nämligen en närmare förbindelse mellan konstnären och publiken. Jag kan inte se, att det är någon afgjord fördel med den frihet, som obestridligen utmärkt stafflimålarens ställning i Sverige under de senaste årtiondena. Man kan förstå, att en och annan ovanligt fantasibegåfvad konstnär haft nytta af att icke tänka på publik, att icke arbeta på beställning, att följa sina egna ingifvelser till det yttersta. Men är det den starka och egna fantasien, som är det mest utmärkande för våra dagars svenska konstnärer? Landskapet, som behärskar nutida konst, kräfver mindre fantasi än känsla och en väljande personlighet. Rembrandt och Turner målade landskap, som voro rena fantasier, uteslutande själstillstånd, men hos oss äro sådana skapelser numera rätt sällsynta. En konstnär med påfallande rörlig om än icke djup fantasi, Carl Larsson, har hos oss utfört det största antalet beställningsmålningar. Och äfven en Rembrandt tog ju ingen skada till sin själ af de direkta beställningar, som kommo honom till del; tvärtom blefvo de anledningen till hans mest egendomliga, mest självständiga och för samtiden minst populära verk.

Hvad man saknar hos modern målarkonst är i följd af bristen på intim beröring mellan konstnär och publik taflor, som stå i ett nära förhållande till ägaren och hans familj. Äldre tider hade sina familjeporträtt, sina miniatyrer och sina silhuetter i brist på högre alster; och af landskap intresserade man sig lifligast för det som låg en närmast, omgifningen kring sitt hus, sin trädgård eller sin födelseort. Jag vill inte påstå att dessa intressen alldeles dött ut; man kan än i dag

finna goda porträtt målade på beställning af våra bästa konstnärer; men det är obestridligt, att fotografien i stort sedt undanträngt den målade familjebilden, miniatyren och hembilden. Ett hem saknar alltid sin konstnärliga afrundning och mycket af sin personliga charme, så länge familjen icke lämnat synliga spår af hvad man skulle kunna kalla »intresset för sig själfva och intresset för hvarandra.» Familjealbumet — numera äfven det i utdöende — och fotografierna under glas på hyllor och skrifbord äro ett alltför demokratiskt och snart förgängligt uttryck för detta intresse.

Från bostadens och familjens synpunkt sedt är det därför något önskvärdt, att den svenske konstnären, i synnerhet stafflimålaren, i högre grad blir en lifvets tjänare, så som han varit under alla goda konsttider; sålunda icke arbetande i förnäm afskildhet, endast i kontakt med publiken genom en utställning eller en konsthandel eller till och med (hvilket äfven någon gång förekommer) svartsjukt samlande massor af dukar i sin ateljé utan att alls vilja befläcka sig med offentligheten. Men för detta närmande mellan konstnär och publik får naturligtvis publiken gå de flesta stegen; ty kontakten mellan dem får icke arta sig så att konstnären blir publikens och icke lifvets tjänare.

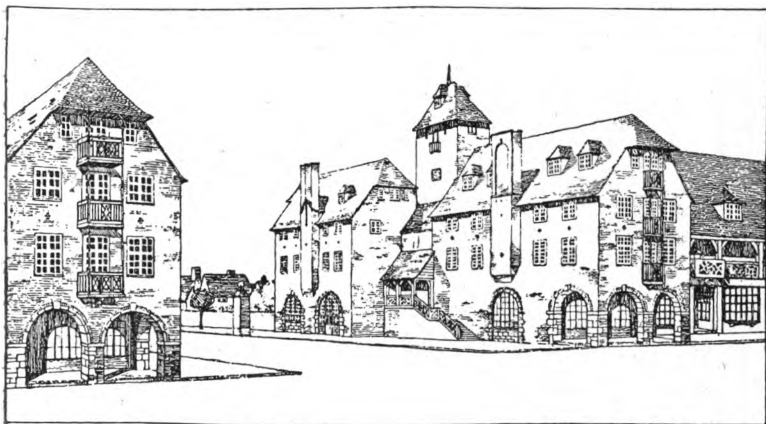
Ett råd.

Man bör öfver hufvud inte ge några goda råd, hvarken åt vänner eller ovänner, närsläktade eller obekanta. Erfarenheten visar nämligen med förfärande tydlighet, att ingen följer goda råd, om också några följa dåliga. I det föregående har därför stor försiktighet visats i afseende å direkta råd till husbyggare; och om försiktigheten ibland icke varit tillräckligt stor, så anhålles härmed vördsamt om den benägne läsarens och eventuelle byggherrens öfverseende.

Men jag vill inte sluta dessa anteckningar om husbyggandets smärtor och fröjder och om bostadsarkitekturens ljusa och mörka sidor utan att ge alla på ett eget hem funderande ett råd, som jag vet vara godt och som trots allt borde följas. Det lyder i all sin enkelhet så: gör inte med en gång ett hus färdigt in i minsta detaljer, in i minsta skrymsle; är ni tveksam om värdet och nyttan och skönheten af vissa anordningar och vissa småting, så låt dem vara! Flytta in i huset, äfven om det finns några bara fläckar, tomma platser för möbler, öppna värmeelement, ofärgade ytor, »plats för freskomålning». Man kan inte på förhand ana hur man skall tycka om det och hur man skall trifvas med det. Lifvet är något annat än teorien, och för hvarje dag blir man en liten smula klokare, om man ägnar sitt teoretiska och personliga intresse åt en så mångsidig affär som husbyggande.

En sådan försiktighet och återhållsamhet har äfven sitt praktiska värde. Ty det kommer en dag — icke alltför aflägsen från den dag ni stolt tar ert nya hus i besittning — då en inre och kanske också yttre reparation måste företa-

gas. Den starka värmeledningen far hårdt fram med snickerierna, öppnar springor mellan golftiljorna och drar ut dörrspeglarna, så att det blir hvita linjer i kanterna, och låter den ohållbara takpappen, om sådant förekommer, rämna i pittoreska sicksacklinjer. Det kan då vara en tillfredsställelse att icke ha kostat på dyrbar målning öfverallt och icke ha gjort allt färdigt, af hvilket sedan något måste göras om. Men det förnämsta skälet är icke praktiskt utan ligger i det ökade personliga intresse, hvarmed man så följer förändringar och förbättringar i sitt eget hus. I början är det endast ett skal, ett kubiskt utrymme, en död byggnadskropp; först sedan människan fått lefva i det och forma det i någon mån efter sina vanor, får det en själ och blir hennes verkliga egendom.

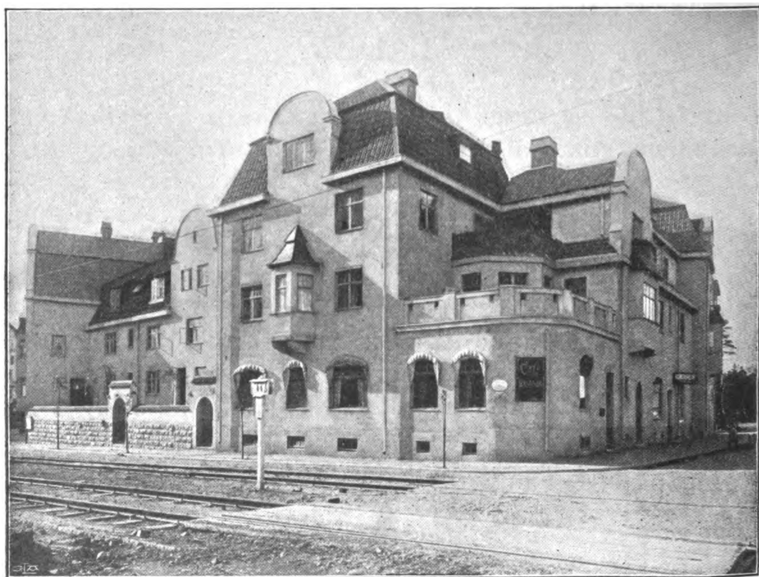
Handelscentrum i Hampstead
Garden Suburb.

EN BLICK PÅ STOCKHOLMS VILLA-STÄDER.

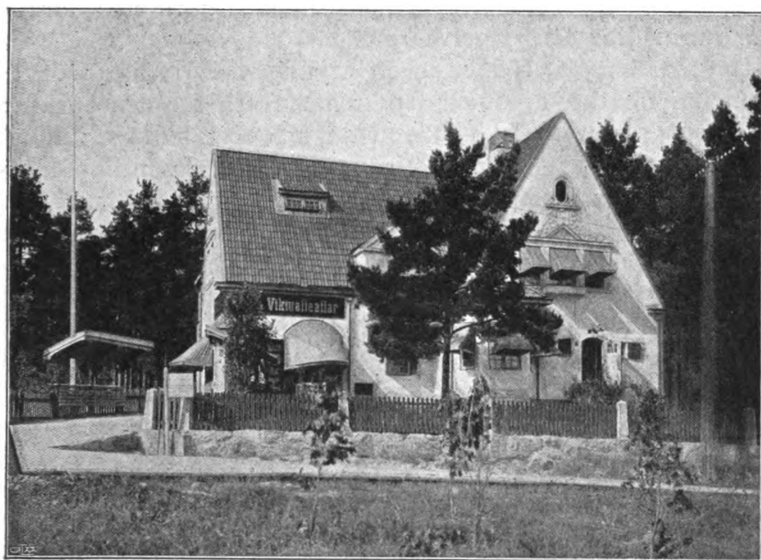
Ett fel hos de flesta af våra villastäder är den ringa eller åtminstone otillräckliga omtanke som från början ägnats formandet af den lilla stadens centrum. Denna brist är så mycket mer i ögonen fallande som — antingen vederbörande tänkt på det eller inte — ett centrum alltid kommer att växa fram af sig självt med bodar och pensionat, skolor och idrottsplatser; och om det är obekvämt placeradt eller ser skräpigt och oordnadt ut, så är det en mycket dålig reklam för villastaden i fråga. Alla spekulanter och blifvande egnahemsbyggare måste under sina funderingar på plats och form för sitt ideala hem gång på gång stöta på detta centrum, och känslor af lust eller olust skola alldeles säkert kraftigt bidraga till ett beslut — ja eller nej. Jag kan till exempel icke tänka mig att Djursholms handelscentrum varit någon lockelse för spekulanter, så tämligen nybyggarartad och enkel fason har det fått i den dock så förnämliga villastaden. Stor-

ängens centrum är dess tennisplan, och om den låge lite längre från järnvägen, skulle den i ännu högre grad än fallet är ge ett första trefligt intryck af ett samhälle, icke bara en uppsättning dockhus af alla möjliga färger och former som nu ligga lekfullt strödda öfver ängen. Det prydligaste centrum är ännu så länge Lidingö Villastads, fastän det är provisoriskt och sålunda har en alltför vid utsträckning för samhällets nuvarande storlek. Planer äro uppgjorda till ett verkligt city för villastaden. I Råsunda, där stadskaraktären från början blifvit mera framträdande, ger det lilla som redan är färdigt utefter stora gatan ett godt intryck; men skall man här, när det fria spekulationsbyggandet en gång är insläppt och tagit riktig fart, kunna fortsätta på samma goda väg? Det är tillåtet att tvifla.

Problemet är viktigt både i praktiskt och estetiskt afseende, men dess svårlösthet hos oss beror nog mest på de relativt

En stadsbit från Råsunda.

Handelsbod i Lidingö Villastad.
(Arkitekt: Alf Landén.)

små medel, hvarmed våra företagare och villastadsgrundare få röra sig. Det önskvärda vore naturligtvis att ett villastadsbolag, stödt på arkitekters fackkunskap, grepe sig an både i stort och i detalj med frågan om stadens centrum, d. v. s. inte bara bestämde *hvar* kyrka, skola, kommunalhus, bodar, pensionat och hotell lämpligen skola placeras utan *byggde* dem, successivt naturligtvis, men dock så att de snart nog kunde ge ett godt intryck af hela samhällets soliditet och karaktär. Särskildt i fråga om bodarna är det klart för hvar och en hur gemytligt och trefligt de skulle kunna verka, om de byggdes i samförstånd till att bilda ett marknadsartadt komplex, där villastadsbon på några minuter kunde förse sig med varor af de mest olika slag. Just blandningen af landtlighet och stadslig snygghet och praktiskhet skulle af ett så-

dant marknadstorg eller bodkomplex kunna göra ett eldorado för husmödrar och tjänstflickor.

Jag har antydt effekten af ett prydligt och trefligt ordnadt centrum för den eventuelle spekulanten och för den enskilde villabebyggaren. Men skulle det inte också bidraga till att skapa en verklig lokalpatriotism, en samkänsla mellan invånarna som nu, det påståendet kan tryggt vågas, icke är till finnandes? Vårt villastadsfolk har delat sina hjärtan mellan den stora staden, som de bero af, och det egna hemmet där de samla sin trefnad och sina nöjen på lediga stunder; för kommunen, för det hela ha de ett mycket lindrigt intresse. Man hör ibland af stockholmarna på deras upptäcktsfärder i omgifningarna en blid sarkasm om det osunda lif som villastadsfolket för: de gå aldrig ut, man ser dem åtminstone ytterst sällan på vägarna, balanserande på sina träbroar. Antagligen ha de det så trefligt och vackert inuti sina små hus eller i trädgårdarna, medan de i grund och botten afundsjuka stockholmarnas enda utväg för att »vara tillsammans och ha trefligt» är att bege sig ut ur den numrerade hyreskasernens bås, på gator och offentliga lokaler. Men nog skulle man vänta sig ett uppblommande af gemensamma intressen och lokalpatriotiska former just i små samhällen, hvilkas invånare velat slippa det nivellerande egoistiska storstadslifvet. På Storängen kan man tycka sig märka drag af ett lokalpatriotiskt lif, förmodligen på grund af den mera homogena sammansättningen af och umgänget mellan dess invånare, men i de större samhällena Djursholm, Saltsjöbaden och Lidingön är det nog begränsadt till den vitala och oundvikliga kommunikationsfrågan, alltid lika aktuell och alltid lika fängslande.

Ett godt symptom på denna felande samkänsla är det besynnerliga och fula fenomen, som skulle kunna kallas staketförbistringen. Det är ett nästan vemodigt nöje att under en promenad genom några af våra villastäder lägga märke till alla de staketformer och staketfärger, hvarmed ägarna i frän individualism kringgärdat sig. Staketet bidrar mer än något annat att ge våra villastäder ett nybyggarartadt och upp-

komlingsaktigt utseende. Det är inte något effektivt stängsel så som en mur eller en palissad, utan det är helt enkelt ägarens bomärke: här huserar jag! Man må lägga märke till den uppfinningsrikhet hvarmed han ger sitt staket en alldeles särskild prägel; råkar det vara af samma typ som grannens, kan man slå sig i backen på att han skall måla det i en färg, som på det bjärtaste sätt skär af från dennes. Det är svårt att finna botemedel för denna individualistiska sjuka; men nog vore det ett kulturframsteg, om de flesta invånarna i ett samhälle, med stöd af exploatörerna, komme öfverens om att icke sätta några vidlyftiga stängsel alls kring tomterna utan endast plantera häckar och träd i gränslinjerna. I Västerås lär man i en nybildad villaförstad ha gjort en sådan öfverenskommelse, men i Stockholms omgifningar dröjer det säkert länge nog, innan vi komma därhän.[1]

I en artikel i tidskriften »Arkitektur» har Ragnar Östberg en gång anmärkt på den omeddelsamhet och den brist på samkänsla som karakteriserar våra villastäder. »Det är en halfhet och en oreda i hela deras växt, en pinande bråkaktighet», säger han. »Men glada bli vi, när vi komma till Sigtuna och se de enkla huslängorna som lugna, goda viljor i långa rader utmed den böjda gatan med trädgårdarna bakom och kronorna öfver — alldeles som i Englands och Frankrikes förtjusande bysamhällen, där de blommande murarna som ett handslag binda byggnaderna hop till vänner. Men det blefve för billigt, för idylliskt för oss att ordna det så — vi som i behaget se en fiende.»

Det ligger mycken bitter sanning i dessa ord som peka på disharmonien, bråkigheten och den halfartistiska oredan i Stockholms villastäders yttre, synliga karaktär. Men de äro inte bara citerade som en bekräftelse på hvad ofvan anförts, utan som utgångspunkt för en erinran både till den kringsynte och mångsidige arkitekten och till författaren af denna bok, att det finns många och starka förmildrande omständigheter.

---

[1] I de stora amerikanska villastäderna lär det vara *förbjudet* att sätta upp staket kring de olika tomterna!

De yttre villkor som funnits för handen i alla särskilda fall och de afsikter hvarmed enskilda och stadsgrundare gått till verket ha varit af ett särskildt slag. Först och främst, man får knappast jämföra dessa villastäder med Frankrikes och Englands bysamhällen; de äro uttryck för helt andra samhällsbehof och individuella fordringar, de måste i rätt hög grad ge individualismen rum, eftersom de just ha framkallats af reaktionen mot storstadslifvet. Byn eller småstaden har haft en organisk växt, medan villastaden är en rätt artificiell skapelse; de förra äro slutna inom sig själfva, medan villastaden i allt sitt handlande vänder sig mot den stora moderstaden. Och dessutom: om det finnes något som den f. d. stockholmaren fruktar, så är det en ny upplaga af småstaden — och inte utan fog; ty med all respekt för den idylliska skönheten i Visby, Sigtuna, Strängnäs och Grenna och några till, så är den lilla svenska småstaden med sin futtighet, sin skvallriga närgångenhet inte något lysande exempel att följa. Det är inte heller omöjligt att äfven de engelska och franska byarna och småstäderna, så idylliska de se ut vid en flyktig blick, äro ganska otrefliga och för våra fordringar osunda nästen, medan våra villastäder utan undantag ge en behaglig förnimmelse af hvilket lugnt, sundt och komfortabelt lif som föres i hus och trädgårdar. Tanken på en rad enkla hus utefter en bygata är poetiskt mycket tilltalande, men man får icke förtänka en bildad medelklassvensk, om han tvekar att utväxla ett sådant harmoniskt handslag som Östberg talar om med hvilken granne som helst. Å andra sidan böra arkitektens bemödanden att med enkla och naturliga medel åstadkomma harmoni mellan två näraliggande byggnader senteras af byggherren — eller för att använda ett ord rakt på sak af Carl Westman: »Jonsson *ska* lära sig inse att hans hus fortfarande är lika bra, fast Antonsson bredvid bygger ett som är nästan likadant.»

Det kan vidare sättas i fråga, om en sådan enkel by- eller småstadsformation skulle blifvit så mycket billigare än den nu förekommande villastadstypen. Den skulle nämligen högst

betydligt inskränkt tomttillgångarna, ty våra terrängförhållanden kunna icke i fråga om lätthandterlighet jämföras med de engelska och franska. Jämna och bekvämt formade boplatser äro ganska sällsynta i Stockholms bergknaltiga, af åsar, dalgångar och vikar genomstrukna omgifningar. Men äfven om de vore flera än de faktiskt äro, skulle säkert villabyggarna ofta gå dem förbi för att söka högt liggande, torra tomter med fri utsikt; dalen under en framspringande bergsbrant eller den sanka ängen ha mycket liten dragningskraft för oss moderna människor.

Under alla förhållanden skulle sålunda våra villastäder äga en brutnare, mera pittoresk och mindre lugn formation än utländska förebilder af gammalt eller nytt slag. De skola aldrig kunna bli och ha heller aldrig kunnat bli arkitektoniskt öfverskådliga helheter. Man må känna det som en brist, men det är för sent att sörja öfver det. Däremot är det i många fall ännu möjligt att försköna och ge en bättre karaktär åt villastaden ur en annan synpunkt än den arkitektoniska helhetens. Växlingen i Stockholms omgifningar, den i hela Europa enastående rikedomen på olika arter af landskap så att säga, borde blifvit bättre beaktad. Här skulle en sund och säker instinkt kunnat göra hvad ett teoretiskt studium och afsiktlighet aldrig kunna åstadkomma. Tänkom oss att de byggande klarare förstått karaktären af den plats och den villastad där de byggde; att de i Saltsjöbaden tänkt på närheten till hafvet, i Djursholm på den rika och saftiga skogsvegetationen och den leende lugna fjärden, på Lidingön ökaraktären med vatten och dalgångar och långa höjdsträckningar åt alla håll, på Djurgården parkstilen och den obeskrifliga 1700-talstämningen. Säkert skulle de arkitekter, byggmästare och byggherrar — funnit lyckligare och finare effekter för sina byggnaders yttre, och de skulle kommit att omedvetet framhäfva en viss *stil* hos hela staden. Nu finns det ju redan antydningar som skilja Saltsjöbaden från Djursholm och Djursholm från Lidingön, men skiljaktigheterna ligga mera i tillfälligheter, i de olika tider hvarunder de byggts och de

olika samhällsklasser, som byggt. Orternas historia, geologi och vegetation ha fått bestämma för litet.

Jag vill till sist återkomma till en redan framlagd synpunkt som gäller det beklagliga i att dessa företags grundare icke som t. ex. de engelska varit i stånd att mera effektivt taga byggandet om hand eller åtminstone leda det i en god riktning. Det är det storartade och enastående med en sådan skapelse som den endast fem à sex år gamla Hampstead Garden Suburb strax utanför London, att den är några få upplysta mäns och kvinnors vilja förkroppsligad — en vilja som ledt de obeslutsamma, okunniga eller ointresserade byggherrarna till vackra resultat. Det är beundransvärdt att på ett enda år kunna uppföra nära 120 hus för ett sammanlagdt värde af 77,000 pund d. v. s. mer än en million kr.; men det är mera beundransvärdt att uppdraga och fasthålla ett så stort program som skett i Hampsteadbolagets förklaring vid grundandet:

»Då olika tomter äro utlämnade till olika byggare och hvarje byggare tänker endast på sin fördel, då blir resultatet hvad man kan se i de otrefliga moderna stadsgatorna.

Vårt hopp är att hvarje väg skall få sin karaktär, att små öppna platser skola vara inom nåhåll för hvarje barn och åldring, att intet hus skall skugga eller störa en grannes hus, att det hela skall grupperas kring centrala anläggningar och centrala byggnader och att från hvarje håll det skall erbjudas goda utsikter eller skymtar af en aflägsen bygd.»

Det är ett liknande program — tillgodoseende det hela lika väl som de enskilda — som ännu återstår att realisera i Sverige.

NÅGRA MODERNA SVENSKA VILLOR.

Det har i det föregående anmärkts att intresset för byggnadskonst, så snart det icke är fråga om en för den bildade lätt igenkännlig historisk stil eller om monumentala jättebyggnader, är ganska ringa i Sverige. Den stora borgerliga allmänheten betraktar alltjämt arkitekten som ett besynnerligt mellanting mellan teoretiker och praktiker, en konstnär som vet något om många konster men strängt taget icke *kan* någon — med ett ord en faktor som bör misstros, därför att han är obekant; i all synnerhet gäller detta, om arkitekten är en personlig kraft som gärna går egna vägar och har egna idéer. Det har nog ännu icke gått upp för denna allmänhet att arkitektens ställning bättre kan förliknas vid dirigentens af en stor orkester — en man som behärskar de olika detaljarbetena men naturligtvis icke med egen hand kan själf utföra dem alla. Därtill kommer att det goda som göres i arkitektur inte märks tillräckligt, medan det dåliga alltid märks; inte bara därför att det göres mera dåligt än godt här i världen utan också emedan det dåliga i byggnadskonst nästan alltid är pretentiöst, framträdande, högröstadt och fantastiskt, medan det goda sträfvar till enkelhet, lugn förnämhet, allvar och stillhet.

Ute i den stora konstvärlden är det nu allt flera tecken som tyda på, att arkitekturen och med denna förbundna dekorativa konstarter skola träda i förgrunden — åtminstone i germanska länder — på framtidens konstområde och intaga den förnämligare plats som med rätta tillkommer dem i ett lands odling. Låt oss hoppas att vi äfven här i Sverige komma

att få upplefva något liknande. På de senaste åren har också bland svenska arkitekter, särskildt de yngre lagen, yppat sig en ökad själfständighet och oförskräckthet, målmedvetnare afsikter, en större omtanke om de nationella byggtraditioner som ännu kunna tagas till vara och utvecklas. En ny konst håller på att växa upp bland oss — men den har ännu ingen publik! Känslan för en byggnads väsen, den naturliga människans glädje åt det som är naturligt, enkelt och ärligt i en byggnads resning, plan och material synes i det närmaste utdöd hos den stora massan af folket. Det naturliga anses excentriskt, en färgskimrande yta kallas dyster, en imponerande massa klosterlik. Det är på en gång lustigt och bedröfligt: kloster användt i smädlig afsikt! Det finns väl icke många byggnader från gamla tider som äro mera ingifna af en trefnadsfylld och rofylld anda än just klostren med gårdarnas blommande skönhet och gångarnas skuggande svalka och cellernas dunkel och stillhet med ett fönster ut mot en vid grönskande dal: minnesmärken i sten öfver arbete och begrundan — ett enkelt arbete och en djup begrundan som den hafsiga och nervösa nutidsmänniskan kunde ha godt af att emellanåt framkalla för sin inre syn.

De svenska landtbostäder som i följande sidor ställas fram i ord och bild äro afsedda att illustrera sträfvanden som utmärka den nu arbetande arkitektgenerationen. Dessa tio hus af lika många arkitekter äro naturligtvis icke fullkomligt typiska, så att man kan säga: detta är den goda moderna svenska villan; hvad som icke här är representeradt är icke heller vackert och icke heller svenskt. Utanför dessa tio byggkonstnärers led finns det helt visst ännu några som äro värda all högaktning. Beklagligt nog saknas här ett betydande namn: Carl Westmans, men denna lucka beror icke på glömska utan på omständigheter som författaren icke haft makt öfver. Vidare ha Göteborgs- och Malmöarkitekterna tyvärr icke blifvit representerade hvilket också är en lucka, om än villabyggandets centrum fortfarande är Stockholmstrakten. Men de nu valda ge enligt författarens mening bättre

än några andra ett begrepp om den rent konstnärliga behandlingen af bostadshuset i förstaden, där sådana hänsyn som den yttre arkitektoniska verkan och sambandet med naturen, planens inte bara praktiska utan vackert afvägda egenskaper, interiörernas självständiga behandling o. d. fått spela en stor roll. Hus som byggts så att säga för ingen och för alla, praktiskt uppförda, solida, men fullkomligt karaktärslösa som storstadens hyreshus, de ha däremot icke fått någon representant. Det bör tilläggas att dessa tio hus också äro afsedda att ge en bild af en viss borgerlig medelnivå i våra villastäders hem; palatset för många hundratusen kr. och den lilla stugan på fyra, fem rum falla icke inom ramen för detta urval.

Men de dragna gränserna äro icke otillbörligt snäfva, och den benägne läsaren skall tvifvelsutan kunna medge att ganska många viljor och sträfvanden, ganska många slags ideal få rum inom dem. Dessa tio hus äro icke enformiga upprepningar af samma arkitektoniska motiv, samma planidéer: den ene arkitekten har sin styrka i den intima trefnaden, den andre i en förnäm gammaldags enkelhet, den tredje söker främst en svensk karaktär, den fjärde gör propaganda för avancerade utländska idéer o. s. v. Det är så mycket växling och ombyte att man nästan skulle önska litet mindre af den varan och i stället se antydd en på djupet gående sträfvan mot en standard, en borgerlig nivå, se uttryckt en växande känsla — som Muthesius uttryckt det — för att vår husliga omgifning skall vara lika opretentiös och gedigen som den rock vi bära. Denna väl stora mångsidighet i vårt enklare bostadsbyggande skulle kunna tyda på att de första experimentens stadium ännu icke är öfverskridet och att vi ännu ha ett godt stycke till, innan vi nå den djupt rotade bostadskultur och lugna smak som kännetecknar några af de stora kulturländernas arkitektur, först och främst Englands. Men å andra sidan är mångsidigheten kanske lika mycket ett uttryck för de mycket olika natur- och terrängförhållanden som vi äro nog lyckliga (eller olyckliga) att äga just i Stockholmstrakten. I

alla händelser är det mellan dessa två ytterligheter som bostadsarkitekturen alltid kommer att pendla: mellan å ena sidan sträfvan till en standard, en god lugn nivå på hvilken många kunna mötas och å den andra det individuellt genomtänkta och själfständigt utarbetade som passar för undantagen, för en eller två sällsynta människor.

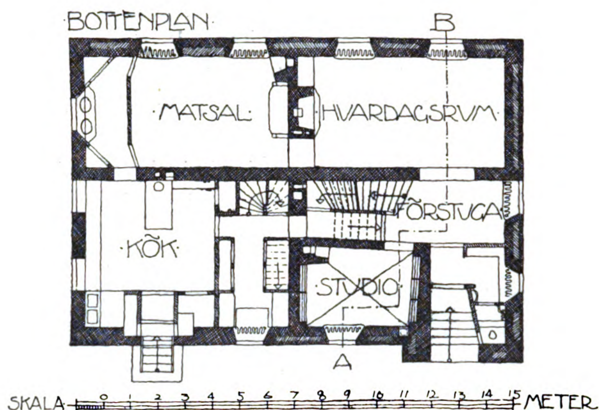
Lagercrantz' bostad,
Svalnäs, Djursholm.
Arkitekt *Elis Benckert.*

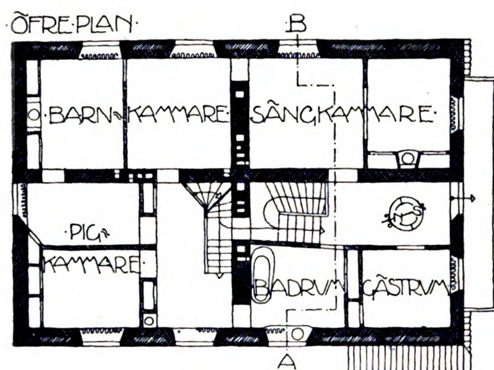
Lagercrantz' bostad ligger på Svalnäs i Djursholms nyare utkant i en ganska jämn terräng, vackert beväxt med ekar, granar och björkar och helt nära vattnet. Platsen är inte

Huset från väster.

synnerligen kuperad, och man får den första öfverblicken öfver byggnadens enkla struktur ofvanifrån. Det yttres verkan beror helt och hållet på den fasthet, hvarmed arkitekten fullföljt sitt program: att inom de fullkomligt släta, endast

af ett obetydligt portutsprång brutna murarna och under ett obrutet brant tegeltak inrymma allt som tillhör en liten, kultiverad och fordringsfull familjs lif. På en låg sockel af kullersten resa sig husets tegelmurar, endast tunt »slamma-

de» med puts, hvarigenom tegelytans böjningar och ojämnheter framträda som under en tunn slöja. Åt nordväst öppna sig de båda portarna som två enkla hvalf; hufvudingången markeras genom det nämnda utsprånget, som är alldeles osmyckadt, endast krönt af en särskild tegelhatt. På södersidans öfvervåning är lagd en svarttjärad träbalkong, hvilken liksom den svarttjärade skorstenen och det röda tegeltaket bryter mot den grå heltonen.

En blick på planen visar, att en viktig synpunkt har varit isolerandet af boningsrummen från köksdepartementet, hvilket skett dels genom mellanliggande trapprum, dels genom de två grofva innermurarna, af hvilka den ena, tvärmuren, upptagit alla värmekanaler. Tvärs genom denna tvärmur kommunicera de båda områdena; och i öfre våningen sker denna kommunikation på de båda trappornas, familje- och kökstrappornas, halfva höjd, där två afsatser befinna sig på samma nivå; på detta sätt undvikes mycket störande spring i stora trappan. Hvardagsrummet kan därigenom tryggt öppna sig mot förstugan med ett gästvänligt öppet bredt hvalf, svarande mot och beläget midt emot porthvalfvet i det yttre. Hvardagsrummet har sin stora öppna spis, men äfven de flesta andra rummen ha smärre spisar infogade i hörnen, hvilket varit möjligt utan större möda och omtanke genom skorstensstockens ansenliga bredd. Värmeledningen är mindre synlig, i det elementen öfverallt inrangerats i de djupa fönsternischerna med kakelplattor i fönsterbräderna.

En karakteristisk prägel åt detta hus ger för öfrigt inredningens i många afseenden nya art, ny fastän den också kan sägas bottna i gammal svenskhet. Den traditionella hvita oljemålningen och det traditionella tapetväsendet ha i möjligaste mån undvikits. Väggarna äro hvitputsade, medan trätaken däremot blifvit föremål för en djup och saftig färgbehandling; de helt enkla furubräderna äro först laserade med fet brun van Dyck och därpå bemålade kalligrafiskt med olika färger, grått, blått, rödt och svart. Dörrarna, äfven de af furu, stå mörka mot de hvita väggarna. Oljemålning i

Från förstugan in i hvardagsrummet.

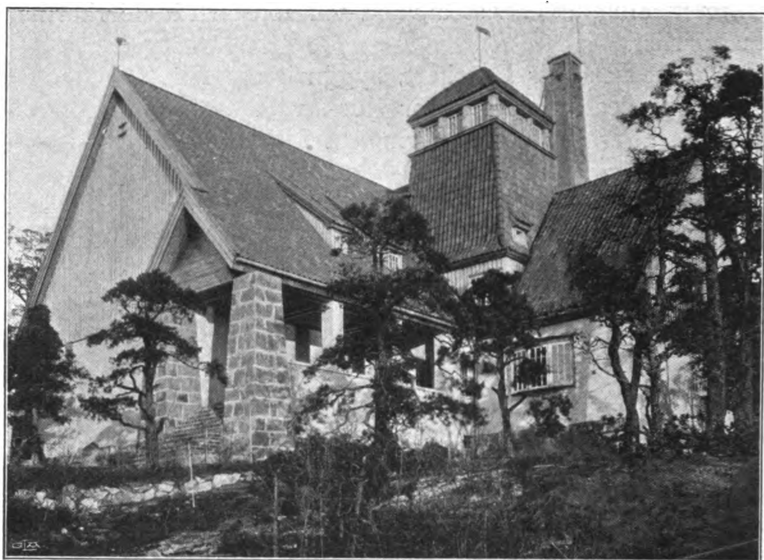
vanlig mening är endast använd vid fönsterträ, dörrkarmar och dörrlist.

Arkitekt var Elis Benckert, byggmästare Nils Gustafsson, Djursholm, entreprenörer för ljus-, värme-, vatten- och afloppsledningar Djursholmsfirmorna Elektriska belysningsbolaget, Hedberg, Eriksson. Det konstnärliga målningsarbetet utfördes af artisten Filip Månsson. Ägare notarien Gustaf Lagercrantz.

Carl Milles' hus,
Herserud, Lidingön.
Arkitekt *Carl Bengtson.*

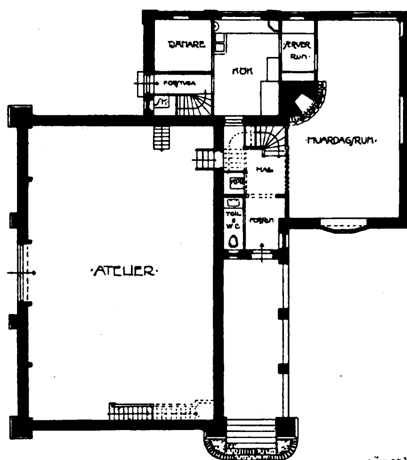
Carl Bengtsons hus för Carl Milles på Lidingön är unikt i så måtto, att det representerar en samverkan mellan arkitekt och byggherre som tillika är husets byggmästare, kontrollant, dekoratör. Planer och öfriga ritningar ha uppgjorts af den unge i Tyskland verksamme arkitekten Carl Bengtson, men som ledare och öfvervakare af byggnadsarbetet har konstnären-ägaren, tillsammans med sin bror, arkitekten E. Milles, modifierat och ändrat, tillagt och dragit från, så att huset i mycket hög grad bär prägeln af hans egen individualitet. I ännu högre grad blir detta fallet, då all den planerade skulpturala utsmyckningen sitter på sina olika platser.

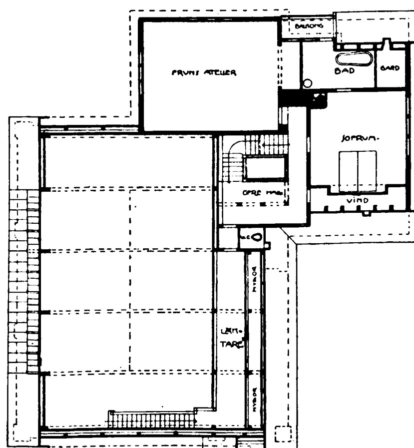
Tomten är den för alla stockholmare välbekanta höga bergknalle, som numera jämte Carl Milles' hus är bebyggd af fru Wilhelmina Skogh och skådespelaren August Palme. Det är den mest dominerande platsen på hela Lidingön, synlig från många ställen i hufvudstadens omgifningar och själf erbjudande de vidaste och praktfullaste utsikter öfver Värtan, Stockholms norra utkanter, Ladugårdsgärdet och åt andra hållet in i Edsviken och bort till Djursholm. Byggnaden lades på själfva berget för att undvika fällandet af några träd

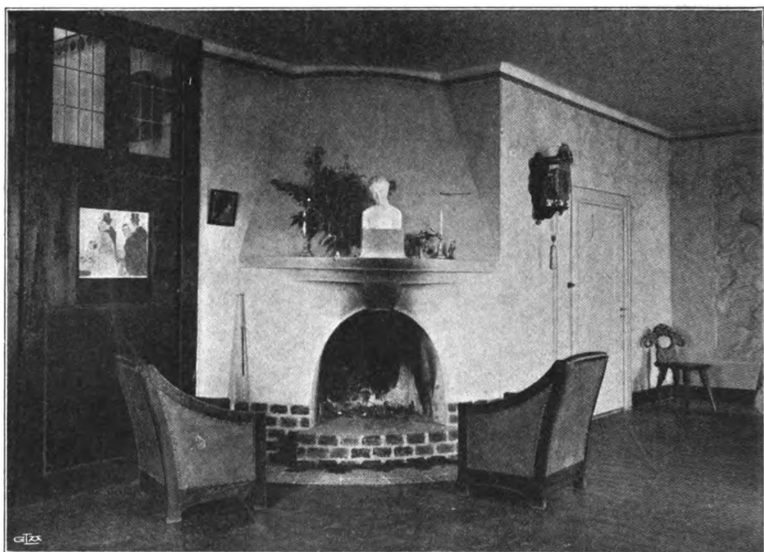
Huset från sydväst.

— en omsorg, som emellertid icke alltid lönas med de bibehållna trädens trefnad, ty särskildt barrträd äro ganska ömtåliga i nära grannskap till ett hus. Placeringen gaf sig nästan af sig självt. Den efter vanlig villanorm ansenliga byggnaden delade sig i två partier, boningshuset och ateljéhuset. Boningshuset lades åt söder med fönster i alla solväderstreck, ateljéhuset fick sitt enorma takfönster åt norr efter gängse bruk och dess mäktiga fönsterlösa gafvel sköt ut mot väster. Förbindelsen mellan de båda gafvelhusen förmedlas i nedre våningen af en lång ståtlig af stenpelare uppburen, med tegeltak försedd loggia, som tillika är ingångsporten. Upp till denna loggia leder en rad tegeltrappsteg. Vid de båda husens möte i taket skjuter upp ett kort fyrkantigt med tegelhuf klädt torn, placeradt där dels för utsiktens skull, dels i den arkitektoniska afsikten att tillräckligt kraftigt betona föreningspunkten mellan de båda husen.

BOTTENVÅNINGENS · PLAN ·
SKALA 1:50
TJÄNARE
KÖK
SERVER RUM ·
FORSTUGA
· HVARDAGSRUM ·
HALL
TOIL & WC
FORRUM
· ATELIER ·
ATELIER OCH BONINGSHUS Å LIDINGÖN · FÖR CARL OCH OLGA MILLES ·

· TAKVÅNINGENS · PLAN
SKALA 1:50
FRUNS ATELIER
BALKONG
BAD
SOFRUM ·
VIND
ÖFRE HALL
WC
ATELIER OCH BONINGSHUS Å LIDINGÖN · FÖR CARL OCH OLGA MILLES ·

Materialet är i nedre våningen tegel med puts, i öfre våningens gaflar trä med en yttre panel på lock; denna furupanel är alldeles ofärgad men har redan efter endast tre års förlopp börjat antaga den önskade silfvergrå tonen. Och hela huset ger numera, där det ligger bredt och tungt på höjden, ett verkligt helhetsintryck af en konstnärs boning utan att vara öfverlastadt af dekoration. Denna är ännu så länge

Hvardagsrummet.

inskränkt till några fantastiska reliefer kring tornets fäste, men kommer att utsträckas till fönsterramarna och ett litet gafvelfält öfver ingången. I trädgården och loggian äro större och mindre skulpturverk placerade.

Det inre har en klar och enkel fördelning af utrymmen. Den stora ateljén har de imposanta måtten af 16 × 10 m. och en höjd af 14 m. Man kommer dit genom en väldig port direkt utifrån och genom en liten dörr från förstugan, där

alla andra router i huset sammanstöta: från loggian, från den stora dagligstugan, från köket och från öfvervåningen genom trappan. Dagligstugan är ett långt rum med måtten 10 × 4 i ena hörnet och 10 × 5 i det andra, belyst af fyra breda fönster; det tjänstgör som matsal och sällskapsrum, och centrum är den breda, runda öppna spiseln. Väggarna äro gråputsade, golfvet mörkfernissadt. Väggen mot förstugan är af trä med små blyfönster högt uppe, ett poetiskt afbrott i den enkla formationen af det hela, som på samma gång bereder åt sällskapsrummet en önskvärd afskildhet — i parentes sagdt till idé och detaljer utfördt af byggherrn själf. I öfre våningen ligga sofrum och en målningsateljé för byggfrun som också är konstnär. Äfven från denna våning har man kommunikation med den stora ateljén via en läktare.

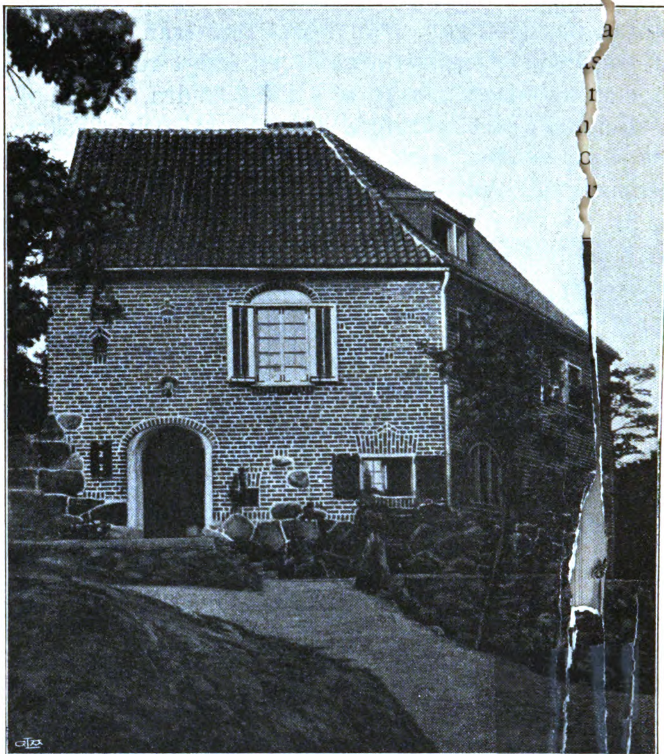
Huset uppfördes år 1908, men en del inredningsarbeten och detaljer ha utförts så småningom med en omtanke och försiktighet, som äro mönstergilla.

»Kråkhvilan»,

Stocksund.

Ägare och arkitekt *Carl G. Bergsten.*

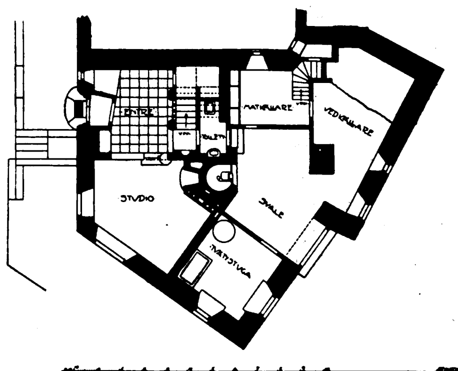
Byggnadsplatsen för detta hus bestod af en mot söder starkt sluttande bergbacke. Bergets naturliga förutsättningar till byggnadsplats ha tillgodogjorts genom att delvis spränga in byggnadens källarvåning i berget, hvarigenom hufvudvåningen kunnat förläggas i nivå med den bakom liggande terrängen, som utnyttjats till en terrassartad planterad gård i nära förbindelse med hufvudvåningens hvardagsrum. Denna gård är på två sidor infattad af murar, på den tredje begränsad af byggnaden, medan den fjärde är utbildad som terrass mot den lägre liggande gårdsplanen och öfverbyggd med en spaljé,

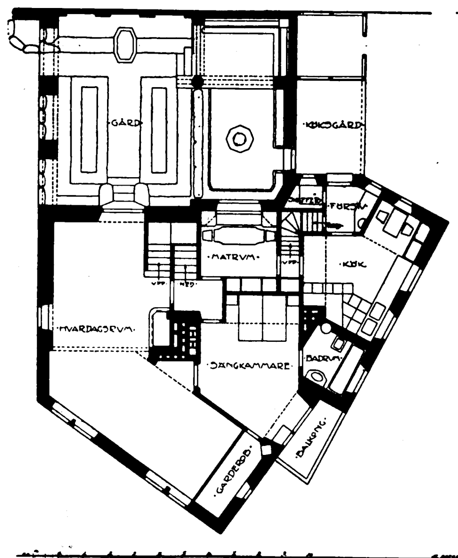

Fasaden.

uppburen af två granitpelare, hvilka från gården inrama den utsikt platsen haft att bjuda på.

Den ovanliga planform med sneda vinklar som gifvits byggnaden är en följd af den spetsiga vinkel, i hvilken tomtens båda närmast byggnaden liggande begränsningslinjer sammanlöpa. Beträffande rumsfördelningen må nämnas att entrén förlagts i källarvåningens plan och i samband därmed en »studio» eller läsrum som med ett hvalf öppnar sig mot den förra. Öfriga utrymmen i denna etage upptagas af käl-

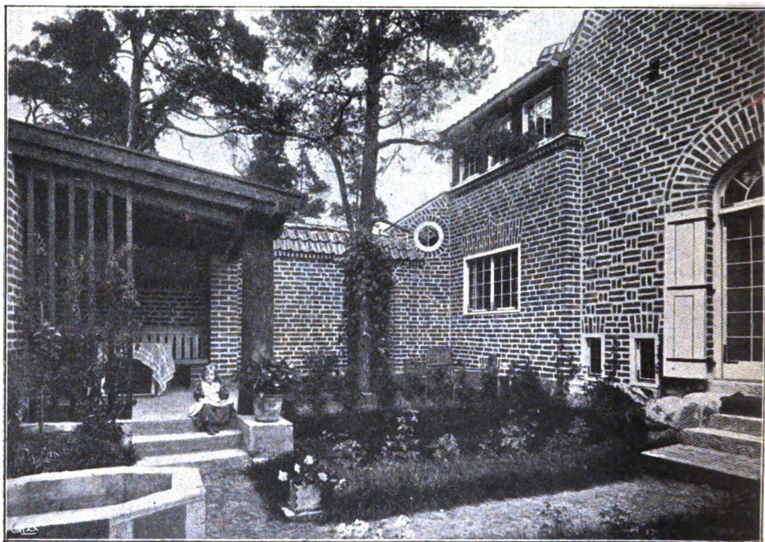

lare, värmeapparat och tvättstuga. Hufvudvåningen upptager ett stort hvardagsrum, utformadt så att det vid behof kan medelst ett draperi delas i två rum, då man vid vissa till-

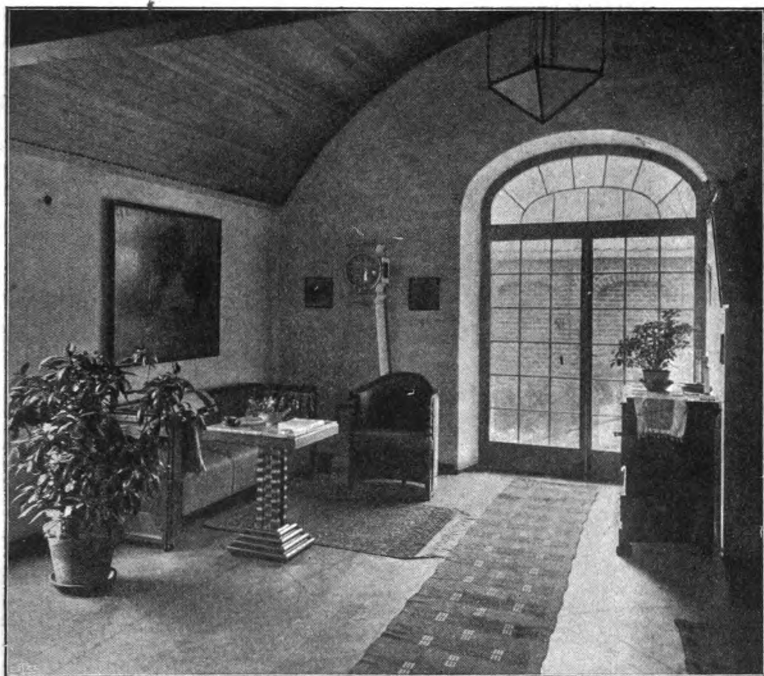
fällen vill använda den ena delen som matsal. Därjämte finnes ett särskildt matrum som är afsedt att endast tjäna den trängre familjens bruk och som samtidigt tjänstgör som serveringsrum med väggfasta skåp. Utanför köket ligger en förstu, i hvilken grofdisken utföres och härifrån leder en särskild trappa ned till matkällaren. I denna våning finnas sängkammare med bad- och toalettrum och i öfre våningen utom trapphall två sofrum och en jungfrukammare med särskild trappa ned till köket.

Byggnaden är uppförd af tegel på sockel af gråsten, sprängd ur berget, uppblandad med murstenar. Till fasaden har användts handslaget rödt mälartegel och taket är täckt med svartglaseradt tegel, af enkelkupig modell.

Inredningen af rummen är hållen enkelt och utan mycken färg. Ett rum har ett hvälfdt tak, ett annat trätak som skall målas; för öfrigt äro taken släta och hvitkalkade liksom de

Från gården.

Hvardagsrummet.

flesta väggarna. Ett rum har en boaserad vägg med bräder lagda »på lock», d. v. s. en smal bräda öfver skarfven. Möblerna äro mestadels gamla, endast i hvardagsrummet komponerade af arkitekten själf.

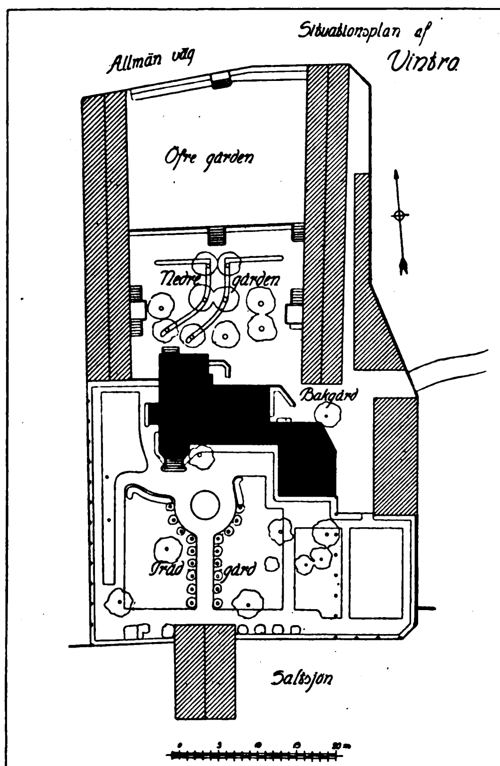
»Vintra»,
Djurgården.
Ägare och arkitekt *Ferd. Boberg.*

Egendomen, hvars adressnummer är *7 Alberget,* har en hel liten historia och har tjänat många ägare. Den förste var

Från trädgården.

skeppstimmermannen Olof Olofson, som enligt Riksmarskalksämbetets handlingar af den 20 november 1755 fick tillstånd att »för nödiga husrums uppsättande för sig få nyttja och innehafva så stor plats neder vid sjön utom Kongliga Djurgårdsgärdesgården, som till dess byggnad kan nödig pröfvas». Platsen har sedan dess bytt ägare ungefär 10 gånger och icke längre tillbaka i tiden än 25 à 30 år voro gårdens flygelbyggnader använda som sommarnöje — landställe! — af förmögna Stockholmsborgare. Därefter ägdes gården af hr Isak Hirsch, och det var af honom som nuvarande ägaren köpte besittningsrätten år 1902.

Tomten låg då i ett annat skick än nu och mera afsides, så länge det icke gick spårvagn till Bellmansro och ingen strandväg där förbi. På gården funnos af de nuvarande byggnaderna endast sidoflyglarna och sjöpaviljongen samt några uthus hvilka rifvits. På den nuvarande hufvudbyggnadens plats låg en del af den gamla trädgården med ett par vanvårdade häckar och några bärbuskar.

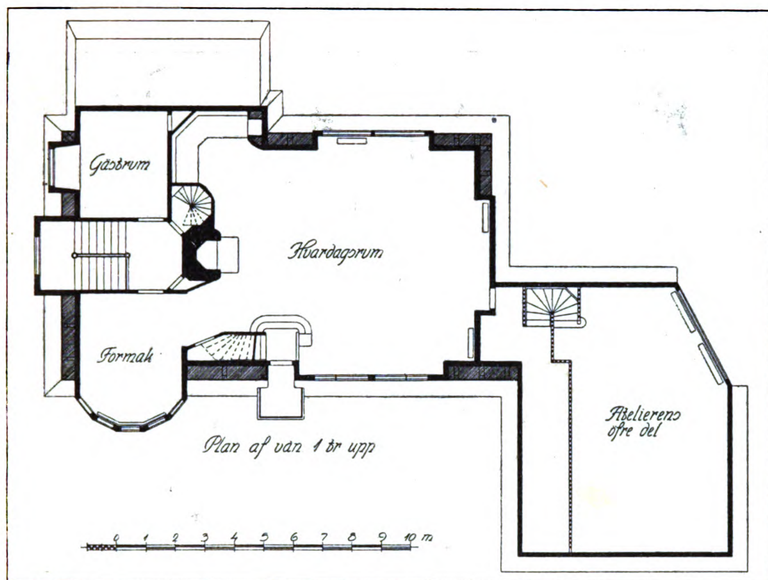
Arkitekten ger själf följande orientering och beskrifning.

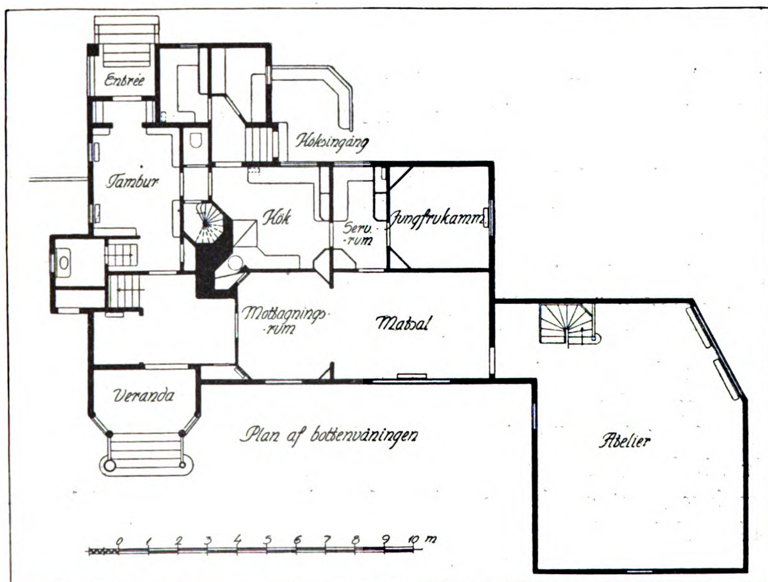
»Programmet innehöll bland annat att för den minsta tänkbara kostnad erhålla det mesta möjliga utrymme, och däraf kommer sig hela byggnadens mycket sammanträngda och koncentrerade anordning, dess delvis mycket låga och skäligen små rum. Önskemålet var att få *ett* mycket stort rum, hvardagsrum, hvilket samtidigt skulle vara ägarinnans ateljé — de öfriga rummen kunde då vara mycket obetydliga, blott de voro väl ventilerade. Självfallet vände vi för öfrigt byggnadens hufvudsida mot sjön för att infånga all den sol och allt det glitter i vattnet, som läget så frikostigt erbjuder.

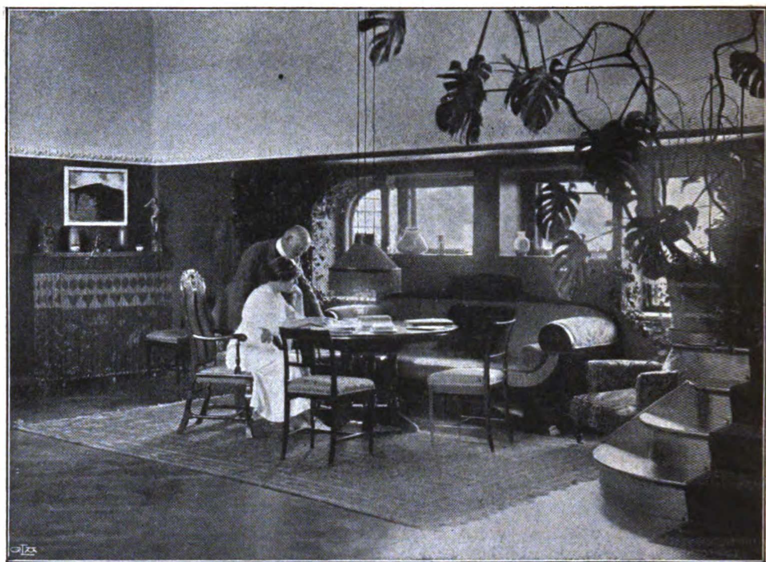
Efter dessa allmänna förutsättningar är planen uppgjord.

Den nu färdiga byggnaden innefattar en ny ateljé, tillbyggd i sydöstra hörnet, hvilken tillkom, då den ursprungliga ateljén blef otillräcklig för sina dubbla ändamål. I samband med denna tillbyggnad upptogos de åt söder liggande låga fönstren på gamla ateljén, hvilka hafva gjort äfven denna till ett härligt solrum.

Dispositionen af rummen framgår af planerna. I bottenvåningen finnas, förutom entrén, mottagningsrum och matsal jämte köksafdelning och tjänarerum samt den tillbyggda ateljén. En trappa upp är stora hvardagsrummet med förmaket närmast intill trappan, och dessa båda rum upptaga hela den våningen med undantag af ett litet gästrum. Hvardagsrummet är 5 meter högt, öfvertäckt i hvalfform, under det gästrummet och förmaket äro låga — 2,50 meter — så att öfver dessa kunnat inrangeras sofrum, toalett- och badrum samt ett litet syrum. Till nya ateljén finnes genom trappa

Gästrum
Hvardagsrum
Förmak
Ateljerens öfre del
Plan af vån 1 tr upp
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 m

Entrée
Köksingång
Tambur
Kök
Serv.-rum
Jungfrukamm.
Mottagnings-rum
Matsal
Veranda
Plan af bottenvåningen
Atelier
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 m

Hvardagsrummet.

förbindelse äfven från hvardagsrummet en trappa upp. För öfrigt är hvarje centimeter ända upp under taket tillvaratagen och utrymmena bokstafligen stufvade som på en båt. Det mycket öfverskjutande takets nedre kant ligger i jämnhöjd med bottenvåningens tak, hvarigenom möjliggjorts ett afsevärdt ökande af utrymmet i stora hvardagsrummet utan motsvarande ökning i bottenvåningen.

Byggnaden är uppförd af trä, putsad ut- och invändigt samt försedd med värmeledning och elektriskt ljus. I hvardagsrummet finnes en öppen spis.

I byggnaderna på öfre gården har ägaren inredt ritkontor och öfriga för sitt arbete nödiga utrymmen, hvarjämte där förekomma rum för gårdsfolk, ett par lägenheter till uthyrning samt strykrum och andra ekonomilokaler. I byggnaden på bakgården finnas tvättstuga med torkvind, modelle-

ringsateljé och ett skjul för trädgårdsredskap m. m. Tillträde för åkdon finnes genom en port från bakgården mot landsvägen på östra sidan.

Genom den söder om tamburen liggande lilla öppna verandan kommer man ut i den mellan byggnaden och sjön liggande trädgården. Dess läge torde kunna betraktas som idealiskt: rätt mot söder och öppna stranden, skyddadt mot norr af byggnaden och i andra hand af Djurgårdsbergen bakom samt mot öster och väster af höga murar, stora trädmassor och betydande häckpartier.

Stommen i trädgården bildas af åtskilliga gamla goda fruktträd: olika äpplen, plommon och bigarråer, samt en persisk syren och vid stranden flera hvita syrener. Utöfver vattnet ligger en gammal paviljong, byggd 1821, och omgifven af en rundgående loggia.

Större delen af hufvudbyggnadens väggar är redan täckt af murgröna, vildvin, aristolochia och riktigt vin, som t. o. m. flera gånger gifvit mogna, ehuru små drufvor, utan att ens ha varit täckt eller på något sätt skyddadt. Omkring verandans väggar och pelare väller en rikedom af kaprifolium, klematis och småblommig krasse och i stora krukor blomma fuchsior och pelargonior. Vin och aristolochia växa redan långt upp på taket och vi få hvarje höst skära ned de högsta partierna för att icke tegeltaket skall skadas. Vid östra sidan förekommer en pergola, som sammanbinder nya ateljén med sjöstranden och vidare utmed stranden fortsätter till östra begränsningsmuren. Denna är omhvärfd med kaprifolium och klematis samt luktärter och utmed hela sjöstranden löper en bädd af rikblommande krasse, som väller ut öfver vattnet. Utmed begränsningsmurarna stå olika spaljéfruktträd, ned till sjöpaviljongen leder en allé af röda vinbär på stam, sammanbundna med växande girlander af samma material. Vidare finnas, förutom perenna bestånd af flox, hydrangea och delfinium m. fl., en hel del klängrosor och andra blomsteranordningar, som växla olika år. Ypperliga krusbär och en enkel köksträdgårds alla alster förekomma

dessutom i riklig mängd. Som stilla botten mot alla blommorna ligga två gräsmattor.

Sådan bostaden nu är, på 10 minuters spårvagnsafstånd från stadens centrum, tillräckligt långt från landsvägen för att trafiken och bullret alldeles icke skall genera, med sitt undangömda och fullkomligt skyddade läge, sin soliga trädgård med dess blomsterrikedom, sin öppna sjöstrand med det glittrande vattnet och dess ständigt växlande tafla af passerande fartyg, torde den närma sig idealet för en med mycket enkla medel åstadkommen förstadsboning.»

Byggnadsarbetet påbörjades den 16 mars 1903 och den 16 september samma år, på dagen ett halft år senare, var den klar till inflyttning. Den uppfördes af byggmästare Dahlström.

»Mariehill»,

Djurgården.

Ägare generaldirektör R. Åkerman. Arkitekt *I. G. Clason.*

Mariehill ligger på Djurgården skuggad af ekar och tallar i den backsluttning, som sträcker sig från Djurgårdsslätten till Bellmansro. Det är ett rödt tegelhus med brutet svartglaseradt tegeltak och i former, som äro nära besläktade med gamla svenska eller danska herrgårdars. Terrängens rätt starka fall är utnyttjadt, så att byggnaden mot söder framträder med två våningar, medan det åt norr har endast en våning, frånsedt kupraden i taket. Materialet är tegel af samma varmt röda slag som användes till posthuset i Stockholm; sockeln är af granit, och till en del lister och sirater i fasaderna har användts grå kalksten från Öland. Färgeffekten af det yttre är påfallande kraftig, rödt, svart och grönt (i fönsterluckorna och takrännans yttre trähölje).

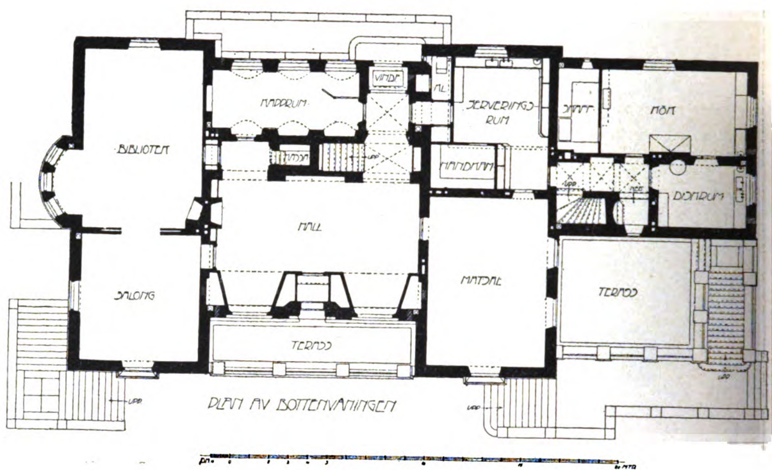
Huset består af ett symmetriskt uppbyggdt hufvudparti och en mot öster utskjutande köksflygel, och inrymmer i bottenvåningen: hall, salong, bibliotek och matsal samt ett rymligt

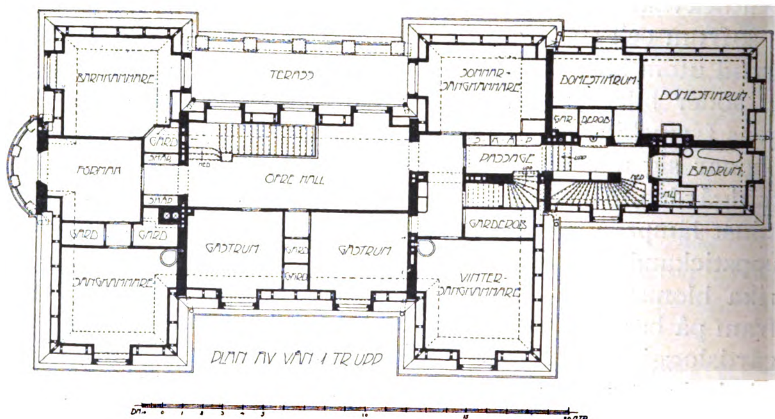

Från söder.

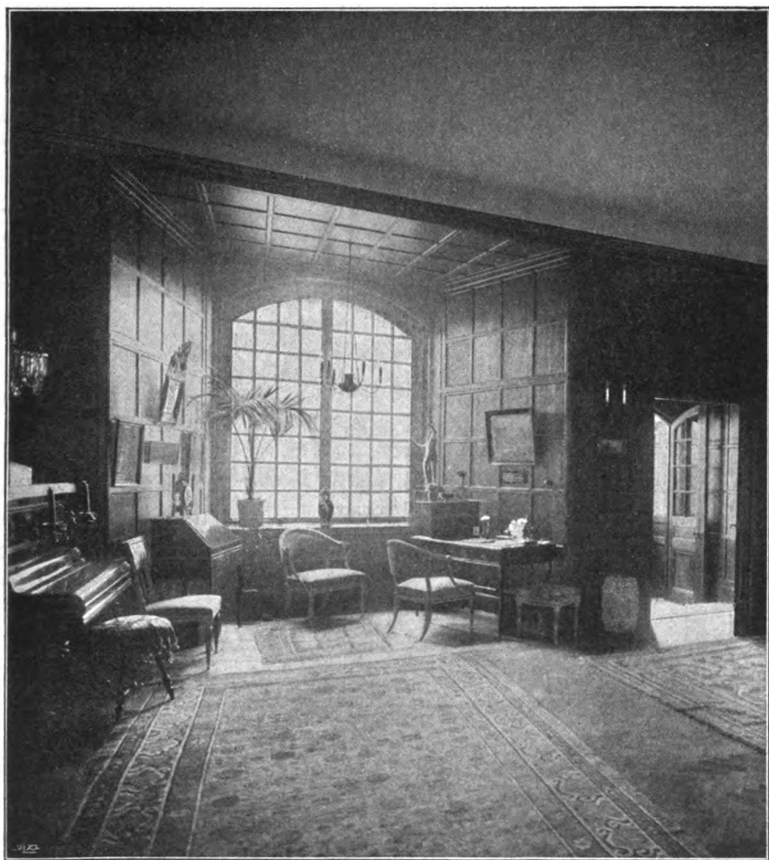
och bekvämt inrättadt köksdepartement, och i en vindsvåning 9 sofrum och en öfre trapphall. I undervåningen finnes emellertid utom källare endast ett rum och kök för en gårdskarl — åt söder bildas under terrassen mellan matsalens och salongens framskjutande partier en öppen loggia, som med tre hvalf öppnar sig mot den vackra och färgprunkande lilla blomsterträdgården, där ägaren just på de partier, som annars anses minst lämpade för blomsterodling, nämligen de ur gräsmattan uppstickande granithällarna, lyckats framtrolla den mest färgrika blomsterprakt med sådana växter som älska att krypa fram på bergets tunna jordskorpa På hvar sin sida om trädgårdsloggian leda breda trappor upp, den ena till det högre gårdsplanet väster om byggnaden, den andra till en rymlig terrass öster om matsalen, som kan öppnas med två fönster-

dörrar mot terrassen. Vid lämplig väderlek tjänstgör denna terrass som matsal. Mot regn och solsken skyddas man om så behöfs af en väldig öfver större delen af terrassen nående markis. En af planens bästa moment torde vara det sätt

hvarpå hufvudentrén, kapprummet, hallen och trappan till öfre våningen lösts. Vid inträdet får man genast en inblick i hemmet. Man har midt framför sig en af hallens djupa fönstersmygar, till höger öppnar sig ingången till det ovanligt stora kapprummet, till vänster är dörren till betjäningsafdelningen och trappan till öfre våningen mynnar i hallen strax invid entrén, så att man utan att passera genom hallen direkt ut-

Hallen.

ifrån eller från kapprummet kan nå densamma. De djupa fönstersmygarna i hallen, hvilka i hög grad bidraga till trefnaden i detta rum, betingas dels af behofvet af ett vindfång vid utgången till terrassen ofvanpå trädgårdsloggian, dels af behofvet af tvenne varmkammare, den ena för matsalen, den andra för salongen. Genom denna anordning har man helt och hållet befriats från värmeelement i dessa båda rum.

Hallen är ekpanelad ända upp till taket; på dess västra vägg är en öppen spis sammankomponerad med bokhyllor på ömse sidor och ett familjeporträtt öfver. Äfven öfre våningen har sin terrass, ofvanpå kapprummet, dit möbler och kläder kunna föras för luftning och piskning. Dörrar leda dit från öfre trapphallen och från två af sofrummen.

Huset uppfördes 1906. Arkitekt var professor I. G. Clason, byggmästare K. Vikstrand. Ägare f. d. generaldirektör R. Åkerman.

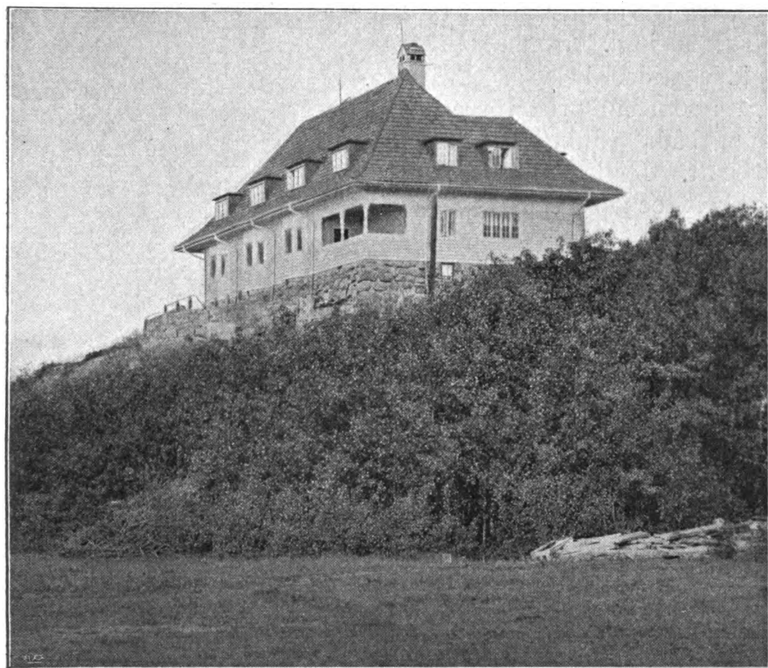
»Gröna Lund»,
Särö.

Ägare grosshandlare Weijdling. Arkitekt *Torben Grut.*

»Gröna Lund» vid Särö är egentligen sommarbostad men fullt vinterbonad. Läget är en solig klippsluttning med utsikt öfver fjärden mot söder till Särö, mot väster utåt hafvet och åt öster öfver det typiska västkustlandskapet. Vid sluttningens fot en grön dunge — däraf ställets namn, en stenig badstrand och en äng.

Arkitekten, Torben Grut, ger följande beskrifning på detta västkusthus, som uppfördes 1905 och som har en lätt prägel af engelsk stil, till exempel i hallarnas formning och i de kringbyggda eldstäderna:

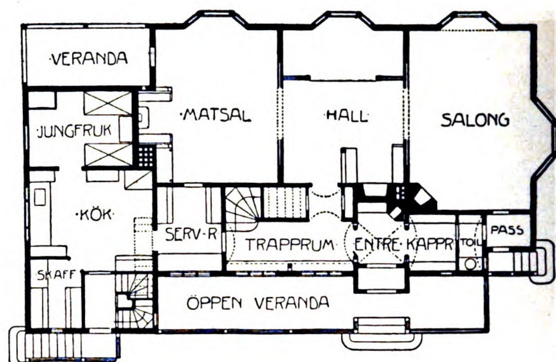
»Läget är öppet och soligt. Här behöfdes ett tak mot solen, ett tak mot regnstormarna från sydväst, ett tak på en gång para-sol och para-pluie. Det gjordes af hårdbrändt

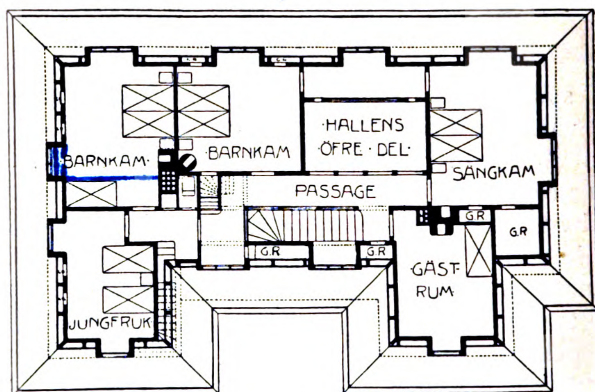

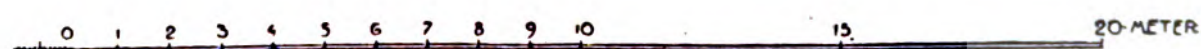
Huset från sydost.

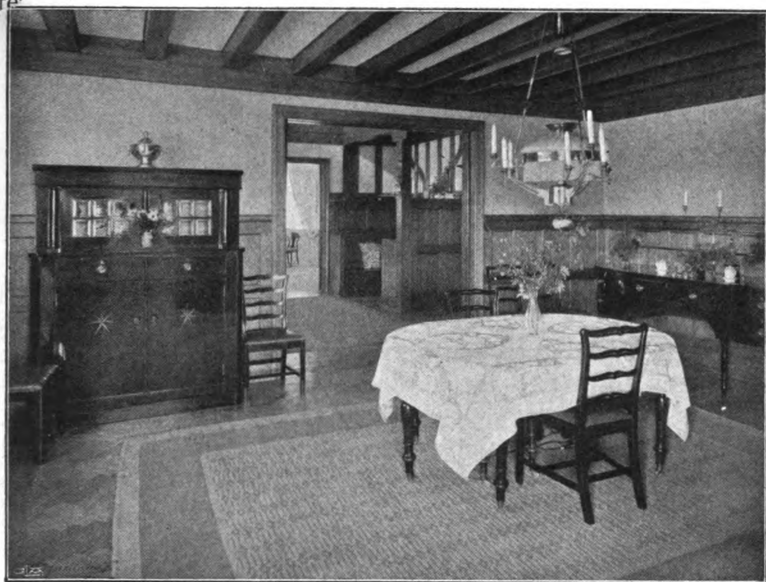
falstegel, spikadt på ribb, tjärpapp och bräder, med omsorgsfull värmeisolering inunder för att hålla sofrummen svala och dragfria. Klipporna skifta i rödt och blågrått, gnejs och granit, taket är rosa och väggarna betsade silfvergrå med hvita fönsterbågar. Sockeln är af stora, ohuggna, rödbruna kullerstenar, terrasserna likaså. — På norra sidan är en liten trekantig gård, helt i lä och skugga, mellan huset och den tvärbranta kummelklippan. Den är anlagd i två terrasser, och den tredje bildas af den öppna, af taket öfverskuggade verandan, hvars vägg åt väster utåt hafvet där huset möter bergväggen är af glas. Väggarna äro fullt vinterbonade, af spåntad tjock plank, fyra lag impregnerade papp

och tre lag bräder, däraf de två spåntade och det yttersta på 'förvandring'. Sommartiden svalkar takets slagskugga vid middagstiden hela söderväggen. Endast fönsterna springa fram som burspråk för att fånga solljuset. Hallen går igenom båda våningarna, och i dess midt hänger en modellfregatt. Hallen, matsalen och salongen äga golf af stafparkett och förenas genom breda skjutdörrar på kullager.

Matsalen
(med blick in i hallen).

Hallen har upptill ett litet galleri med syplats i fönsternischen mellan sängkammaren och barnkammaren. Uppe i öfre vinden är inredd en lång ryggåsstuga med täljstensspis och gafvelfönster utåt hafvet.

Allt inre panelarbete är hållet i betsad, kvistren furu. De öppna spisarna äro murade i mönster i eldfast rödgult tegel och hafva smidda och sirade rostar. Som byggherren ägde en samling vackra mahognymöbler från Karl Johans tid, kompletterades matsal och salong, dels efter ritning, dels efter engelska modellstolar, chippendale. Det var min sträfvan att såvidt möjligt undvika alla personliga spår af arkitekten och att forma byggnaden efter byggherrens och byggfruns kynne samt framför allt att få totalintrycket lugnt och naturligt, i landskapet och interiören.»

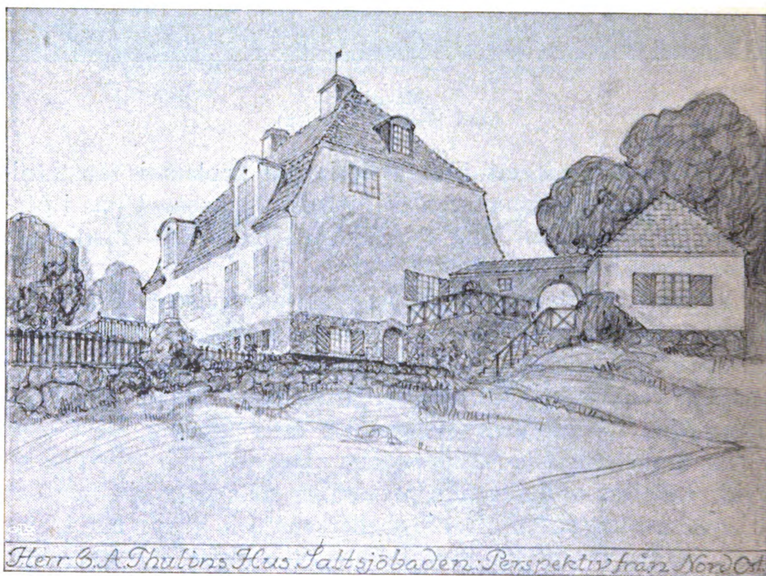
Generalkonsul C. A. Thulins hus,

Saltsjöbaden.

Arkitekt *G. Morssing.*

Arkitekten ger följande beskrifning på denna villa:

»Byggnadsplatsen är bergig terräng, starkt kuperad, med en höjdskillnad af 18 m. mellan den högsta och den lägsta punkten och sluttar brant mot öster, mot väster mera långsträckt. Öster och väster om tomten löpa vägar, den västra lämpligast som körväg. Å den angränsande högre liggande norra tom-

Perspektiv från nordost.

ten är en byggnad uppförd tämligen nära tomtgränsen, hvaremot den södra tomten ej är bebyggd, och den kommer knappast under den närmaste tiden att bebyggas. Utsikten öfver vattnet öppnar sig åt sydost.

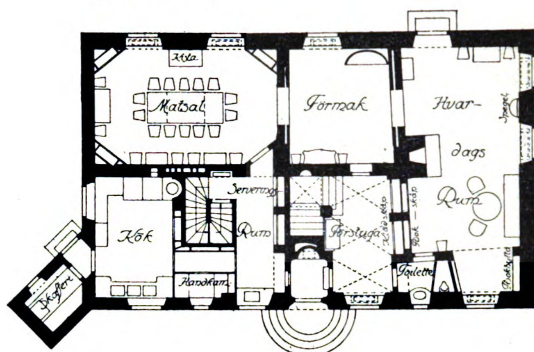
Enligt dessa förutsättningar har tomten utnyttjats på följande sätt. Byggnaden har förlagts på bergets högsta del nära den södra gränsen, med längdsidan i norr och söder. Mot den stora väggytan mot söder spaljéfruktträd. En $2^1/_2$ m. bred körväg har inpassats mellan de vackra björkarna (genom inplantering skall den utbildas till en riktig allé) från grinden till den halfrunda gårdsplanen framför huset. Söder om denna väg är marken plan; här har köksträdgården lagts. Hufvudentrén har tagits från den västra vägen.

Gårdsplanen skyddas från grannen genom det mellanliggande berget med dess vegetation, som är afsedd att göras tätare genom inplantering af träd och buskar. För att sammanbinda berget med byggnaden och ytterligare inhägna gårdsplanen har en lägre flygel utbyggts åt nordväst. Entrén till köket och trädgården har förlagts vid den östra vägen. Vägen till köket följer en naturlig sänka. Medelst en i bergsluttningen lagd trappa kommer man till ett plan utanför källaringången, afsedt att användas till köksträdgård, samt medels ytterligare en trappa till köksterrassen. I denna har den septiska tanken inbyggts. Köksterrassen isoleras från gårdsplanen genom den nämnda flygeln, men står dock i förbindelse med denna medels en hvälfd genomgång.

För att i möjligaste mån utnyttja den starkt sluttande östra delen af tomten har man anlagt två terrasser, af hvilka den öfre i källargolfvets plan innehåller blomsterträdgården. En smal väg som följer efter bergsluttningen förbinder dessa terrasser med hvarandra och med den östra vägen. En utanför hvardagsrummet lagd mindre terrass förmedlar öfvergången till gårdsplanets nivå.

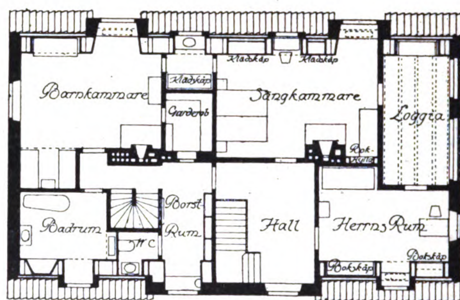
Rumsfördelningen i bottenvåningen och öfre våningen framgår af de reproducerade planerna. I källaren ha inrymts tvättstuga och strykrum åt öster (genom att marken på denna

Herr C. Thulins Hus Saltsjöbaden
Plan af Bottenvåningen

Herr C. Thulins Hus Saltsjöbaden.
Plan af Öfre Våningen

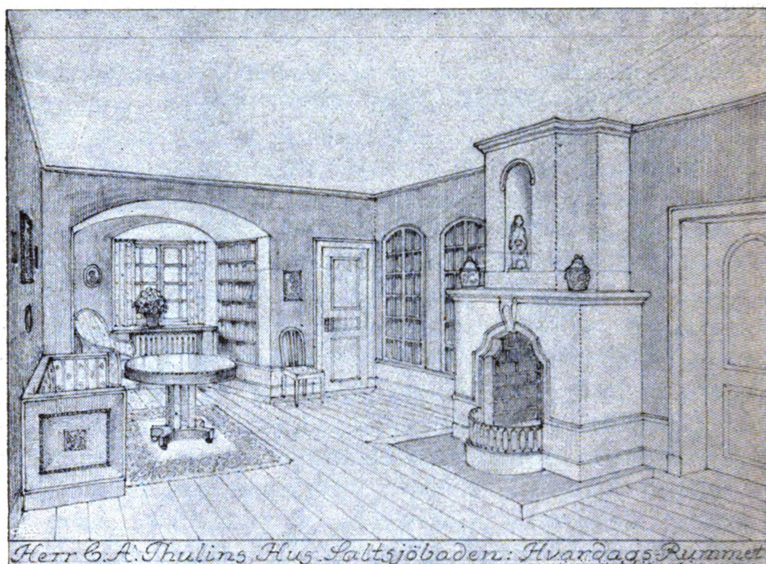

sida ligger lägre, få dessa rum en tillfredsställande belysning), pannrum samt källare för mat, rotfrukter, vin, ved och kol. Å vinden ha inredts två gästrum, jungfrukammare, klädkammare samt vindskontor. I flygelbyggnaden bostad för

trädgårdskulla, å vinden i densamma plats för trädgårdsmöbler.

Tomten inhägnas med staket af ohyfladt trä som indränkts i vitriol. Terrassmurar af på platsen erhållen sprängsten med barkytan utåt, de närmast huset liggande i bruk, de öfriga i kallmur. Den lilla terrassen utanför hvardagsrummet har lagts med golf af hyflad kalksten samt smidt järnräcke. Terrasstrappor äro af granit; husets yttertrappor af kalksten. Byggnaden är uppförd af tegel på grund af betong. Bottenvåningens yttermurar ha gjorts två sten tjocka för att erhålla tillräcklig plats för värmeledningskaminerna. För att spara material har $^1/_2$ stens mellanrum utsparts. Bjälklaget öfver källaren är betonghvalf mellan järnbalkar, öfriga bjälklag af trä. Utvändigt är betongsockeln tjärstruken samt murytorna afslammade med färgadt kalkbruk. Öfver porten sitter en relief i kalksten. Fönster inåtgående med karmarna i putslifvet; de närmast marken försedda med luckor. Taket är täckt med rödt enkupigt oglaseradt tegel med nockar af tegel. Kupor af galvaniserad plåt som oljemålats.

Invändiga väggar och tak putsade utom å vinden, där de pappspänts och tapetserats och limfärgats. I ekonomiafdelning, bad- och toalettrum ha de behandlats med olje- eller lackfärg, i de flesta boningsrum med kalkfärg, taken hvita, väggarna i ton med sparsam dekorering. Golfven i vindfång, förstuga och loggia af hyflad kalksten, i ekonomiafdelning och toalett af golfmassa, i badrummet asfalt, öfriga rum ekstafparkett. Med undantag af i matsalen är allt invändigt snickeri måladt gråhvitt. Förstugan är hvälfd med krysshvalf och har inbyggda klädskåp. Förmaket har bröstpanel, väggarna ofvanför äro spända med duk i ramar, som målats i mönster. Matsalen: mörk laserad bröstpanel, inbyggda hörnskåp med glasdörrar för glas och porslin samt för vin. Hvardagsrummet: sträckpanel, inbyggda bokskåp och hyllor samt öppen murad spis, putsad, med sockel och skänk af marmor. Köket: väggarna klädda med kakel till dörrfodrens öfverkant, inbyggda skåp för kökskärl och kryddor, kopparklädd diskbänk

Hvardagsrummet.

med disklådor af porslin, trall af teak för torkning af disken, uppskärningsbord med marmorskifva. Serveringsrummet med skåp och diskbänk som köket. Förstugan förenas med hallen i öfre våningen medels en kalkstenstrappa med järnräcke. Parkettgolfvet i hallen omramas af en kalkstensfris. I sängkammaren finnas inbyggda klädskåp, öppen murad spis med marmorinfattning. Herrummet inbyggdt bokskåp. Barnkammaren: nedre delen af väggarna ojemålad och dekorerad, murad rörspis jämte angränsande väggpartier klädda med glaseradt tegel. Loggian, från hvilken man har den bästa utsikten öfver vattnet, kan på vintrarna förses med fönster.

Byggnaden uppvärmes med varmvatten och har elektriskt ljus.

Byggnaden har utförts på entreprenad af byggmästare Sund. Som teknisk kontrollant har fungerat byggmästare Ny-

man. Målningsarbetet har utförts af A. Nilsson under kontroll af Filip Månson.

Husets arkitekt är G. Morssing (i firma Höög & Morssing).»

»Backen»,

Lidingö villastad.

Ägare herr August Brunius. Arkitekt *Ivar Tengbom.*

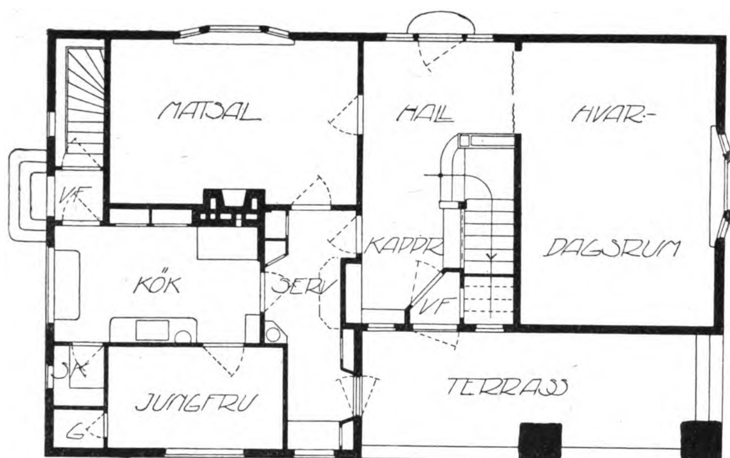
Terrängen var ett stycke äkta skogsmark i gränsen af Lidingö Villastad, beväxt med granar, tallar, enar och några ännu rätt späda bestånd af björk, rönn och sälg. Den erbjöd svårigheter i så måtto att marken sluttade åt nordliga väderstreck, skarpast åt nordost, jämnare åt nordväst, åt hvilket håll den vackraste och vidaste utsikten erbjöd sig öfver djupt
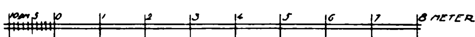

Huset från nordväst.

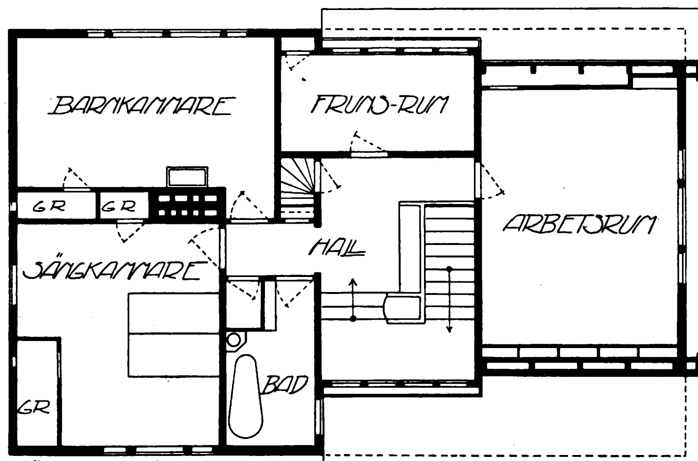
inunder liggande ängar och åkerfält. Då byggherren inte var sinnad att offra alltför mycket för utsikten, lades resolut alla egentliga boningsrum åt solsidan: matsalen och barnkammaren rakt i söder, sängkammaren åt öster, sällskaps- och arbetsrum åt väster. Men utsikten blef därför icke alldeles igenbommad; från en trappafsats i öfre hallen öppnade den sig genom en bred fönsterrad, och i sängkammaren togs i samma syfte upp ett fönster åt norr, hvarjämte fönstret i hvardagsrummet böjdes ut för att åt ena hållet fånga en glimt genom granarna af marken nedanför och åt andra hållet draga in solen så tidigt som möjligt på middagen. Entrén till huset lades i norr men kombinerades med hvad som i en mera traditionell lösning skulle blifvit en veranda till en för byggnadens öfriga proportioner mycket rymlig svale eller trädgårdshall (7 m.×2,75 m.). Ändamålet med denna var ganska mångsidigt. Här var under sommaren först och främst familjens matsal, och för detta ändamål fick svalen direkt förbindelse med serveringsrummet, så att man undvek vandringen med servis och mat genom trapphallen och vindfånget. Men vidare var den under varma vackra dagar hvardagsrum, arbetsrum och lekrum på en gång, hvartill kom dess egenskap af utsiktsplats, hvarifrån i synnerhet solnedgången och kvällsskenet under de ljusa sommarnätterna framträdde på det vackraste. Trots det nordliga läget är denna svale relativt skyddad genom det låga öfverhängande taket, de massiva, kanske väl cyklopiska stenstöden, som också bereda en viss grad af afskildhet åt platsen för bord och stolar; endast under vinterns nordanstormar har nederbörden i form af ett tunt lager snö kunnat nå fram till svalens tegelgolf.

Ett väsentligt drag i byggnaden är dess i förhållande till ytan ringa höjd. För byggherren var det angeläget att nå så mycket golfutrymme som möjligt för de starkt begränsade medlen, medan en obetydlig höjd till taket ansågs önskvärd, dels för den gammaldags trefnadens skull, dels för lättheten att bibehålla en jämn varm temperatur under kalla vinterdagar. Det enda undantaget är arbetsrummet, som har ett större kubik-

BOTTENVÅNINGEN

ÖFRE VÅNINGEN

innehåll genom i ryggåsform sluttande väggar och som också tages i anspråk den längsta sammanhängande tiden under dagens lopp. Genom särskildt svalens obetydliga höjd kunde trappan, hvars ena afsats lades öfver svalens tak, få en både bekväm och pittoresk form, hvilket ansågs önskvärdt, då inte bara sofrum utan två dagrum ligga i den öfre våningen. I fråga om planläggningen märkes för öfrigt, att källaren endast upptar byggnadens halfva utrymme, detta dels af hänsyn till terrängen, dels af ekonomiska skäl, dels slutligen därför att slöjdkammare ansågs hjärtligt onödig och vinkällaren kunde få mycket måttliga dimensioner.

Denna anordning har emellertid haft en viss effekt på det yttre, som också tagits med i beräkningen. Källaren ligger under köksafdelning och matsal, således i den starka sluttningen mot nordost, och bidrar att ge den utåt backsluttningen riktade tvärgafveln en solid grund och en emfas, som ansågos estetiskt önskvärda. Däremot ligga husets västra och södra sidor endast med en helt låg granitfot höjda öfver marken, och intrycket blir åt detta håll mera intimt och mindre kärft; på detta sätt kommer man genom en trädgårdsdörr i hallen och från svalen direkt ned på marken via ett granitsteg utan vidlyftiga trappanordningar.

Materialet är stående plank, i nedre våningen reveterad och putsad, i den öfre beklädd med ohyflad panel »på förvandring». Denna yttre byggnadsform är ganska vanlig i Lidingö Villastad men ger här ett annat intryck på grund af den sparsamma bemålningen; putsen är rå, oslipad och omålad och har stått sig utmärkt, trots det utsatta läget, under den för allt slags puts ödesdigra hösten och vintern 1910; träpanelen är struken med en blandning af trätjära och carbolineum som ännu icke bleknat tillräckligt för att stå fullt bra mot putsytan. Taket är täckt med tegel af gammalsvensk enkelkupig modell. Till granitgrunden och den utanför svalen lagda ytterterrassen har uteslutande användts sten från tomten, dels lösa jordstenar, dels sprängda ur berget. Några vidlyftiga trädgårdsanläggningar äro icke vidtagna och skola icke heller vidtagas;

Arbetsrummet.

utanför källarsidan göras några små köksland för de vanligaste vegetabilierna, och kring huset är det meningen att draga upp lämpliga slingerväxter.

Det inre är äfven hållet mycket enkelt med ett minimum af färg och ett minimum af mekaniska ornament. Matsalen har en enkel mörklaserad träpanel och därofvan grå puts, arbetsrummets putsade tak och väggar äro ofärgade, ned till en list, öfriga rum tapetserade på vanligt sätt men utan framträdande mönster, hallarna spända med ofärgad väf. Samtliga golf och trappor äro fernissade.

Arkitekt har varit Tengbom & Torulf, byggmästare Andersson & Ericsson, Lidingö Villastad, leverantör af varmvattensvärmeledning, bad- och sanitärinredning M. Færden. Huset uppfördes medio april—oktober 1910.

»Tallom»,

Stocksund.

Ägare och arkitekt *L. I. Wahlman.*

Arkitekten och ägaren ger på följande sidor en beskrifning af sin timmerstuga. Han betonar inledningsvis att den som söker enkelhet i hemformer tryggt väljer det liggande timret som konstruktion. »'Änna fram som ett vedträ', vinkelrätt i plan, starkt utveckladt i vågrätt led utan möjlighet till bärande och uppåtsträfvande vertikalkonstruktioner, varande och verkande *genom tyngd* ligger ett timmerhus på sin backe eller på sin murade grund. Utan och innan samma material utan beklädnad, ingenting är doldt, stora förtjänster och små fel, alla synliga. Eller små förtjänster och stora fel, om konstruktionsprincipen, den fria sjunkningen, ej är tillgodosedd med aldrig slappnande omsorg. Och det sjunkande timret tål icke klädsel, om ej möjligen spån utan och löst hängande bonad innan.

Tallom är en timring bestående af två stugor, en liten och en stor, sammanbyggda med ett på väggbanden hvilande tak och ett golf från hvilket trappsteg leda ned, inåt till gården mellan stugorna, utåt till en liten solig terrass. Vindfång till de båda stugorna under samma tvärgående tak. Den stora stugan är i plan en parstuga i två våningar, där 'millakammaren' och dess motsvarighet tvärs öfver skjutits ut 1,8 meter, upptagande framåt (mot SSV) en utkragad trappa af god bredd på ingångssidan och på den andra i öfre våningen en lika mycket utkragad 'svale'. Detta ger i någon mån huset i fråga typen af fatbur. Bakåt öfver köksingången är en utkragning af hela gafveln i öfre våningen. Den innehåller hufvudsakligen en baktrappan fortsättande vindstrappa. Lillstugan, i en våning, innehåller två kontorsrum med s. k.

Huset från sydväst.

penningtak, d. v. s. innertaket uppgår till hälften af takresningens höjd.

Under båda stugorna äro källare I midten af den starkt stigande, mot sydväst sluttande tomten framsköt en liten

klipplatå ungefär halfvägs upp i sluttningen, liksom delande tomtens nedre, mot väg vettande del i två hälfter. Sydost om platån, cirka 3 meter lägre, låg en från vägen något uppterrasserad äng. Den utbildades genom schaktningar till en liten lustgård med brunn under en ek i norra hörnet. Brunnen med kar af oputsad betong och dekorativt trälock förser gården med källvatten och utgör norra hörnet af den s. k. blomsterdalen, en 'sunk garden' eller 'bowlinggreen' omgifven af perenna blommor halfvägs i den sluttande gräskanten. Helt uppe i det omgifvande planet stå rosenbuskar, utanför gången här en rosa-rugosa-häck, som dock har svårt att komma sig för under de omgifvande höga träden. I fonden af denna parterr sedt från ingångsterrassen är en grässlänta med sidotrappor och trädgårdssoffa mellan stora hvita rugosa-rosor. Trapporna leda till två af unga fruktträd omgifna jordgubbsland, troligen blifvande gräsplan äfven de. Trädgården afslutas mot grannen af ännu en kort terrassering beväxt med frodiga svarta-vinbärsbuskar. Hela 'trädgården' är starkt uppterrasserad från vägen i söder, från nordsidan uppspringer i stark stigning skogsbacken med sina väldiga tallar och enstaka granar. Väster om byggnaden kommer den något obekväma körvägen upp från tomtens västra hörn, svängande om en skålformig gräsbevuxen sluttning med enstaka tallar. Därofvan den orörda skogsbacken med klippor, där flogrönn och stensöta slagit till.

Stora stugans grund, liksom lillstugans af delvis mossiga jordstenar i cementbruk, är framåt en våning hög. Mot densamma ansluter sig delvis under den ofvannämnda svalgångsutkragningen en i rundel utspringande 'pergola' eller snarare berså, buren af barkade stockar, beväxt med vildvin. Sådant klänger ock uppför södra gafveln omfattande ingång till vedkällare-slöjdbod. Det tar fäste i knutarna och stockarnas sprickor.

Lilla stugans grund visar sig mot parterren med ingångar till tvättstuga-trädgårdsbod och syltkällare. Gården med dess vårdträd (en tall) och framterrassen mellan stugorna

ligga ett par meter högre än parterr och pergola. Gårdens fond utgöres af en af kvartssten byggd torfsoffa mellan ett par grofva, af kaprifolium öfvervuxna stödmurar för terrassen bakom. Ofvan denna terrass stiger tomten mot norr. I gårdens och stensoffans midtlinje resa sig högst på backkrönet två månghundraåriga friska granar öfver furornas toppar.

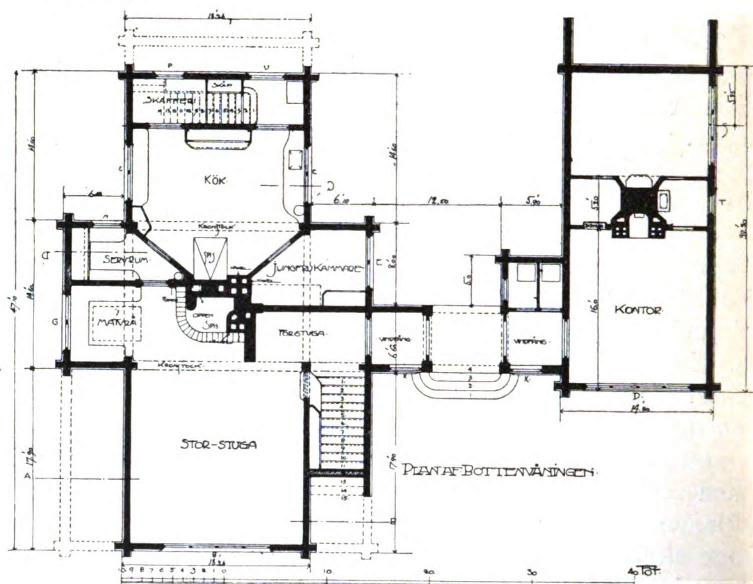
Genom sitt höga läge, sin fördelning och sin färg, mörkt silfvergrå med röda knutar, delvis gammalt tegeltak och svarta vindskibräden, förmäla byggnaderna sig godt med de omgifvande höga tallarna. Terrasserna äro ej större än som fordras för bekväm ingång och ett häraf följande försiktigt ordnande af terrängen, så att ej störande lutningar förekomma. Buxbom eller kaprifol på låg spaljé kanta terrasserna. Klängros omramar ingången.

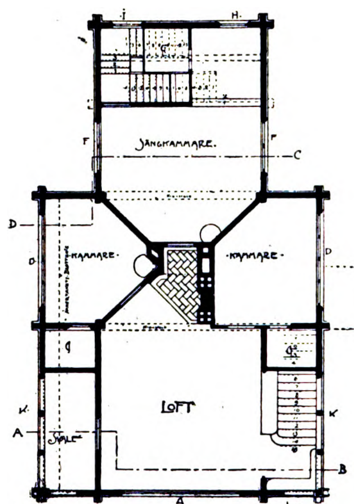
Då af planen framgår, hvilka rum byggnaderna innehålla, återstår härom endast ett par ord, och om hvad jag ansett mig kunna undvara.

Planen nedanför trappan tjänstgör som kapprum. Ett förhänge skyler tillräckligt plaggen från salen sedt. 'Salen' är ett med gammal slät mahogny möbleradt 'bättre' rum, där man ock i vanliga fall äter i 'födkroken', som däremellan är spisvrå. Brasorna i den ovanligt öppna spisen njutas kanske bäst härifrån, dock strålar värmen godt rundt hela rummet. Den hvardagliga värmen kommer från en liten 30 kronors kamin på andra sidan muren (i kapprummet). Den förser hela huset utom sängkammaren med värme. Framdeles blir väl här insatt en kakelugn med någon 'Solid'-härd eller än bättre en liten eminentugn (enklaste varmluft-uppvärmning), som i ett liggtimmerhus, där luften ej kan nämnvärdt *blåsa* in och genom sitt öfvertryck förhindra varmluftutsläppningen, bör vara på rätt plats. Ty skönare ren rumsluft än med eminentsystemet, om rätt användt, kan man knappast få. Och en timmerstuga med sin täthet och torrhet behöfver god ventilation. De stora öppna spisarna sköta nu jämte fönsterna ventilationen.

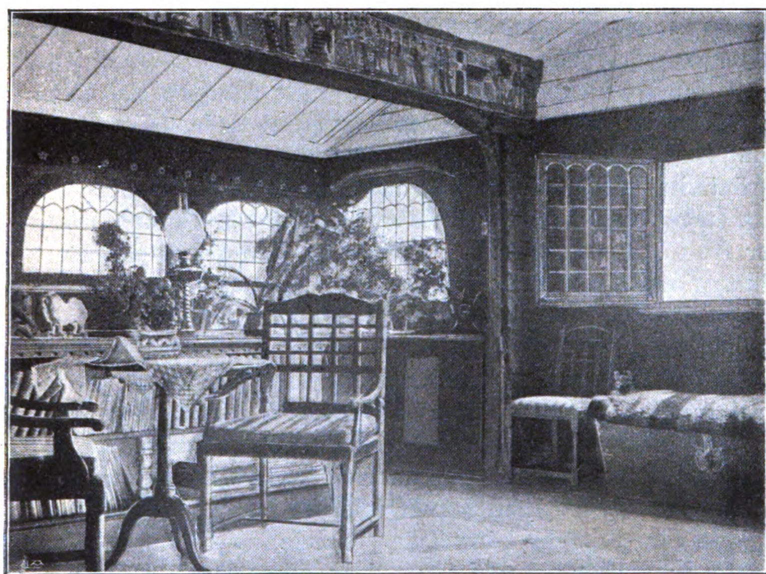
TALLOM

E. WAHLMAN DEN 3/5 05.

Loftet är det egentliga lek- och hvardagsrummet, från hvilket de båda små kamrarna och svalen utgöra lämpliga afkrokar, när leken går för het. Dessa kamrar te sig jämte den mellan och bakom liggande sängkammaren från uppgången till loftet, när de breda dörrarna stå öppna, som en åt alla håll radierande utvidgning af våningen, en välbehöflig kontrast mot salens afskildhet. Ingången till sängkammaren går genom ett hvalf i muren, som endast i denna våning är tudelad. Äfven här uppe finns en spis, af placeringsskäl af liten bredd men med hög öppning. Stängas dörrarna till, ha vi en spisvrå, öppnas de alla, lyser brasan i tre rum på en gång. Från spiseln sedt har man framför sig den osedvanliga långa raden af fönsterbågar hörande till trappuppgången och loftet. Öppnas dörren till svalen, lyser solen alla tider på dagen in i loftrummet, som tack vare sitt höga, hvita, åsuppburna tak, trots sin brunröda färg och sina gamla bruna skåp gör ett

Loftet.

luftigt intryck. Kan man säga detsamma om lilla västra kammaren och svalen, gäller omdömet icke om flera rum på Tallom. De synliga stockarna i tak och väggar och de låga fönstren med sina blysپröjsar taga naturligen ut sin rätt, för att ej tala om konstruktionsprincipen 'täthet genom tyngd'.

Alla väggar äro limfärgade utom köksafdelningens, som strukits med oljefärg. Alla tak äro hvita, loftets endast tills vidare. Dess stockar och öfversta hvita väggdel vänta på dekoration. 'Salen' är gul med orangeteckning utefter hvarje stock. Dess hvita takbjälkar äro bilade, dess hvita spis försedd med en omfattning i murbruk föreställande världens skapelse, hvarken mer eller mindre.

Golfvet är oljemåladt i mjukt grågrönt med flockar af mattgröna ringar liksom lafvar på berg. Inknutar och dörr- och fönsteromfattningar skulpterade i stockändarna, hvita. Dörr-ramstycken liksom sockel och födkrokens bänkar äro blågrå, fyllningar hvita med en liten bärranka.

Loftet har magra ängars färg af rumex med en prick eller ring här och hvar af grönt, utförda (liksom salsgolfvets ringar) med ett tryck af en nött rundpensel. Dörrar brunlaserade på gul botten med fingermålade mönster, fyllningar blågröna. Sängkammaren klart grön med ringar i grönhvitt. Lilla västra kammaren kallas ock skärgårdskammaren för sina vattringar på hvit botten och för sina akvareller från östra skärgården. Lilla östra kammaren är grå som dimma med ett knapphändigt tecknadt våg- och vassmotiv (japanskt ytmönster). Dörrar fingermålade i grönt på gulgrönt.

Denna 'fingermålning', som man finner på sidorna på gamla dalklockor och skåp, är en dekorativ sort af lasyr, väl värd att man den anammar och utbildar. Både breda ytmönster och fina rank- eller hopplist-motiv kunna härmed utan möda och med ringa kostnad åstadkommas.

Alla fönsterbågar i huset äro orange, något som ger kvällarnas blå taflor ett underbart djup, vissa långa fönster som t. ex. salens bilda med trädkronorna utanför de vackraste de-

korativa friser ton i ton. I allmänhet bjuda låga små fönster goda taflor ur landskapet och göra själfva rummens belysning pittoresk och behaglig. Gardiner ersättas af skulpturer kring fönstren, utom i sofrummen, där de, ej högre än fönsterna, sitta på mässingsstänger och ersätta rullgardiner. Äfven mattor saknas nästan totalt. Kakelugnar äro gula eller röda, oglaserade, i lillstugan målade med matt lackfärg; betydligt vackrare än glasyr, tvättbara.

På Tallom äro en del nya konstruktioner försökta utom de gamla på hvilka man var osäker, som t. ex. oklädda timmerväggars täthet mot köld och blåst. Golfvet i kragningarna är tätadt med omväxlande lag af bräder, klistrad och ej genomspikad ruberoidpapp (mot vindtryck) och gipsfogad korksten (mot kylan). Samma konstruktion, som på 15 cm. tjocklek ger en säkrare effekt än 30 cm. fyllning, har tillåtit att *ofvanpå* de bärande bjälkarna (synliga i salen) lägga ett isoleradt, ljuddämpande golf. Ja, emellan loftrummet och vinden ofvanför är 'bjälklaget' hvilande på de två långsgående intimrade åsarna endast $12^1/_2$ cm. tjockt och ändå mer än normalt värmeisolerande, men icke alls ljuddämpande.

Räknadt från sockel till väggband har stora stugan 'sjunkit' 10—12 cm., olikheten beroende på väderstreck och belastning. Detta har dock icke verkat stort men, endast ett par tre dagars reparation. Äfven dessa små olägenheter kunna med större omsorg undvikas.

Timret och nästan allt trä för öfrigt togs från södra Dalarna. Huset byggdes af timmermän (småbrukare) från Gustafs, St. Skedevi och Vika socknar. Förman: Janne Eriksson. Målades af de tre bröderna Berggren från Småland, numera Stocksund. Skulptur i timmer samt 'andragning' kring spiseln gjordes af Per Kers från Leksand. Smide af W. Karlsson, Huddinge. Arkitekt och byggmästare för hus och trädgård, ägare: L. I. Wahlman.»

»Ekarne»,

Djurgården.

Ägare herr Thorsten Laurin. Arkitekt *Ragnar Östberg.*

Byggnaden lades i en sluttning åt öster på bergshöjden invid Skansens område snedt emot Bellmansro. »Den pittoreska belägenheten på en bergshörna kring hvilken vägarna böja sig» — skrifver arkitekten[1] — »är en af de mest typiska för

Huset från nordost.

[1] »Ord och Bild», jan. 1911.

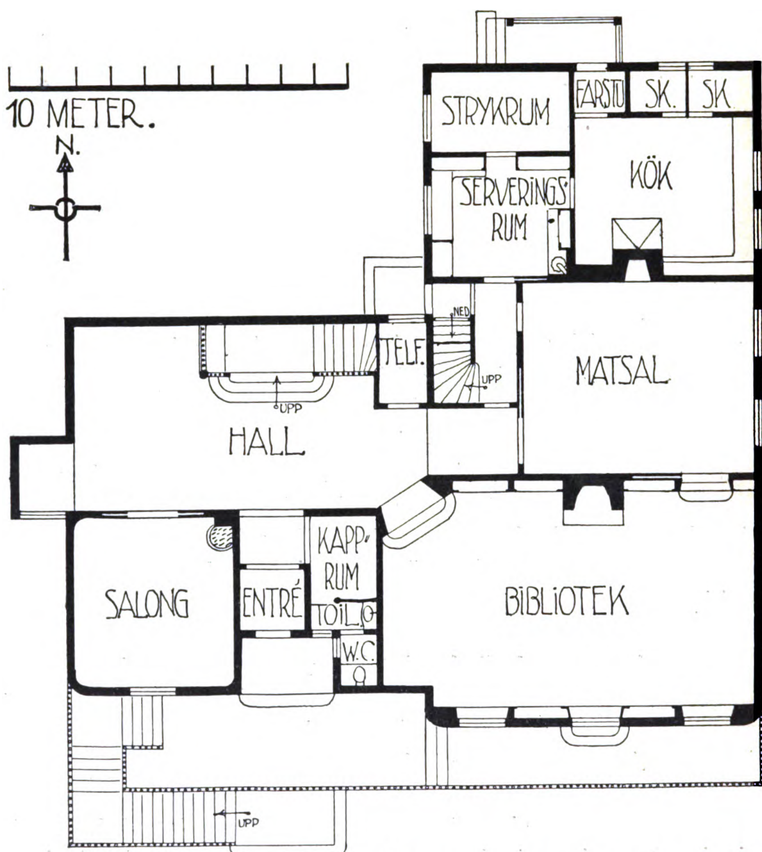
den del af vår Djurgård, som ännu har kvar en viss vild prägel. Terrängen stiger nerifrån stranden allt brantare upp, tills berget sticker fram i öppen dag och mossbeklädt klänger vidare upp till den platå, på hvilken byggnaden växer upp. Husets formbildning och konstruktion är ställd på att få hus och terräng att särskilja sig så litet som möjligt, att få själfva byggnaden, trots det kräfvande läget, så litet märkbar som möjligt.» Till byggnadens yttersidor användes spån som behandlades dels för impregnering, dels för att ej den gula spånen skulle till att börja med lysa för bjärt, med en svagt färgad vitriollasyr; spånen har redan antagit sin önskade gråa ton. Taket är belagdt med holländskt glaseradt tegel i gulgrön färg, som ehuru ännu något bjärt också bidrar att förena huset med tomtens ståtliga ekvegetation.

Materialet är stående spåntad plank med putsade väggar invändigt. Källare är lagd under endast halfva byggnaden, men framför hela entrésidan löper en terrass begränsad af järnstaket.

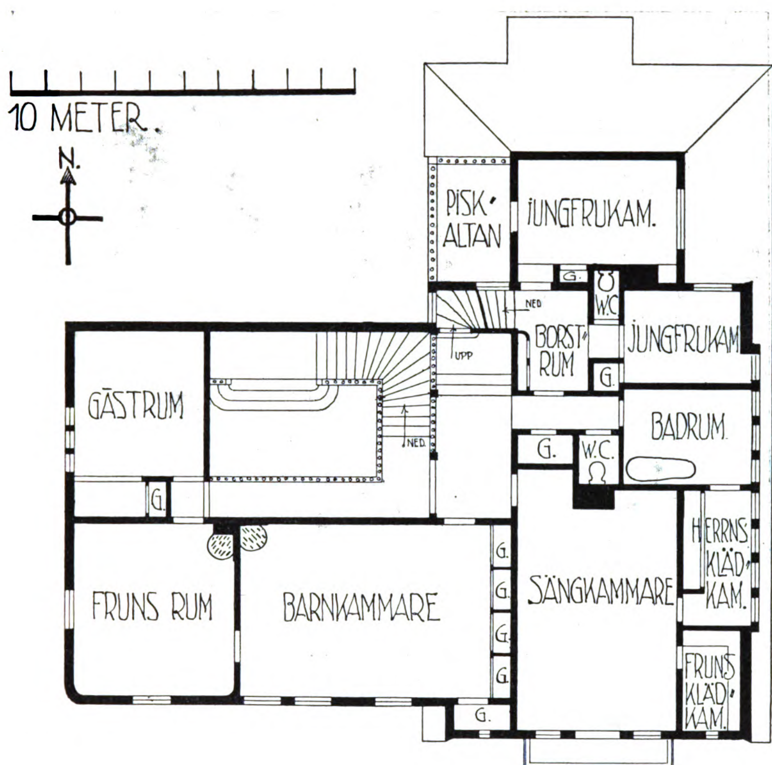
»Plandispositionen och öfriga anordningar i det inre» — för att ytterligare citera arkitektens beskrifning — »ge i mer än vanlig grad uttryck för värdfolkets särskilda önskningar och bestämmelser — i detta fall enbart till fördel för det helas reda och estetiska värde. Hallens utbildning föranleddes sålunda till stor del af förut beräknad placering och belysning af ägda konstverk, hvarför takljus där anordnades med norrläge, medan söderljus intogs i rummet genom en hörnutbyggnad, hvarmed äfven vanns en förmånlig belysningseffekt sedt mot detta håll. Genom ordnandet af trappsteg från hallen ned till biblioteket vanns en lämplig takhöjd passande till detta rums stora utsträckning. Här gå bokhyllorna infällda från golf till tak i de båda långväggarna, på norra sidan afbrutna af den stora murade spiseln, på den södra af fönsterdörrarna emot terrassen.

Rummen ha fått sin prägel genom tillämpandet af den goda principen att ej använda tapeter. Väggarna stå sålunda i sin putsbehandling strukna i olja eller limfärg i hela toner. Någ-

ra panelutbildningar förekomma ej utöfver de lågt hållna socklarna af furu. Garderober i vanlig mening förekomma ej annorstädes än för tjänare och i gästrummet. I barnkammaren äro inredda djupa väggfasta skåp och därtill sluter sig ett eget, belyst toalettrum för barnjungfrun, medan invid sängkammaren äro förlagda två särskilda ljusa klädkammare med speciella anordningar för olika plagg och sko-

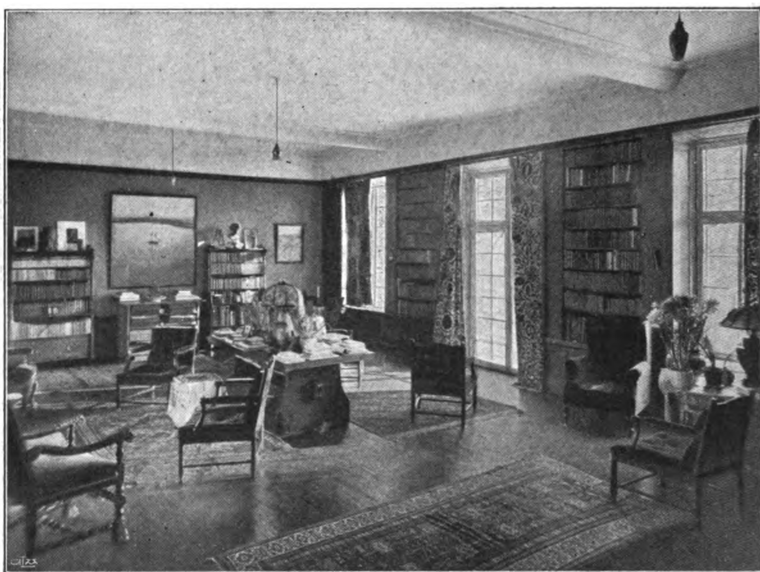
LAURINS BOSTAD. DJURGÅRDEN — BOTTENVÅNINGEN

LAURINS BOSTAD. DJURGÅRDEN — VÅNINGEN 1 TR. UPP

don. Härintill sluter sig badrummet, intill hvilket sedan tjänarafdelningen följer med dennas särskilda trappa och öfriga kommunikationsleder.

Denna våning fylles i öfrigt af gästrum, fruns arbetsrum samt gång kring hallens öfre del. Ytterligare en trappa högre upp är utrymme beredt för en stor biljard med redan murad spis. De tre stora fönsterna öfverst å södra gafveln höra till detta rum, som går tvärt igenom med ljus äfven från norra gafveln och har formen af en ryggåsstuga.»

Biblioteket.

Till byggnadens inre karaktär bidraga väsentligt de omsorgsfullt hängda målningarna af svenska konstnärer. Sålunda är Carl Larssons stora tafla »De mina» placerad öfver första trappafsatsen midt emot entrén, och på bibliotekets fondvägg sitter Eugen Janssons Stockholmsbild från Mälarfjärden. Möbleringen är utan stilpedanteri blandadt nytt och gammalt, svenskt och utländskt. Byggmästare E. Hjorth.

MÖBELN SOM KONSTVERK.

Hvilka människor är det framför allt som skaffa sig moderna konstmöbler? Naturligtvis just de som ha ett starkt behof af modern konst i allmänhet. Men hur kommer det sig då att möbelkonstnärerna själfva som ju vore närmast därtill, icke alltid äro sina egna afnämare? Är det icke ett kuriöst fenomen att de undvika sina egna möbler? I en intervju med härskarinnan i Villa Vintra, fru Anna Boberg — närgången som alla intervjuer — berättades en gång att vår förnämsta möbelarkitekt omgifvit sig med idel gamla möbler. Jag har själf hos två andra af våra utprägladt moderna arkitekter kunnat konstatera ett nästan alltigenom antikt bohag. Och går man till »möbellandets» mest tongifvande konstnär på området — Frank Brangwyn — skall man af publicerade[1] fotografier finna att han möblerat sitt hem i Hammersmith med uteslutande chippendale och orientaliska konstföremål.

Bevisningen skulle naturligtvis kunna göras mera fullständig. Men de fyra antydda fallen kunna icke rubriceras under tillfälligheter. Man må nämligen betänka att möbelkonstnären bland alla dödliga befinner sig i en enastående situation: han ensam kan på pricken bestämma hur han vill ha sitt hem inredt och ordnadt. Alla andra, äfven de smakbegåfvade, ha blott sväfvande föreställningar om hur det ideala hemmet skulle te sig i verkligheten och kunna nätt och jämnt ge konstnären de behöfliga direktiven. Men fastän denne befinner sig i en så afundsvärd situation, fastän han både vet hvad han

[1] I »The British Home».

vill och hur det kan och bör utföras, omger han sig hellre med föremål gjorda åt andra längesedan döda människor med andra behof, andra vanor än han själf.

Hvad kan väl orsaken vara? En banal antikvurm? Naturligtvis icke. Behofvet att skänka sitt hem en ovanlig och pikant distinktion? Naturligtvis icke heller, ty antika möbler finnas hos kreti och pleti. Behofvet att kring sig ha endast konstverk? Nej, icke ens det, ty gamla möbler äro oftast led i en tradition, icke fristående konstverk; de som kunna betraktas som konstverk äro i regeln endast åtkomliga för museer och amerikanska milliardärer.

Den verkliga orsaken till fenomenet är antagligen ganska komplicerad som alla viljeakter. Men jag tror, att man skulle kunna komma motivet ganska nära genom att framställa en viss egenskap hos de goda antika möblerna som den förnämsta lockelsen — en egenskap eller rättare brist på en egenskap. Och denna egenskap som saknas är en utpräglad individuell konstkaraktär. Det låter som en paradox — men långt därifrån! Hvad är det nämligen som skapar behaget hos en god gammal möbel från 1600- eller 1700-talet, frånsedt den sentimentalt-romantiska stämning, som är förbunden med allt gammalt? För den ovane har den kanske minen af ett pikanteri, men för den invigde representerar den just lugnet, den naturliga distinktionen, det väluppfostradt karaktärslösa. Gamla möbler äro stumma som väldresserade tjänare; de draga icke till sig uppmärksamheten, äfven om deras livré har ett vackert mönster; de nöja sig med att höra till bakgrunden, till människans omgifning som ett sekundärt, nyttigt och naturligt vackert ting. En gammal stol ser ofta lustig ut med sin krumbuktande form, därför att den fyller sin uppgift, först när den kärleksfullt omsluter den sittande. Att sätta sig i en modern konstnärlig stol är ibland nästan en lumpen handling, då man ju därmed skymmer undan ett konstverk.

Det finns nämligen en tydlig skillnad mellan godt gammalt och godt nytt på detta område. Den moderne möbelkonstnären skyr som pesten dekorativ öfverlastning; i enkelhetens he-

liga namn begränsar han dekorationen till en brännpunkt på föremålet — och följaktligen når han raka motsatsen till enkelheten! När man betraktar en enda inlagd eller skulpterad ros på en neutral slät yta, så ser man endast rosen, icke ytan, endast afbrottet, icke enformigheten. Den moderne konstnären *accentuerar* prydnaden; han tyckes därmed vilja säga: »Se så enkel jag är! Men när jag gör något vackert, så vill jag att det skall synas med besked!» Följaktligen aftecknar sig beslaget med den nobla skärpan hos en skulptur, intarsian med den beräknade finessen hos en målning. De gamla konstsnickarna gingo en helt annan väg, från rikedom till enkelhet. De arbetade med en mängd fina nyanser; skulpterade de en slät yta, skedde det jämnt men med en utomordentlig delikatess och rundning; gjorde de inläggningar på en annan yta, skedde det med många men fina färgbrytningar. Effekten blef på något afstånd enkel och lugn; skulpturerna framträdde som en brytning, inläggningarna som en skiftning i ytan — och *hela ytans lugna skönhet var målet och vinsten.*

Nu hör jag någon invända: »Godt och väl. Man kan föredraga gamla möbler för deras finare dekorativa effekter, men finns det någon rimlig anledning att föredraga gamla traditionella former framför nya? Är det icke riktigt att den moderna människans behof skola afspeglas af en modern omgifning?»

Den senare invändningen är i och för sig alldeles riktig. Nya behof böra skapa nya former. Den verkligt moderna och konstälskande människan kan sålunda af konsthandtverket fordra en praktisk *och* estetisk form för elektrisk belysning, bad, värmeledning och telefon. Det är alldeles nya uppgifter som icke kunna lösas med traditionella medel. 1800-talets stora förtjänst är den vetenskapliga och praktiska utbildningen — deras estetiska utveckling vänta vi ännu på. Är det icke betecknande, att våra rumskonstnärer nästan fullständigt gått ur vägen för sådana uppgifter och i stället kastat sig på utvecklingen af möblerna? Men *sittandet* t. ex. är väl ej

ett nytt behof i världskulturen, hvilket skulle fordra en ny form; stolens idé, för att tala germanskt, är ju densamma nu som för 200 år sedan. Hvarför då söka krångla till en ny, hittills osedd stolform! Bekvämlighet är icke någon ny specialfordran som skulle motivera radikala förändringar; ty äfven om det i äldre epoker (t. ex. den italienska renässansen) är godt om osittbara stolar, finnes det andra som fylla alla rimliga anspråk på komfort — att nämna blott de franska rokoko-karmstolarna och Chippendales mästerverk.

Den första invändningens berättigande vill jag däremot icke alls erkänna. Det är fullkomligt onödigt att tvista om nya och gamla former, synnerligast på detta område. Hvad är nytt och hvad är gammalt? Finns det öfver hufvud något verkligt nytt i ornamentik och form? Är icke allt variation? Det bestämmande för vår ställning till gammal möbelkonst bör vara dess saklighet, dess användbarhet, dess praktiska nytta för ägaren och dess förmåga att anpassa sig till rummet. Dessa egenskaper äro som bekant inga nya fordringar och inga nya uppfinningar. Hvad som lätt förvillar oss vid bedömandet är det ohejdadt rika formspråket hos äldre epokers stilar. Men formen spelade ju i allmänhet en större roll förr än nu, då formsinnet i alla klasser, på alla bildningsstadier steriliserats och förkrympt. Ornamentet var förr ett lifsbehof, medan det nu är en död grannlåt, i bästa fall en prydnad. Det olyckligaste, som kunde hända den nya rumskonsten, inträffade då revolten mot den maskinförfärdigade, dåliga och fula 1800-talsinredningen fördes uteslutande med estetiska vapen. I stället för att stryka öfver det fula ornamentet och sätta en puritansk tomhet i dess rum, i stället för att predika ändamålsenlighetens och det redbara arbetets evangelium sände William Morris en störtflod af nya vackra ornament öfver världen. Möbeln tenderar mer och mer till att bli ett fristående konstverk, förfärdigadt med tanke på utställningar, icke på ett visst hus, ett visst hem, en viss omgifning. Man ser redan hvart detta följdriktigt skall leda, till en fullkomligt meningslös och rotlös esteticism. Skotten Mackintosh

och secessionisterna i Darmstadt och Wien löpa linan ut. De skapa ett rum som är i alla detaljer, i stort och smått, i färg och linje ett afvägdt konstverk, en rytmisk-musikalisk helhet, åstadkommen med de finaste och känsligaste medel. Sätt in människor i detta rum — och rummet är förstördt! Eller om man antar, att värdfolket är i stånd att i sitt yttre bli en del af detta rumskonstverk — hur går det med gästerna! En tillfällig besökande, som är klädd i en färg som skriker emot rummets, gör samma verkan, som om han klef in i smutsiga galoscher; eller han lägger ifrån sig ett paket på ett bord och rubbar därmed lika grundligt helheten — det gör samma intryck, som om han stötte ett hål med sin paraply i värdens bästa tafla. Denna esteticism hamnar i absurditeternas absurditet.

Alltså: låt oss draga gränsen, medan det än är tid. Rummet är icke ett konstverk, och möbeln är än mindre ett konstverk. Rummet är en ort att vistas i och att röra sig i, möbeln ett föremål att röra vid, att handtera — icke bara att se på. Det betecknar icke ett kulturframsteg att vi ha möbelutställningar, som t. ex. sommaren 1909 på Djurgården, där komplex af stora, bastanta möbler sammanförts i små kabysser och där den intresserade kritikern icke tilläts att bedöma en stols värde genom att sitta i den eller ett skåps värde genom att öppna dess dörrar och lådor. Låt oss draga gränsen till att börja med mellan möbeln och väfnaden. En möbel är först och främst ett nyttigt föremål. Men icke ens en matta representerar ett så oundgängligt behof som ett bord eller en stol. Textilen är konst. En väggbonad är fullt ut lika fri konst som en väggmålning; båda lyda sina speciella lagar, och det är en löjlighet att kalla den ena »tillämpad».

— — Detta tal som logiskt skulle mynna ut i behofvet af en handtverkstradition och onödigheten af en konstproduktion på området är utan tvifvel ett hårdt tal för många och ett kätterskt tal för ännu flera. Man har till hands ett skrämmande argument — man pekar på 1800-talets barbariska stilimitationer: se där, hvart tradition kan leda! Men det fula

spöket borde inte skrämma någon. Ty dessa stilimitationer vittna icke om något sinne för tradition; det har sagts (Muthesius), att man omöjligt kan återfinna något drag af ursprunget i dessa efterhärmningar. Vill man se denna »konstslöjd» i den rätta dagern, bör man välja en annan utsiktspunkt. 1800-talets af industrien framkallade stilbarbari var i själfva verket ett uttryck för — jag vågar paradoxen — den vildaste esteticism. Ingen tror att den tidens människor leddes af praktiska hänsyn i sina rumsinredningar: deras förfärliga mattor, tapisserier, gardiner voro ett enda hån mot praktiska omsorger, ett djärft förnekande af hygienens begrepp. Deras formspråk var ibland vidunderligt som en afrikansk negerstams ornamentala fantasier; men det var likafullt esteticism, ty det representerade *deras* begrepp om trefnad och skönhet. Ingen kan betvifla, att de flesta, som omgåfvo sig med sådana föremål, verkligen tyckte om dem: stramaljbroderierna, hundarna, som voro ur och hvilkas svansar graciöst angåfvo pendelslagen, och allt annat sådant.

Ornamentet förändras, men principen blir i stort densamma, den princip som i hvarje möbel eller i bästa fall i hvarje rumsparti ser ett färdigt konstverk med sitt eget självständiga lif, icke den lugna, neutrala, gärna litet puritanska bakgrunden till människornas lif och gärningar. Af allt slags praktiskt framträdande esteticism synes mig mest personlig och mest sund den gamla goda tidens, som framhäfde människan genom dräktens prakt mot rummets enklare bakgrund. Där fanns åtminstone skymten till en proportion mellan hufvudsak och bisak, en liten aning om harmoniens förutsättningar.

CARL LARSSON OCH EN NATIONELL MÖBELSTIL.

Våra grannar danskarna ha som bekant en möbelkonst som icke gör väsen af sig genom ytterlig originalitet. Jag vill inte påstå, att den som reaktion begripliga men rätt hufvudlösa och rotlösa art-nouveau-rörelsen före sekelslutet gått alldeles spårlöst förbi Danmark; men jag har för min del inte sett några märken af den, och det förefaller sannolikt, att jugendstilens värsta extravaganser aldrig hittat vägen öfver den oroliga gränsen. Danskarna finna sig väl i sina gammaldags hem med den litet tunga komforten som är ett arf från deras »Biedermeier». Deras nya möbler ha i stort sedt samma karaktär som de gamla; hvarken Bindesböll eller Johan Rodhe ha strängt taget brutit mot traditionen. Det är de samma »svære» mahognyskåpen, orubbliga i sin massiva tyngd, de samma breda, låga mahognystolarna, de samma nätta små borden af citronträ eller någon annan gul träsort som lifvande omväxling till mahognyt. Jag glömmer inte min förvåning, när jag för två, tre år sedan i Köpenhamns konstindustrimuseum såg Johan Rodhes utställning af taflor och möbler; man kunde ju väntat sig något säreget, till och med något djärft excentriskt, eftersom det var en konstnär och målare till på köpet som slagit sig på möbler; men det var så lugnt, så danskt konservativt, utan någon utpräglad originalitet, men fullt af en harmonisk jämvikt, en handtverklig gedigenhet »Men de ha ju inga möbler, de goda danskarna!» sade en vän till mig i en på samma gång besviken och öfverlägsen ton. Och

jag kände mig *då* rätt benägen att dela både besvikenheten och öfverlägsenheten.

Nu ser jag med något andra ögon på fenomenet. Är det i självfva verket naturligare och riktigare, att möbelmarknaden, som hos oss, öfverflödar af nya stilförsök, af krampaktiga ansträngningar att ständigt göra nytt, af en mängd material behandlade på de mest olika sätt; att en aldrig så försiktig anknytning till tradition betraktas med misstänksamhet som »eftergjordt», att det finns knappt en antydan till nationell stil i rumsinredning och möbeltyper? Man må inte missförstå uttrycket »nationell stil». Det är inte fråga om något påtvunget götiskt eller urnordiskt allmogemässigt, en med möda och afsiktlighet frambragt konstighet som svensken måste betrakta som uttryck för sin natur, antingen han vill det eller inte. Stil *åstadkommes* inte; den är där — eller den är där inte; den kan på sin höjd växa fram ur ett litet frö, och det gäller därvid endast att underhjälpa växtförmågan med naturliga medel.

Eftersom stil sålunda icke är något som man lättvindigt skaffar sig — som en omgång nya kläder — är det i min tanke obestridligt, att vi kunna afundas danskarna deras stadiga mahognystil i stället för att känna medömkan. Den representerar ett stort kulturvärde. Hela deras rumsinredningsideal borde helt visst kunna vara mera personligt utveckladt och differentieradt utan att därför förlora sin egenart; men sådant det är, synes det vara ett godt uttryck för folkkaraktären som i sin trygga och praktiska jordiskhet har ingen böjelse för fantasteri eller sjuklig förfining. Deras nationella stil består helt enkelt i gamla bostadsvanor och gamla möbelmotiv, som fått vandra öfver till nutiden med en oskuldsfull naturlighet, som vi svenskar i vårt nyhetsbegär, vår brist på verklig konservatism ha svårt att till fullo sentera. Våra möbelartister förta sig nästan alltid på sina uppgifter; det är som om de skulle skapa en värld på nytt af intet med små Gudfader-later.

Skulle vi inte kunna åstadkomma en liknande anslutning

till det traditionella i Sverige? Knappast, ty situationen är en annan hos oss än hos danskarna. Vår egen Karl Johans-stil lämnar oss fullkomligt i sticket, då det gäller att finna en liknande naturlig förebild och en naturlig anknytning för en modern rumskonst utan modernism. Det hade naturligtvis varit trefligast och enklast att taga vid där farföräldrarna slutade, att blunda för föräldrarnas stoppade och tapisseriväfda 70-tal och öppna famnen för ett 30-tal som inneslöt all svensk förträfflighet. Men det går nog inte. Karl Johansstilen var aldrig riktigt nationellt invuxen, satte aldrig djupa märken, förfallet kom för snart. Men — skulle vi inte våga gå ännu ett steg längre tillbaka, äfven om det såge fasligt reaktionärt ut? Har det icke någon gång fallit lite hvar af oss in, hur nära vi känna oss stå den gustavianska tiden, hur mycket lättare vi springa öfver ett sekel än ett halfsekel? Äga vi något mera nationellt minne än denna rokokokultur? Är icke Bellman vårt hjärta så nära som Fröding, synes icke Armfelt mera lefvande än Crusenstolpe, känna vi bättre Berzelius än Linné? Lättsintheten och den borgerliga muntertheten, äro de ännu utdöda i Sverige — men kan man å andra sidan finna ens en svag afglans af den Blancheska revolutionsglöden hos våra dagars svenskar? Ett faktum är, att en gustaviansk interiör förefaller oss naturlig, medan en svensk empiresal eller empiresalong verkar konstlad och stelt stilfull. Den hvitlackerade salongen med blommigt mönster ligger alltjämt från barndomen i de flestas minne som en urbild af gammalsvensk förträfflighet, hvilken — som en platonsk idé — förvanskats och besudlats af den moderna sinnevärlden. Kan den ännu åter höjas i ljuset som en symbol? Är det icke tänkbart att åstadkomma en förening af bondrokoko och herrskapsrokoko, att upplifva och förenkla, utan att det blir en gammal klut på ett nytt kläde?

Detta är frågor försiktigt framkastade, och jag vill inte besvara dem med obetingadt ja. Gömmer 1700-talskultur ännu på lifsfrön, som kunde bringas att spira, så *skola* de en gång spira utan några allt för afsiktliga ansträngningar från be-

skäftiga odlare. Men saken är värd att föra på tal, därför att vi redan midt ibland oss äga ett slags förverkligande af sådana tankar, en anspråkslös, glad och självklart naturlig rumskonst som på oefterhärmligt sätt förenar tradition och modern ande. Jag menar Carl Larssons rumskonst, sådan den i den största enkelhet och oafsiktlighet framträder i hans Sundborns- och Faluhem. Och jag skall här be att få ge närmare skäl för påståendet i en liten detaljundersökning, hvars närgångenhet jag hoppas den älskvärde konstnären förlåter mig.

Det är tre egenskaper, som utmärka Carl Larssons inredning och möbelsmak, tre egenskaper, som på samma gång äro tre principer: anspråkslösheten, landtligheten och den ljusa brokiga färgskalan. Det finns i hans interiörbilder — som äro mina dokument — knappast några dyrbara möbler, inga utsökta material, inget raffineradt handtverksarbete. Det är möbler att umgås med i lifvets hvardag, inte att se på som utställningsföremål. På samma gång är det en äkta landtlighet som kanske mest yttrar sig i frånvaron af stelhet och regelbundenhet, ty den styfva symmetriska anordningen är just utmärkande för stadsvåningen, hyreskasernens våning där man utifrån gatan kan konstruera upp ett helt rum bara genom de utskurna ekstolsryggarna, som med järnhård konsekvens ställas hvar och en framför sitt fönster. Och slutligen är det de muntra, brokiga, påfallande ljusa färgerna på allt, väggar, möbler, tyger, husgeråd, mattor, som ger det Larssonska hemmet dess karaktär. Konstnären har ju i högre grad än någon annan svensk trängt in i vår rokokos väsen, och det snirklade, akvarellartadt färgade, ljusa och lekande karakteriserar hans hem lika väl som hans taflor. Det är vackert och mycket roligt, men jag undrar, om han inte här och där går till öfverdrift särskildt i fråga om den ljusa färgen. Färg är nödvändig men bör icke finnas öfverallt; där måste vara neutrala bakgrunder i skalan, grått, brunt, hvarför icke till och med svart för att ge vacker färg dess folie. På det Larssonska hemmet är den myckna färgen ett

slags signatur för den konstnär som bor där. Det är arbetets öfverdrift som där satt sitt märke; det har säkerligen bokstafligen kliat artisten i fingrarna att se en tom yta, och sålunda har det gått att ett porträtt kommit här, en blomranka där, ibland lite omotiveradt och besynnerligt. Det vimlar af »konstnärliga lustigheter» som ju ha sin traditionella motbild i allmogemålningarna. Men jag vågar tänka, att vanliga människor, för hvilka färg och framställning icke äro en passion och en lifsuppgift, böra taga sig till vara för att i detta fall alltför tätt följa Carl Larsson i spåren.

Låt oss nu se litet på detaljerna. Hvardagsrummet — eller förmaket kallar visst ägaren själf detta vackra rum — illustrerar bäst hvad jag förut anfört om en traditionell och folklig rumskonst. Helhetsintrycket är förknippadt med 1700-tal på ett mycket genuint sätt, men utan ansträngning eller tillgjordhet. Det är inte så mycket formerna på möblerna som äro skuld därtill utan mera andan öfver det hela: de fina arkitektoniska indelningarna i väggarna, som visserligen framkallar en myckenhet af lister och färgstreck, men adlar rummet, och så självfva färgerna, hvita möbler mot läckert gulskär fond. Det låga breda blomfönstret, framför hvilket golfvet är höjdt, fulländar intrycket af gammaldags svensk landtlighet.

Salen har en hög blågrön panel med röda lister, röda foder kring fönster och dörrar och mattröda möbler. Bakgrundens färg är präktig, både glad och mustig, men möblerna göra här en mindre stark och naturlig effekt. Jag kan inte hjälpa att jag med dessa röda pinnstolar för ögonen kommer att tänka på det egendomliga mod, som grasserade för tio år sedan, att göra lackröda salsmöbler till Stockholmsvåningar. På landet är stilen naturligtvis mera motiverad, men i alla fall skulle jag tro att landtligheten i afsikterna blifvit en smula öfverdrifven på denna punkt. Är det något oriktigt eller fult att låta våra matsalar, de enkla såväl som de luxuösa, behålla sin gamla prägel af värdighet, lugn och tyngd? Det är ju trefligt, om måltiderna kunna bli verkligt muntra tilldragelser i lifvet, men det festliga bör knappast ligga i sto-

larna som man sitter på och bordet som dolts under den hvita duken och servisen.

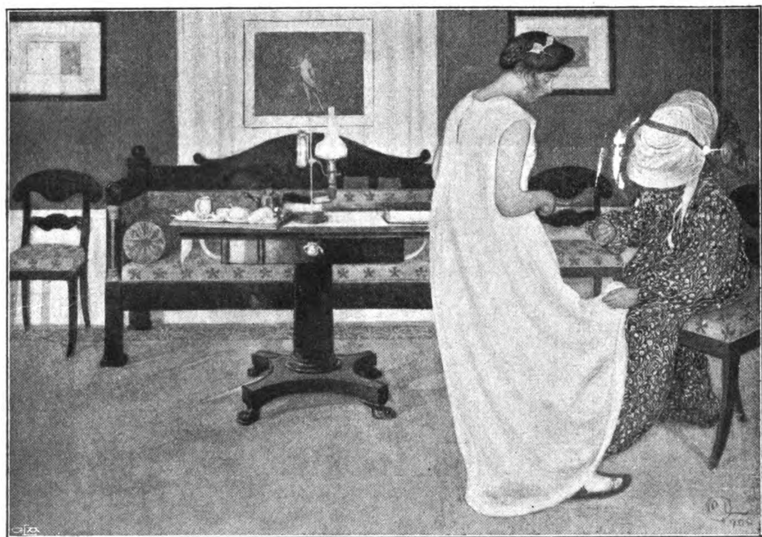
Herrns sofrum och barnkammaren äro däremot, skulle jag tro, mönstergilla i sin enkla och praktiska skönhet. Barnkammaren med sitt höga blågröna trätak, de delikata rankmålningarna på hvit puts, den spartanska och möbelfattiga inredningen, som särskildt i sådana rum är ett öfvermåttan riktigt drag — allt är förträffligt och vackert. Se bara på

Barnkammaren.

de bastanta trefliga sängarna! Den till höger framför gardinen får man bara en glimt af, men tillräckligt för att se hela pjäsen framför sig — vederhäftigt, naturligt och anspråkslöst snickeri. Och hur trefligt och behändigt är inte det lilla toalettbordet placeradt under det höga fönstret, som ger ett utmärkt ljus öfver den framför spegeln sittande. Det är landtlighet plus hygienisk och praktisk komfort. Man hör ibland den gamla stugkulturen med värme och talang försva-

ras mot nutidens uppdrifna lyx, men det tages då ofta till lite för mycket. Dessa enkelhetens apostlar tala till exempel för de inbyggda, väggfasta sängarna som ju också se arkitektoniska och pampiga ut; men anordningen bär emot vår tillkämpade moderna hygien i sofrummen. Carl Larsson har icke sett sig blind på gamla stugfasoner och inför ingenting i enbart pittoreskt-antikvariskt syfte; det skall vara logiskt och naturligt och för oss passande, innan han efterbildar det.

En salong.

Betecknande för detta konstnärens strängt praktiska och sakliga sinne är en anmärkning i texten till »Åt solsidan», där han på tal om de gamla möblerna och den gamla flandriska panelen i »Gammelrummet» hastigt tillägger: »dock alltsamman med praktisk användning». Han vill inte ett ögonblick misstänkas för att samla gammalt på samlarmaner, tills det blir ett museum kring honom, fullt af onödiga och sköra dyrbarheter i långa rader. Det är värdt att lägga märke till

detta drag och att taga efter i dessa tider, då äfven i den goda smakens boningar samlarmanin i skydd af konstens heliga namn begår grofva excesser.

Exemplifieringen skulle kunna drifvas ännu längre. Jag skulle vilja stanna vid hvarje rum, peka ut alla anordningar, alla arkitektoniska tankar i väggarnas inramningar och i inbyggda möbler och skåp, alla de kloka, muntra och trifsamma drag som göra det Larssonska hemmet till ett unicum. Men mitt egentliga syfte har varit att framhålla hur litet af medveten nygestaltning i själfva möbelformerna, hur litet af fristående modern konstslöjd och hur mycket af sund tradition som finnes i denna bostad. Där skulle utan tvifvel vara rum för exempelvis mera svensk väfnadskonst, och intrycket skulle endast bli förstärkt och fördjupadt, svenskheten mera äkta och fullklingande. Men i allt väsentligt är det en vinst och en glädje att finna så litet af medvetet »konstrande», så få erinringar om utställningsinteriörer, af beställda och nygjorda stilar och mönstergillt, dödt handtverk. Denna hållning af bekymmerslöshet i det Larssonska hemmet borde observeras af alla som stå i begrepp att själfva bygga ett hem. De böra lägga på minnet, att ett hem icke är något fixt och färdigt utan något som bör få växa i ro och stillhet under många år. En nationell möbelstil alstras af sig själf, om blott alla bildade i alla lifvets skiften sökte den rätta och naturliga omgifningen för sin egen tillvaro, med ett ord: kände *ansvaret att välja.*

HUS OCH HEM

af AUGUST BRUNIUS:

»Hvad som är det anmärkningsvärda, det ligger facklig sakkunskap bakom hans observationer och resonnemang. Jag tror det är få uttalanden författaren gör, som vi arkitekter ej skola instämma uti. — Boken om »Hus och Hem» anbefalles härmed åt arkitekterna. Nästa gång en arkitekt får uppdraget göra ett eget hem, ger han byggherren uppdraget att först läsa boken om »Hus och Hem». Därefter börja konferenserna. Tid och dispyt inbesparas därigenom.»

Arkitekten CARL WESTMAN i »Arkitektur».

»Brunius har här sagt ett ord i sinom tid. . . hans tänkvärda och underhållande bok är från pärm till pärm en enda samling af goda råd.»

E. G. FOLCKER i Svenska Dagbladet.

»Alltsammans präglas af författarens på en gång praktiska klarsyn och konstnärliga uppfattningssätt hvartill kommer en soignerad och fängslande stil där hvarken den poetiska bilden eller det satiriska utfallet försummats.»

Idun.

»Boken är ett ovanligt gediget och på samma gång roande dokument till det svenska hemmets historia . . . en kvick och stilistiskt förnäm afbasning.»

Stockholms-Tidningen.

»Brunius' bok är helt enkelt förträfflig, så till innehåll som form; allt igenom vittnande om väl tillgodogjorda studier i den bästa utländska litteratur i ämnet; full af personliga synpunkter, kloka och klarögda iakttagelser och reflexioner; och sist och slutligen skrifven i ett språk om hvilket icke tillräckligt godt kan sägas: en stil, som är flytande och naturlig, och dock i hvarje detalj öfverlagd och artistisk med här och hvar de präktigaste uttryck och vändningar, som lysa upp hela sidan.»

Argus.

»Det är en sund och fin syn på tingen, som är betecknande för Brunius' bok. Inga estetiserande öfverdrifter eller blommiga fraser; allt är sakligt och klart framställdt. . . . Att läsa Brunius' förträffliga bok borde utgöra den obligatoriska förberedelsen för hvar och en som umgås med planer att begå en så viktig handling som att bygga sig sitt eget hus.»

Svensk Tidskrift.

»Detta praktiska sinne, så oumbärligt för hvar och en som vill syssla med arkitektur, den själffallet mest praktiska af de sköna konsterna, märkes alltigenom i »Hus och Hem». — Hvad författarens estetiska uppfattning beträffar är denna präglad af den klarhet och redighet som äro en naturlig följd af att man ställer ändamålsenlighetens sunda princip i främsta rummet.»

D:r JOHN KRUSE i Ord och Bild.

121224